

LIETUVA PASAULYJE – PASAULIS LIETUVOJE

Skaitmeninė integruoto ugdymo(si)
priemonė (SIUP)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Raimonda Ragauskienė
Aivas Ragauskas

LIETUVOS IR
VENGRIJOS
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI
RYŠIAI

Kaunas, 2023

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-467-564-5 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/9786094675645>

<https://doi.org/10.7220/9786094675645.15>

© Raimonda Ragauskienė, 2023

© Aivaras Ragauskas, 2023

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2023

TURINYS

ĮVADAS	5
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR VENGRIJOS RYŠIAI	7
RYŠIAI PRIEŠISTORINIAIS LAIKAIS	7
VENGRŲ ŽINIOS APIE LIETUVĄ VIDURAMŽIAIS	8
<i>Įdomybė. Lietuvoje kurtas kino filmas „Atila“</i>	9
LIETUVA IR VENGRIJA XV–XVI A. PR.	13
<i>Įdomybė. Vengrijos karalius ir Šv. Romos imperatorius Zigmantas</i>	
<i>Liuksemburgietis – Gedimino palikuonis</i>	14
JOGAILAIČIAI – VENGRIJOS VALDOVAI	15
VENGRAI LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE 1492–1572 M.	18
VENGRŲ „AUKSO AMŽIUS“ LIETUVOJE STEPONO BATORO LAIKAIS (1576–1586 M.)	22
<i>Įdomybė. Vengriškasis Birštono laikotarpis</i>	24
VENGRŲ KILMĖS ŽODŽIAI (TERMINAI, ANTROPONIMAI IR TOPONIMAI) LIETUVOJE	25
LIETUVA IR VENGRIJA XVII–XVIII A.	26
LIETUVA IR VENGRIJA RUSIJOS IMPERIJOS VALDYMO LAIKOTARPIU	30
<i>Įdomybė. Vengrai – Užgavėnių šventės Lietuvoje personažai</i>	31
LIETUVOS IR VENGRIJOS SANTYKIAI TARPUKARIU	32
SOVIETMETIS	36
<i>Įdomybė. Kapitonas Tenkešas – lietuviškojo sovietmečio fenomenas</i>	39
VIETOJE APIBENDRINIMO	41
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	42
CHRESTOMATIJA	50

IVADAS

Vengrija. Vengrija (vengr. *Magyarország*) yra parlamentinė respublika. Šalies pavadinimas kilęs iš žodžių *magyar* ir *ország*, reiškiančių „vengrų šalis“. Pagal plotą (93 011 km²) Vengrija priklauso vidutinių Europos valstybių grupei. Joje gyvena 9 704 861 gyventojas (2017 m. duomenimis), gyventojų tankis – 105 žmonės km². Vengrijos sostinė Budapeštas (nuo XIV a.) yra ir devintas pagal dydį Europos Sąjungos miestas (daugiau kaip 1,6 mln. gyventojų). Vengrijos ekonomika vertinama kaip viena perspektyviausių Europos Sąjungoje (2017 m. BVP augo 3,7 proc.). Per šalies teritoriją 410 km teka Dunojus – viena ilgiausių Europos upių. Vengrijoje yra ir vienas didžiausių Europos ežerų – Balatonas (beveik 600 km²). X a. priėmusioje krikštą, šiandien sekuliarizuotoje Vengrijoje dauguma gyventojų nurodo priklausomybę Romos katalikų bažnyčiai, daugiau negu 20 proc. yra protestantai¹. Valstybinė kalba – vengrų. Ši kalba priklauso finougrių kalbų grupei ir yra gimininga Estijoje ir Suomijoje vartojamoms kalboms.

Lietuva. Tris kartus gyventojų skaičiumi Vengrijai nusileidžianti Lietuva (2017 m. duomenimis Lietuvoje gyveno 2,8 mln. gyventojų) – taip pat parlamentinė respublika. Gyventojų tankis – 45 žmonės km². Plotu Lietuva (65 300 km²) tik trečdaliu mažesnė už Vengriją. Valstybinė kalba – lietuvių. Dauguma gyventojų (80 proc.) deklaruoja esantys Romos katalikai.

Lietuva ir Vengrija nėra artimos geografiškai. Vilnių ir Budapeštą skiria 1 300 km (atstumas tiesia linija – per 900 km).

Lietuva ir Vengrija dalijasi kur kas didesniu bendru istoriniu ir kultūriniu palikimu, negu gali atrodyti ar yra žinoma daugumai šiandienos Lietuvos ir Vengrijos gyventojų. Ryšiai (tiesa, pradžioje – netiesioginiai) yra ganėtinai ankstyvi, siekia priešistorinius laikus. Nuo XIII a. pastebima pavienių ir kurį laiką vis dar netiesioginių ryšių, XIV a. pereita prie intensyvesnio bendravimo. Viena iš ryškesnių kontaktų sukuryje buvusių to meto figūrų – Vengrijos karalius Liudvikas iš Anžu (Didysis) (1342–1382). Glaudus pagoniškos Lietuvos ir katalikiškos Vengrijos bendravimas dėl skirtingo tikėjimo tuo metu buvo neįmanomas. Kliudė ir varžymasis dėl Haličo ir Voluinės kunigaikštystės žemių.

Viduramžiais besiplėtojančių ryšių apogėjumi tapo 1386 m., kai Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila (apie 1362–1434) vedė vengrų kilmės Lenkijos karalienę Jadvygą (1373/1374–1399). Dinastinės vedybos tapo svarbiausiu XV a. LDK ir Vengrijos santykius lėmusiu įvykiu. XV a. Vengrijos sostą buvo užėmę trys Jogailaičiai: Vladislovas I Varnietis (1424–1444), Vladislovas II (1490–1516) ir šio sūnus Liudvikas I (1506–1526).

Jogailaičių dinastijos europinio bloko kūrimasis XV a. pab.–XVI a. pr. lėmė, jog vengrai, kaip ir kitų „jogailaitiškų“ šalių europiečiai, pamažu ėmė atrasti LDK.

¹ Europos Sąjunga, *Vengrija*, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/hungary_lt.

Mūšis prie Varnos, dail. Janas Mateika, 1879 m.

Steponas Batoras. Jano Mateikos paveikslo „Steponas Batoras prie Pskovo“ fragmentas (1872 m.)

Sovietų Sąjungos atstovo Lietuvai atsisveikinimo vakaras. Antras iš kairės – Vengrijos garbės konsulas Jonas Dobkevičius. Kaunas, 1927 m. (Iliustruotoji Lietuva, 1927 m. balandžio 11 d.)

Ilgainiui vengrai tapo stabilia mažuma – LDK užėmė 5–6 vietą tarp kitų iš Europos atvykusių svetimšalių. LDK tvirtinosi vengrų – kaip bajorų ir karių – įvaizdis. Iki XVI a. pabaigos vengrai įsikurdavo Lietuvos valdovų dvaruose.

Vengrų „aukso amžius“ LDK prasidėjo 1576 m., Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu paskelbus iš istorinės Vengrijos dalies – Transilvanijos – kilusį kunigaikštį Steponą Batorą (1576–1586). Besirūpindamas Abiejų Tautų Respublika, valdovas niekada nepamiršo nei savo Tėvynės, nei savo tautiečių. Stepono Batoro valdymo metais į Lenkiją ir Lietuvą atvyko daugiau negu 10 000 vengrų, daugiausia kariškių. Jie sudarė dešimtadalį jungtinės lenkų ir lietuvių kariuomenės ir nemažai prisidėjo prie sėkmingos Livonijos karo baigties. LDK vengrai pasilikdavo dažniau negu anksčiau: čia turėjo dvarus, dirbo dvarų prižiūrėtojais. Kai kuriems iš jų Lietuva tapo antrąja Tėvyne.

XVII–XIX a. Lietuvos ir Vengrijos ryšiai jau nebebuvo tokie glaudūs. Diplomatiniai Lietuvos ir Vengrijos santykiai užmegzti tarpukariu: 1924 m. Lietuvos diplomatinis atstovas Vengrijai, įgaliotasis ministras Kazys Škirpa rezidavo Berlyne, o Budapešte veikė Lietuvos garbės generalinis konsulas. Vengrijos diplomatinis atstovas Lietuvai rezidavo Helsinkyje, Kaune veikė Vengrijos garbės konsulas². Dar mažiau ryšių būta Šaltojo karo metais. Kokybiškai nauji valstybių ryšiai plėtojami Lietuvai paskelbus nepriklausomybę. Lietuvos nepriklausomybę Vengrija pripažino 1991 m. rugpjūčio 24 d., netrukus buvo užmegzti prieš pusę šimto metų nutrūkę diplomatiniai santykiai. 2011 m. Lietuvoje gyveno 72 vengrų kilmės asmenys.

Šiandien plėtojami tiek ekonominiai, tiek politiniai, tiek kultūriniai valstybių ryšiai. Vengrijos tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje siekia beveik 13 mln. eurų (Lietuvoje pagal šį rodiklį Vengrija užima 32 vietą). Lietuvos investicijos Vengrijoje yra didesnės – beveik 19 mln. eurų (Lietuva tarp kitų šalių pagal šį rodiklį užima 12 vietą)³.

Šioje Lietuvos ir Vengrijos istorinius ir kultūrinius ryšius atskleidžiančioje studijoje pristatomas apibendrintas abiejų šalių bendradarbiavimas nuo anksčiausiai žinomų faktų iki šių laikų⁴. Tai sintetinis žvilgsnis į istoriškai susiklosčiusius šalių politinius, ekonominius ir kultūrinius tarpusavio ryšius. Neatsiejama papildanti teksto dalis yra iliustracinė medžiaga. Aptariamo laiko dvasiai pajusti ir susipažinti su lietuvių ir vengrų ryšių tyrinėtojų išvalgomis skirta chrestomatija, kurioje pateikiamos svarbiausių istorinių šaltinių ar veikalų ištraukos.

² Lietuvos Respublikos ambasada Vengrijoje, *Istoriniai Vengrijos ir Lietuvos ryšiai*, <https://hu.mfa.lt/hu/lt/dvisalis-bendradarbiavimas/politinis-bendradarbiavimas/vengrija>.

³ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, *Lietuvos ryšiai su Vengrija*, <https://www.urm.lt/default/lt/lietuva-vengrija>.

⁴ Plačiau apie dvišalius santykius istorijoje žr. A. Ragauskas ir R. Ragauskienė, *Tolimos, bet artimos: Lietuvos ir Vengrijos istoriniai ryšiai* (Vilnius, 2018).

ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR VENGRIJOS RYŠIAI

RYŠIAI PRIEŠISTORINIAIS LAIKAIS

Netiesioginiai baltų kontaktai su šiandienės Vengrijos teritorijoje gyvenusiais žmonėmis (tose vietose vengrai dar negyveno) aptinkami nuo priešistorinių laikų. Svarbiausia tokių saitų priežastis buvo „šiaurės auksas“ – gintaras, prekyba juo. Vengrijos teritorijoje rasti trys gintariniai dirbiniai, priskiriami paleolito laikotarpiui. Tiesa, tik vienas iš šių dirbinių pagamintas iš Baltijos baseino gintaro⁵. Ankstyvojo metalų laikotarpio gintarinių dirbinių Vengrijos teritorijoje daugiausia randama Laidojimo laukų kultūros paminkluose⁶. Intensyviausiai gintaras keliavo romėniškuoju laikotarpiu.

Iki IV a. gintaro kelias ėjo per eros pradžioje Romos imperijos sukurtą Pannonijos, kuriai priklausė šiandienės Vengrijos vakarinė dalis, provinciją. Gintaras keliavo nuo Romos imperijos pasienyje buvusių tvirtovių-miestų, piečiau esančio Akvinko (dabar – Budapeštas), kilo į dabartinės Silezijos sritį, toliau – į dabartinės Mazovijos šiaurę. Romėniškosioms prekėms plisti daug reikšmės turėjo baltų regiono upės – Prieglius, Nemunas ir jo atšakos, kurios Šiaurės Lietuvoje žemyniniais keliais susijungė su Dauguvos baseino upėmis⁷.

Prekybiniai ryšiai su Vengrija pagyvėjo Tautų kraustymosi laikotarpio pabaigoje. Svarbiais vandens keliais tapo Lietuvos upės, ypač Nemunas. Pagyvėjo prekyba su miškingais Lietuvos rajonais. Taip pat prekiauta kailiais, oda, vašku, žemės ūkio produkcija, tačiau pagrindinė baltų prekė (ir šiandien archeologų randama Vengrijoje) buvo baltiškas gintaras⁸. Neatsitiktinai filologai jau seniai diskutuoja dėl vengriško žodžio *gyanta*, *gyantar*, reiškiančio „smala, gintaras“, kilmės⁹. Vis dėlto bent kol kas neabejotino atsakymo į šį klausimą nėra. Šis žodis gali būti finougrių kilmės, baltai galėjo jį pasiskolinti, nors, dabartinio vengrų tyrinėtojo V. Voigto teigimu, yra atvirkščiai: III–V a. finougriai šį žodį galėjo pasiskolinti iš baltų. Tokios minties laikomasi ir vengrų kalbos istoriniame etimologiniame žodyne¹⁰.

Akmens amžiaus gintaro dirbiniai

Gintaro kelio maršrutai

5 A. Bliujienė, *Lietuvos priešistorės gintaras* (Vilnius: Versus aureus, 2007), 97.

6 Ibid., 246.

7 Palangos gintaro muziejus, *Prekyba gintaru ir gintaro keliai*, <http://pgm.ldm.lt/lt/gintaras/prekyba-gintaru-ir-gintaro-keliai>; Bliujienė, *Lietuvos priešistorės gintaras*, 319.

8 I. Vaškevičiūtė, „Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis“, In *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*, red. G. Zabiela (Vilnius, 2007), 244–245.

9 S. Ambrasas, „Guliano Bonfante, *Baltistikos raštai. Scritti Baltistici*, parengė P. U. Dini, B. Stundžia, Vilnius, 2008“, *Archivum Lithuanicum* 11 (2009): 408.

10 A. Zoltán, „Палемон и Атила (Из истории языковых и культурных контактов венгров с народами Великого княжества Литовского)“, *Studia Russica* 17 (1999): 141–142.

Prekybiniai ryšiai turėjo reikšmės ir baltų dvasiniam pasauliui – iš šiaurinių Romos imperijos provincijų buvo perimtas paprotys mirusiesiems į kapus dėti monetų. Taip buvo laidojama Panonijoje, taip pradėta laidoti ir Vakarų Lietuvoje, Sambijos pusiasalyje, – monetos odiniuose maišeliuose mirusiesiems būdavo dedamos prie galvos, krūtinės¹¹.

VENGRŲ ŽINIOS APIE LIETUVĄ VIDURAMŽIAIS

Šv. Steponas Vengras

Šv. Vladislovo skulptūra, Vilniaus katedra

Vengrijos valstybės organizacija siejama su dinastijos įkūrėju ir pirmuoju istoriniu valdytoju Gėza (970–997) bei Steponu I Šventuoju (Istvan) (997–1038), karūnuotu 1000/1001 m. Jo valdymo laikais Vengrija tapo krikščioniška karalyste¹².

Vengriją apkrikštijęs karalius prisimenamas ir Lietuvoje. Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos vadovės dr. Marijos Rubaževičienės teigimu, rugpjūčio 20-ąją – Šv. Stepono I dieną – nacionalinę Vengrijos šventę mini Lietuvoje gyvenančios vengrų šeimos. Tą dieną švenčiama ir Naujos duonos diena – iš pirmųjų tų metų derliaus grūdų kepama duona¹³.

Lietuvą ir Vengriją sieja vienas iš ankstyvųjų krikščionių misionierių. Vengrijoje kurį laiką misionieriaus baltų kraštus aplankęs pirmasis žinomas krikščionių misionierius šv. Adalbertas Vaitiekus (apie 956–997). Šv. Adalbertas Vaitiekus, dvasininko išsilavinimą įgijęs Magdeburgo arkivyskupo katedros mokykloje, tapo Prahos vyskupu. Negalėdamas vykdyti vyskupo pareigų, dvasininkas iškeliavo į krikščionišką misiją Vengrijoje. Iš ten per Lenkiją atvyko vykdyti misijos prūsų žemėse, bet, priešišškai vietinių sutiktas, netrukus buvo nužudytas kirvio kirčiu per galvą¹⁴.

Lietuvos istorijai svarbus dar vienas Arpadų dinastijos atstovas – pamaldumu garsėjęs Vengrijos karalius Vladislovas (Szent László) (apie 1040–1095). XIV a. pab., priimdamas krikštą, šio vengrų karaliaus vardą pasirinko Lietuvos ir Lenkijos valdovas Jogaila.

Šv. Vladislovas yra ir Vilniaus katedros globėjas. XVIII a. pab. konstruojant katedrą, jo garbei suprojektuota Šv. Vladislovo koplyčia. Koplyčios altoriuje stovi 1863 m. Henriko Dmochovskio sukurta šv. Vladislovo skulptūra, virš kurios išlikęs dedikacinis įrašas lotynų kalba¹⁵.

Rašytinė vengrų istorija atmintį apie Lietuvą išlaikė nuo XIII a. Tarp ankstyvųjų žinių – 1247 m. pranciškono Plano Karpinio pranešimas. Popiežiaus Inocento IV nurodymu pasiųstas su diplomatine misija pas Mongolijos chaną, grįždamas iš kelionės, vienuolis aplankė Vengrijos karalių Bėlą IV. Pasakodamas jam apie kelionę, P. Karpinis paminėjo tarp Voluinės Vladimiro ir Kijevo keliautojams grėsmę keliančius lietuvius¹⁶.

11 J. Mičiulienė, „Baltijos gintarą išpopuliarino gladiatoriai“, *Lietuvos žinios* (2009 09 16).

12 W. Felczak, *Historia Węgier* (Wrocław, 1983), 19–22.

13 G. Ambrazas, „Išdidžiai save vadina meilės tremtine“, *Lietuvos žinios* (2016 10 08).

14 D. Baronas, „Pirmosios krikščionių misijos baltų kraštuose“, In *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*, red. G. Zabiela (Vilnius, 2007), 404–406.

15 *Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai: XI–XV amžius*, sud. M. Rubaževičienė, red. K. Rubaževičiūtė, Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugija, [b. d.], 4–6.

16 Zoltán, „Палемон и Аттила“.

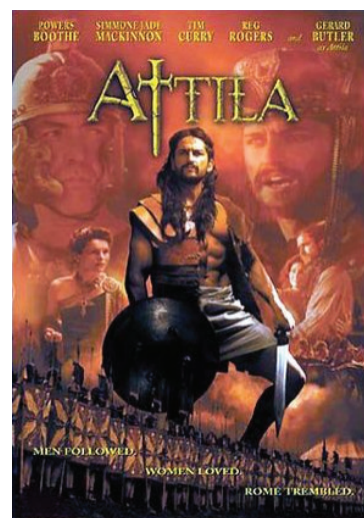
XIII a., atliepiant ekspansinę Vengrijos užsienio politikos kryptį, atsirado legendinių pasakojimų, kuriuose minėta Lietuva ir lietuviai¹⁷. Vengrų kronikininkai Panonijoje įsikūrusius ankstyvuosius vengrus ėmė sieti su šioje teritorijoje anksčiau gyvenusiais karingaisiais hunais. Labiausiai išgarsėjo hunų vadas Atila († 453). XIII a. sukompiliuotoje Vengrijos ir Lenkijos kronikoje „Chronicon Hungarico-Polonicum“ (originalioji kronika, kaip manoma, buvo sukurta XIII a. pirmoje pusėje) nurodyta, kaip Atila, surinkęs didžiules pajėgas, nusiaubė jo valdžios nepripažįstančią Lietuvą. XIII a. pab. (apie 1273 m.) Vengrijos karaliaus sekretoriaus, dvasininko Simono iš Kezos (Kézai Simon) lotyniškoje kronikoje „Gesta Hunnorum et Hungarorum“¹⁸ taip pat paminėta hunų imperijos šiaurėje esanti Lietuva: *Altera usque Litvam*. Tą patį vėliau pakartojo greičiausiai vengrų autorius XIV a. vid. (apie 1351 m.) sukurtoje Dubnicos kronikoje („Chronicon Dubnicense“). Joje teigta, kad vengrai Skitijos kraštuose nukariavo prūsus, o tarp Atilos nukariautų kraštų minimi prūsai ir lietuviai.

XIII a. ar dar anksčiau sukurta legendinė versija apie lietuvių ir hunų ryšius pateko į Renesanso laikų Lietuvą. Atilą ir Lietuvą susiejo vienas garsiausių italų kilmės Vengrijos humanistų, istorikas Miklošas Olahas (Miklós Oláh) (1493–1568) 1537 m. išleistame kūrinyje „Athila“. Šis M. Olaho darbas tapo gerai žinomas valdančiajam LDK elitui¹⁹.

2001 m. sukurta dviejų dalių amerikiečių istorinė drama „Hunas Atila“ (angl. *Attila the Hun*) (režisierius – Dickas Lowry), vaizduojanti žymiojo hunų vado gyvenimą Vakarų Romoje, filmuota daugiausia Lietuvoje. Katalaunijos mūšio inscenizacija kurta Kernavės piliakalniuose, o romėnų karius vaidino lietuviai.

Tiesioginė vengrų pažintis su lietuviais prasidėjo nuo Vengrijos karaliaus Karolio Roberto Anžu (1310–1342) laikų. 1320 m. buvo sudaryta pirmoji dinastinė santuoka tarp Lenkijos ir Vengrijos valdovų šeimų – Vengrijos karalius Karolis Robertas Anžu vedė lenkų karaliaus Vladislovo Uolektinio (1260/61–1333) dukterį Elžbietą²⁰. Vengrų kariai atskubėjo į pagalbą lenkams kovojant su kryžiuočiais. Vengrai bene pirmą kartą susitiko su paties LDK valdovo Gedimino vedamais lietuviais, taip pat padėjusiais lenkams. Gediminas 1325 m. dukrą Aldoną (1309/1310 ar 1311/1313–1339) ištekinio už Lenkijos karaliaus sūnaus Kazimiero Didžiojo (1310–1370) ir sudarė karinę sąjungą su Lenkija. Tad vengrai, lenkai ir lietuviai tapo sąjungininkais. Tiesa, 1320 m. derinant bendrus lietuvių, lenkų ir vengrų veiksmus, vienas vengrų didikų – Spišo grafas Vilhelmas Drugetas – Lenkijos karaliui pareiškė: „Jeigu Tu taip nori pulti krikščionis išvien su pagonimis, leisk mums grįžti į Vengriją. Bet jeigu mums leisi žygiuoti su tavimi, tai siųsk pagonis, o mes mielai kariausime drauge su Tavimi.“²¹

Įdomybė. Lietuvoje kurtas kino filmas „Atila“

2001 m. Lietuvoje kurtas amerikiečių kino filmas „Hunas Atila“ (rež. D. Lowry)

17 D. Baronas, „Geopolitinė situacija ir jos pokyčiai“, In D. Baronas, A. Dubonis ir R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 3: *XIII a.–1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų* (Vilnius: Baltos lankos, 2011), 217–218.

18 C. A. Macartney, *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide* (Cambridge University Press, 1953), 53 etc.

19 E. Patiejūnienė, „Trys Motiejaus Strijkovskio *Kronikos* vertimo ištraukos“, In *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 33 (Vilnius, 2012), 230, 243.

20 R. Petrauskas, „Vengrija–Lenkija–Lietuva: dinastinių unijų paieškos“, In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva* (Vilnius, 2010), 17–26.

21 T. Baranauskas, „Karaliaus Liudviko Didžiojo santykiai su Lietuva“, In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva* (Vilnius, 2010), 38.

Lenkų kilmės Vengrijos karalienė Elžbieta ir jos vaikai (Iliustruotoji Vengrijos kronika, XVI a.)

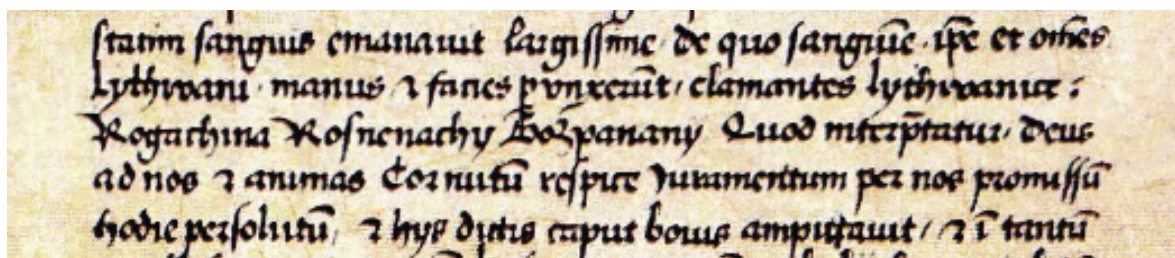

Lietuvoje kovojęs Vengrijos ir Lenkijos karalius Liudvikas iš Anžu (Iliustruotoji Kronika (Chronica Pictum), apie 1360 m.)

Viena iš XIV a. šalis skyrusių ir kartu siejančių figūrų buvo Karolio Roberto Anžu ir Elžbietos sūnus – Vengrijos, o nuo 1370 m. ir Lenkijos karalius Liudvikas iš Anžu (Liudvikas Didysis) (1342–1382)²². Jis bandė tvarkyti Lietuvos christianizacijos reikalus ir kelis kartus savarankiškai ar kaip Lenkijos valdovo sąjungininkas rengė žygius į Lietuvą²³. Liudvikas vadovavo 1351 m. jungtiniam lenkų ir vengrų žygiui į „Rusios karaliją“. Tą sykį Lietuvos kunigaikštis Kęstutis pasiūlė derėtis ir pažadėjo priimti krikščionybę. Liudvikas išsipareigojo už tai gauti jam karaliaus karūną, padėti kovose su Vokiečių ordinu, totoriais ir perimti Ordino užkariautas žemes. Jis taip pat žadėjo pasirūpinti, kad naujakrikštų krašte būtų įsteigta savarankiška bažnytinė provincija. Kęstutis nudavė, kad su pasiūlymais sutinka. Patvirtindamas savo ketinimų rimtumą, jis davė „lietuvišką priesaiką“, atlikdamas jaučio aukojimo ritualą. Dubnicos kronika cituoja ta proga Kęstučio ir apeigose dalyvavusių lietuvių ištartus žodžius *Rogachina Rosnenachy Gozpanany*, kurie, išvertus į lotynų kalbą, neva turėjo reikšti: „Dieve, į mus ir dvasias, į raguotį pažvelk, mūsų žadėtoji priesaika šiandien įvykdyta.“

Apeigas užrašęs kronikininkas, greičiausiai – vengras, nesuprato Kęstučio pasakytos kalbos. Istoriografijoje ši „lietuviška priesaika“ kalbiniu požiūriu vertinama nevienodai ir perskaitoma (iššifruojama) skirtingai. Lenkų ir vengrų tyrinėtojai linkę manyti, kad Kęstučio pasakytas sakinyš užrašytas senąja slavų kalba²⁴. Lietuvių tyrėjams (Kazimieras Būga, Albinas Jovaišas, Tomas Baranauskas) nekyla abejonių, kad tekstas – lietuviškas. Susitarimo metu Kęstutis dar pažadėjo Vengrijos karaliui keliauti kartu į Vengrijos sostinę Budą ir ten apsikrikštyti. Vis dėlto bendra kelionė truko tik tris dienas. Nutaikęs proga, Lietuvos kunigaikštis pabėgo iš karaliaus Liudviko iš Anžu stovyklos. Karalius neteko progos pelnyti pagonių krikštytojo nuopelnų ir daugiau niekada nebeįsitraukė į Lietuvos christianizacijos reikalus. Kęstutis pasitenkino nukreipti tiesioginį pavojų nuo Lietuvai pavaldžių Voluinės žemių, neutralizavo vengrų žygio pavojų ir iš vengrų nelaisvės išvadavo per ankstesnius susidūrimus į ją patekusį brolį Liubartą²⁵.

Tarp pirmųjų Gediminaičių, atvykusių į Vengrijos karalystę, buvo kunigaikščiai Aleksandras ir Borisas Karijotaičiai, Jogailos ir Vytauto pusbroliai, valdę Podolę – turtingą ir geopolitiškai svarbią teritoriją, kurioje kirtosi LDK,

Dubnicos kronikos puslapis su Kęstučio priesaikos aprašymu

22 M. Волощук, „Походы Лайоша Анжуйского против Литвы в польской историографии XIX–начала XXI вв.“, In *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, sud. R. R. Trimonienė, R. Jurgaitis (Vilnius, 2007), 303–318.

23 Baranauskas, *Karaliaus Liudviko Didžiojo santykiai*, 41.

24 R. Balsys, „Maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus XVI–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose“, *Tautosakos darbai* 35 (2008): 250–252; Zoltán, „Палемон и Амтила“.

25 D. Baronas, „Vingiuotas kelias į lietuvių tautos krikštą“, In D. Baronas, A. Dubonis ir R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 3: *XIII a.–1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų* (Vilnius: Baltos lankos, 2011), 529.

Lenkijos, Moldovos ir Vengrijos interesai. Kunigaikščiai, kaip žinoma iš 1377 m. Liudviko iš Anžu laiško Pranciškui Karariečiui, tų metų rugsėjį pasiskelbė Vengrijos karaliaus vasalais. Liudvikas iš Anžu Karijotaičių valdomą Podolę prijungė ne prie Lenkijos, bet prie Vengrijos.

Savarankišką Karijotaičių veiklą Podolėje užbaigė 1394 m. Vytauto ir Jogailos surengtas žygis²⁶. Broliai Teodoras († apie 1414) ir Vasilijus buvo priversti pasitraukti į Vengriją²⁷.

XIV a. pab. Vengrija lietuviams, ypač Gediminaičiams, jau buvo pažįstamas kraštas. 1379 m. Vengriją Jogailos pavedimu aplankė Skirgaila²⁸. Nuo 8 deš. į karalystę vyko lietuvių pasiuntinybės, turėjusios tartis dėl tuomet Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Jogailos ir Liudviko iš Anžu dukters, 1384 m. Lenkijos karaliumi (Rex Poloniae) karūnuotos Jadvygos vestuvių.

1385 m. sausį į Krokuvą atvyksta Jogailos delegacija, vadovaujama derybinę patirtį šioje srityje turėjusio Skirgailos. Kartu su juo buvo kunigaikščiai: Vytautas, net kelis kartus lankęsis Vengrijoje, Borisas Karijotaitis, Jonas Alšėniškis ir Vilniaus vietininkas Hanulas. Lydimi lenkų pasiuntinių, lietuviai išvyko į Budą pas Jadvygos motiną – Vengrijos karalienę Elžbietą.

1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos pilyje paskelbti Jogailos vedybiniai įsipareigojimai Jadvygai ir Lenkijos Karūnai. Įsipareigota kartu su valdiniais priimti krikščionių tikėjimą, prišlieti Lietuvą prie Lenkijos, išmokėti 200 000 auksinų netesybų buvusiam Jadvygos sužadėtiniui Vilhelmui Habsburgiečiui, paleisti Lietuvoje lenkų belaisvius ir atgauti abiejų šalių prarastas žemes. 1386 m. vasario 2 d. Jogaila išrinktas Lenkijos karaliumi, vasario 15 d. jis iškilingai pakrikštytas, o vasario 18 d. Krokuvoje įvyko Jogailos jungtuvės su karaliene Jadvyga. Galiausiai kovo 4 d. Jogaila karūnuotas Lenkijos karaliumi Vladislovu II²⁹. Vedybos atvėrė kelią Lietuvos krikštui, susiejo Lietuvą ir Lenkiją dinastiniais ryšiais, padėjo valstybei įsitraukti į to meto Europos politinę, konfesinę ir kultūrinę erdvę.

Jogaila nuolat lankėsi LDK, tačiau Jadvyga vyro šiose kelionėse nelydėjo. Karalienė Jadvyga išsiskyrė kultūrine ir religine veikla. Karalienė fundavo naujas bažnyčias, rūpinosi vienuolynais, globojo špitoles. Kartu su Jogaila rūpinosi Krokuvos universiteto atnaujinimu, gavo popiežiaus sutikimą Teologijos fakulteto veiklai Krokuvos akademijoje vykdyti (šiai akademijai testamentu paliko savo valdas)³⁰. 1397 m. lapkričio 10 d. karalienė fundavo lietuvių kolegiją (*collegium Lithuanium*) Prahos universitete. Taip LDK jaunuomenei buvo suteikta galimybė siekti universitetinio išsilavinimo, siekta spartesnės valstybės krikščionizacijos.

1397 m. privilegijoje karalienė nurodė skirianti 200 kapų grašių atvykusiesiems iš LDK studijuoti teologijos. Tai turėjo tapti viena iš svarbių priemonių Lietuvai sukrikščio-

Jadvyga ir Jogaila, skulpt. Tomas Oskaras Sosnovskis. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

26 S. C. Rowell, „Lietuva, Moldova ir Vengrija XIV–XV a. sandūroje“, In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva* (Vilnius, 2010), 27.

27 R. Petrauskas, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė vėlyvaisiais viduramžiais: bendruomenė ir individai, struktūros ir institucijos“, In J. Kiaupienė ir R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.* (Vilnius, 2009), 254.

28 R. Petrauskas, „Dinastinės unijos genezė“, In J. Kiaupienė ir R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.* (Vilnius, 2009), 544.

29 Ibid.

30 K. Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło* (Warszawa, 1905); O. Halecki, *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej* (Kraków, 2000); L. Korczak, „Karalienės Jadvygos vaidmuo ir politinė padėtis“, In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva* (Vilnius, 2010), 63–69.

Paminklas Jogailai ir Jadvygai, skulpt. Dalia Matulaitė. 2013 m., Budapeštas, Europos parkas

Šv. Jadvygos sarkofagas Vavelio katedroje (Krokuva)

ninti. Jadvygos fundacijoje sakoma: „Mes, norėdamos, kiek mums leidžiama iš dangaus, kad minėtuose neofituose ne tik mokslų ir dorybių šviesa, kadaisė temusi nuo klaidų, tikėjimo spindesiais skaisčiau nušvistų, bet ir teisingumo saulei, Jėzui Kristui, atsispindint juose tarsi aukso skyduose, lietuvių ir kitų tautų mintys katalikiškuose veikaluose jų dėka negėstančiai spinduliuotų <...>.“

Kolegija ištis gana greitai pradėjo savo veiklą. XIV a. pab. istoriniai šaltiniai mini pirmuosius lietuvių studentus, imatrikuluotus Prahos universitete 1389–1401 m. Tai – Mikalojus Kirsmanas ir Butauto sūnus Jonas, Lietuvos DK Kęstučio vaikaitis, vėliau – antrasis Jogailos reformuoto Krokuvos universiteto rektorius. 1401 m. bakalauro egzaminus Prahos universitete laikė Kristupas Lietuvis. 1404 m. – bakalauro, o 1408 m. – magistro diplomą gavo Motiejus Trakiškis. Po Žemaitijos krikšto 1413 m. jis buvo paskirtas pirmuoju Medininkų (Varnių), vėliau – Vilniaus vyskupu. Studentų iš Lietuvos DK Prahos universitete kasmet gausėjo³¹.

Jogaila ir Jadvyga gerbė vienas kitą ir tikėjosi susilaukti palikuonių. Išsvajotas kūdikis – dukra Elžbieta Bonifacija – gimė po dvylikos bendro gyvenimo metų, 1399 m. birželio 22 d., tačiau, išgyvenusi vos tris savaites, mirė. Paskui dukterį liepos 17 d. išėjo ir Lenkijos karalienė Jadvyga. Karalienė palaidota Krokuvoje, Vavelio katedroje. Popiežius Jonas Paulius II 1997 m. birželio 8 d. Jadvygą paskelbė šventąja ir Lenkijos globėja. Ši istorinė asmenybė taip pat vadinama Lietuvos apaštale ir suvienytos Europos patronu. 2012 m. į Pranciškonų bažnyčią Vilniuje atgabenta karalienės šv. Jadvygos relikvija.

Jadvygos Anžujietės asmuo Lietuvos istorijoje pirmiausia pagrįstai siejamas su XIV a. pab. Lietuvos krikštu. Jano Dlugošo teigimu, karalienė netiesiogiai dalyvavo konkrečiuose Lietuvos krikšto ir krikščioninimo darbuose. Iš jos aplinkos buvo kilę pirmieji Vilniaus vyskupai – Andrius ir Mikalojus iš Goškovo³². Vilniaus vyskupo pranciškono Andriaus 1398 m. testamente paminėti jam Jadvygos dovanoti liturginiai drabužiai. Ji greičiausiai parūpino planuotoms steigti bažnyčioms liturginių reikmenų. J. Dlugošo teigimu, karalienė dosniai apdovanojo Vilniaus katedrą taurėmis, knygomis, monstracijomis, kryžiais, paveikslais ir kitomis dovanomis.

³¹ Lietuvos istorijos institutas, „1397–11–10 Lenkijos karalienė Jadvyga fundavo lietuvių kolegiją Prahos universitete“, *Delfi* (2009 11 10), <https://www.delfi.lt/archive/1397-11-10-lenkijos-karaliene-jadvyga-fundavo-lietuviu-kolegija-prahos-universitete.d?id=25558623>; Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalendorius* (Vilnius, 2009 m. balandžio 2 d.–gruodžio 30 d.).

³² V. Dolinskas, „Šventoji Jadvyga Anžujietė ir jos atminimas Vilniaus katedroje“, In Šventoji Jadvyga ir Lietuva (Vilnius, 2010), 97–98.

LIETUVA IR VENGRIJA XV–XVI A. PR.

Dėl Jogailos ir Jadvygos santuokos lietuvių ir vengrų ryšiai tik stiprėjo. Neskaičiuojant Vokiečių ordino ir Lenkijos, Vengrija dėl politinių interesų visą šimtmetį buvo ta užsienio valstybė, kurioje lankėsi Lenkijos ir Lietuvos valdovai ar Gediminaičių dinastijos atstovai.

1412 m. kovo–balandžio mėn. Lenkijos ir Lietuvos valdovas lankėsi Vengrijos valdovo Zigmanto Liuksemburgiečio dvare. Kovo 15 d. Lubovlyje Jogaila susitarė su Vengrijos karaliumi dėl taikos tarp Romos imperijos ir Lenkijos ir Lietuvos, taip pat dėl karo su Ordin³³.

Romos imperatorius ir Vengrijos karalius Zigmantas Liuksemburgietis dalyvavo 1429 m. sausio 6–29 d. Vytauto surengtame tarptautiniame aukščiausio lygio suvažiavime Lucke, kur buvo pavišinta Vytauto karūnacijos idėja. Tais pačiais metais Zigmantas priėmė Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą į savo ir žmonos Barboros Cilietės 1408 m. įkurtą Drakono ordiną (šio ordino simbolis – riterių globėjo šv. Jurgio nugalėtas drakonas) ir leido didžiajam kunigaikščiui verbuoti naujus ordino narius iš LDK kilmingųjų³⁴. Drakono ordinas – vienas seniausių ordinų Europoje³⁵.

Drakono ordino ženklas

Paminklas Jogailai ir Jadvygai, skulpt. Dalia Matulaitė. 2013 m., Budapeštas, Europos parkas

33 S. C. Rowell, „Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Ispanų Karalysčių ryšiai 1411–1412 ir 1434 m. tekstuose“, In *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai*, t. 1 (Vilnius, 2004), 165; J. Tęgowski, „Między Litwą, Polską i Węgrami. Problem politycznej przynależności Podola w końcu XIV i w początkach XV wieku“, In *Pamiętnik Kijowski*, t. 7, *Polacy na Podolu*, red. H. Stroński (Kijów, 2004), 20.

34 R. Petrauskas, „Valdovas ir jo karūna: neįvykusios Vytauto karūnacijos aplinkybės“, *Lietuvos istorijos metraštis, 2009 metai*, t. 2 (Vilnius, 2010), 64.

35 V. Rutkauskienė, „Drakula, senieji Vengrijos ordinaai ir Lietuva“, *Balsas.lt* (2008 02 20), www.tv3.lt/naujiena/lietuva/183981/drakula-senieji-vengrijos-ordinaai-ir-lietuva-2.

Zigmantas Liuksemburgietis, dail. Pizanelas (Pisanello), apie 1433 m.

Įdomybė.
Vengrijos karalius
ir Šv. Romos
imperatorius Zigmantas
Liuksemburgietis –
Gedimino palikuonis

Nepatenkintieji Lietuvos valdymu vyko į Vengriją ieškoti sąjungininkų savo planams įgyvendinti. Kovodamas dėl valdžios, kelis kartus į Vengriją bėgo jauniausias Jogailos brolis Švitrigaila. 1394 m. ir XV a. pab. (Maskvos metraščių sąvado duomenimis – 1418 m.) Švitrigaila Vengrijoje ieškojo, kas jį paremtų kovoje dėl Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto. Abu kartus paieškos buvo nesėkmingos³⁶.

Į Vengriją keliavo ir didikai, dvaro pareigūnai. 1411 m. į Vengriją Jogailos pavedimu kartu su kitais lenkų bajorais vyko tuometis valdovo maršalka ir Podolės seniūnas Jurgis Gedgaudas³⁷.

Garsiausias Vengrijos pasiuntinybių, atvykusių į Lietuvą, apsilankymas – 1413 m. Vengrijos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio komisaro Benedikto Makros († 1421/1427) vizitas. 1413 m. per Kalėdas B. Makra atvyko į Trakus pas Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą. Vytautas jį pakėlė į riterius ir gausiai apdovanojo. Lietuvoje B. Makra turėjo spręsti teritorinius ginčus dėl Žemaitijos, nubrėžti aiškesnes pietų ir vakarų Žemaitijos ribas. Savo rezidencija Lietuvoje B. Makra pasirinko Kauną, iš jo vykdavo ir į Vilnių, ir į Žemaitiją. Savo sprendime dėl Žemaitijos sienų komisaras prie Žemaitijos priskyrė Veliuoną ir Klaipėdą, taip pat patvirtino, kad Vytautas ir Jogaila laikėsi Torūnės sutarties ir Budoje priimtų sprendimų. Lietuvai palankus B. Makros sprendimas nebuvo patvirtintas³⁸.

Svarbų vaidmenį XV a. pirmos pusės LDK istorijoje ir ypač Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto karūnavimo byloje suvaidino Čekijos karaliaus Karolio IV ir Pomeranijos kunigaikštystės Elžbietos sūnus Zigmantas Liuksemburgietis (1368–1437). Dar vaikystėje jis buvo sužadėtas su vyresniąja Vengrijos karaliaus Liudviko iš Anžu dukra Marija, kurią vedęs, 1387 m. tapo Vengrijos karaliumi. Taigi Zigmantas Liuksemburgietis ir Marijos seserį Jadvygą vedęs Jogaila buvo svainiai.

1433 m. Zigmantas Liuksemburgietis karūnuotas Šv. Romos imperijos karūna. Vengrijos karalius ir nuo 1433 m. Romos imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis pagal moteriškąją liniją buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino proproanūkis.

Nors istoriografijoje ir nėra vienos nuomonės, Zigmantas Liuksemburgietis galėjo būti vienas iš 1430 m. Vytauto karūnacijos idėjos autorių³⁹. Tik lieka neaišku, kodėl Vengrijos karalius 1430-aisiais Vytautui ir jo žmonai nukaltoms karūnoms gabenti parinko nesaugų kelią per Lenkiją. Buvo išsiųstos dvi pasiuntinybės. Pirmąją, kuri Vytautui turėjo išaiškinti teisinius karūnacijos niuansus ir kuriai vadovavo Vienos universiteto teisininkas Baptista Cigala, lenkai sulaukė ir apiplėšė. Antroji pasiuntinybė, gabenusi karūnas, sužinojusi apie pirmosios pasiuntinybės likimą, iš Frankfurto prie Oderio grįžo į Niurnbergą, kur šios karūnos buvo nukaldintos. 1431–1434 m. Zigmantas Liuksemburgietis Vytauto karūną net už 1 500 guldenų įkeitė pradžioje Niurnbergo, po to – kitiems turtingiausiems Vokietijos miestiečiams. Vėliau informacija apie karūną nutrūksta⁴⁰.

36 J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów* (Poznań–Wrocław, 1999), 156–157; Tęgowski, „Między Litwą, Polską i Węgrami“, 19–20.

37 R. Petrauskas, „Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a. Sudėtis-Struktūra-Valdžia“, *Aidai* (2003): 231.

38 B. Dundulis, *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje* (Vilnius, 1960), 111–138; Ž. Mačiukas, „Zigmantas Liuksemburgietis ir Žemaitijos byla Konstanco bažnytinyje susirinkime 1414–1418 metais“, In *Lietuva ir jos kaimynai: nuo normanų iki Napoleono* (Vilnius, 2001), 127–149; Ž. Mačiukas, „Makra Benediktas“, In *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*, sud. A. Ragauskas ir R. Ragauskienė (Vilnius: LDK valdovų rūmai, 2010), rankraštis.

39 Petrauskas, „Valdovas ir jo karūna“, 63–65.

40 Ibid.

JOGAILAIČIAI – VENGRIJOS VALDOVAI

Jogailos vedybos turėjo daug įtakos vėlesnei dinastinei konkurencijai Vidurio Europoje.

XV a. vid. Vengrijai iškyla galybės viršūnę pasiekusios Osmanų imperijos grėsmė. Prasidėjusią vidaus kovą dėl Vengrijos sosto 1440 m. laimi vyriausią Jogailos sūnų (nuo 1434 m. – Lenkijos karalių) Vladislovą (Ulászló I) parėmusi vengrų didikų grupuotė. Vladislovas Jogailaitis (Ulászló I) dar kartą dinastine (personaline) unija sujungė Lenkiją ir Vengriją⁴¹. 1444 m. rudenį vyriausias Jogailos sūnus popiežiaus Eugenijaus IV paskelbtame kryžiaus žygyje didvyriškai (bet nesėkmingai) vedė lenkų ir vengrų kariuomenę prieš turkus, įsiveržusius į Balkanus. Mūšyje prie Varnos (dab. Bulgarija) Vladislovas Jogailaitis žuvo kaip Europos drąsuolis⁴².

XV a. antroje pusėje Jogailaičiai toliau atkakliai kovojo Vengrijoje. Dėl Vengrijos vidaus kovų karaliaus Motiejaus Korvino valdymu nepatenkinti vengrų didikai 1471 m. pakvietė trylikametį Lenkijos karalaitį Kazimierą (1458–1484) užimti sostą. 1471 m. rugsėjo 20 d. Krokuvoje Kazimieras pasiskelbė Vengrijos sosto įpėdiniu ir, paskelbęs karą M. Korvinui, spalį su kariuomene išvyko į Vengriją. Žygis buvo nesėkmingas: pasiekęs Nitrą (dab. Slovakija), karalaitis patyrė pralaimėjimą ir turėjo trauktis. Nesėkmė stipriai paveikė dar labai jauną Kazimierą – po šių įvykių ypač sustiprėjo karalaičio pamaldumas⁴³. XV a. pab. Jogailaičiai tapo viena įtakingiausių Vidurio ir Rytų Europos dinastijų. Kazimiero Jogailaičio sūnūs valdė keturias Europos valstybes: Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos karalystes bei Lietuvą. Čekijoje (nuo 1471 m.) ir Vengrijoje (nuo 1490 m.) valdė vyriausias Kazimiero sūnus Vladislovas II (1490–1516)⁴⁴, Lenkijoje – Jonas Albrechtas, o LDK – Aleksandras. 1492 m. gruodžio 5 d. Budos dvare tarp Vladislovo II ir Lenkijos karaliaus Jono Albrechto, kuris titulavosi ir aukščiausiuoju Lietuvos kunigaikščiu, buvo sudaryta amžina taika ir sąjunga. Padėti pagrindai bendrai Jogailaičių politinei sistemai – kaip jau minėta, ta pati dinastija valdė keturias valstybes: tėvovinę LDK, Lenkiją, Čekiją ir Vengriją⁴⁵.

XV a. pab.–XVI a. pr. santykiai tarp Jogailaičių valdomų valstybių politinio elito buvo geri kaip niekada anksčiau. Tiesa, Vengrija neabejotinai geriau žinojo Lenkiją, o ne Lietuvą. Valdant Vladislovui II, pirmoji Vengriją aplankiusi lietuvių delegacija – 1500 m. pab. Aleksandro Jogailaičio pasiūsta į Budą –

Vladislovo I Varniečio antspaudas

Vladislovas II Jogailaitis, apie 1509 m.

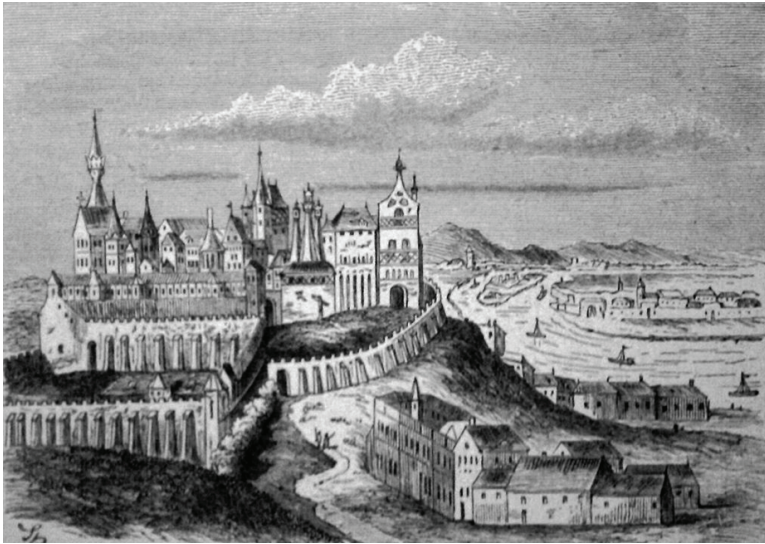
41 J. Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444)*, red. Katarzyna Błoch (Oświęcim, 2014).

42 S. C. Rowell, „Pomirtinis Vladislovo Varniečio gyvenimas – Vidurio Europos karalius Artūras iš Lietuvos“, In *Lietuvos istorijos metraštis. 2006 metai*, t. 2 (Vilnius, 2007), 5–30.

43 W. Prochaska, „Wyprawa św. Kazimiera na Węgry (1472–1474)“, *Ateneum Wileńskie* 1 (1923): 10–28; Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai, sud. M. Čiurinskas (Vilnius, 2003), 16.

44 Plačiau žr.: K. Baczkowski, *Walka o Węgry w latach 1490–1492: z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju* (Kraków, 1995); K. Baczkowski, *Habsburgowie i Jagiellonowie w walce o Węgry w latach 1490–1492* (Oświęcim, 2014).

45 R. Trimonienė, „Aleksandro Jogailaičio laikų pasiuntiniai į Lenkijos karalystę“, *Lituanistika* 62(3) (2016): 171.

Budos pilis apie 1520 m.

1515 m. dinastinės Jogailaičių ir Habsburgų sužadėtušės.
Dail. A. Düreris

buvo vedama kunigaikščio Mykolo Glinskio (apie 1460/1470–1534). Kunigaikštis vyko prašyti padėti Lietuvai kare su Maskva⁴⁶. M. Glinskio pasiuntinybė į Budą davė rezultatų: per antrąją Lietuvos ir Maskvos karą (1500–1503) 1501 m. į Maskvą atvyko lenkų ir vengrų pasiuntinybė, reikalavusi paliaubų, antraip grasinta karine pagalba ginant Jogailaičių tėvoniją – LDK. Taip atsirado praktika Vengrijos pasiuntiniams tarpininkauti Maskvoje dėl santykių su LDK. Ši praktika puoselėta ir vėliau. Vengrijos ir Čekijos karaliaus Vladislavo Jogailaičio pasiuntinys Zigmantas Zanthajus (Sigismund Zanthay) atliko svarbų vaidmenį organizuojant antiturkišką Europos valdovų koaliciją.

1502 m. rudenį pasiuntinys buvo Vilniuje ir gavo audienciją pas Lietuvos valdovą Aleksandrą Jogailaitį. Išliko Z. Zantajaus išpūdžių apie viešnagę Vilniuje fragmentas: „<...> Kai nuėjau į pilį sakyti kalbos Jos karališkajai didenybei [Lietuvos didžiajai kunigaikštenei Elenai – aut.], Jos karališkoji didenybė tuo metu buvo cerkvėje, kur išklausiau ir išvydau Šv. Mišias pagal stačiatikių apeigas su tokiomis iškilmėmis ir varpų gausmu, kokio čia nei regėjau, nei girdėjau. Galop po Šv. Mišių Jos karališkoji didenybė patraukė į rūmus, pirma jos ėjo daug dvariškių, buvusių su ja cerkvėje, taip pat sekė daug kilmingų ponių ir mergaičių.“⁴⁷

Tyrinėtojai pažymi netiesioginį Vengrijos indėlį į XIV a. pab. LDK modernizacijos procesus. Vengrijoje karaliaus valdžia naują postūmį gavo į valdžią atėjęs senos prancūzų grafų Anžu dinastijos atstovams. Minėtini gerai sutvarkytos valstybinės organizacijos pavyzdžiai: plečiamas rezidencinis Budos miestas, susigrąžinamos karališkosios valdos, kuriama tarnybinė diduomenė, sumani finansinė politika derinama su karališka kalnakasybos regalija. Daugelis šių idėjų jau Kazimiero Didžiojo ir Liudviko iš Anžu laikais buvo perimta Lenkijoje, o per ją Jogailos ir Jogailaičių dinastinės unijos epochoje pasiekė ir Lietuvą⁴⁸.

1515 m. vasarą įvyko trijų monarchų – Šv. Romos imperijos imperatoriaus Maksimilijono Habsburgo, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo bei Vengrijos ir Čekijos karaliaus Vladislavo II Jogailaičio – susitikimas. Pirmiausia – Presburge (Bratislavoje, dab. Slovakija), vėliau – Vienoje. Pasirašyta Jogailaičių ir Habsburgų tarpusavio bendradarbiavimo sutartis, reiškusi politinės įtakos ir teritorijų pasidalijimą Vidurio ir Rytų Europoje. Svarbiausi nutarimai skelbė, jog Habsburgai nutraukia sąjungą su Maskva. Sutarta,

⁴⁶ Ibid., 176; R. Trimonienė, „Kultūriniai ryšiai Jogailaičių Europoje XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje“, In *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, sud. D. Steponavičienė (Vilnius, 2007), 9, 13.

⁴⁷ E. Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais* (Vilnius, 1998), 64, 290; R. Ragauskienė, „Zanthay Zigmantas“, In *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*, sud. Ragauskas, A. ir R. Ragauskienė (Vilnius: LDK valdovų rūmai, 2010), rankraštis.

⁴⁸ Petrauskas, „Vengrija–Lenkija–Lietuva“, 29.

kad, nutrūkus vyriškai Jogailaičių dinastijos linijai, Habsburgai galės paveldėti Vengrijos ir Čekijos sostus. Už tai Maksimilijonas įsipareigojo neberemti Vokiečių ordino, būti taikos tarpininku ir pripažinti 1466 m. Torunės taikos sutartį.

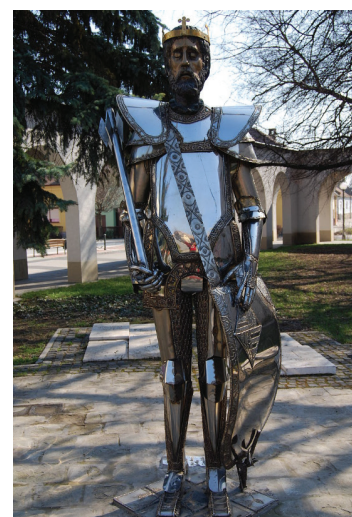
Kongreso nutarimai sutvirtinti dinastinėmis sužadėtuovėmis: Vengrijos ir Čekijos sosto įpėdinis Liudvikas I Jogailaitis turėjo vesti Maksimilijono anūkę Mariją Habsburgaitę, o Liudviko sesers Anos Jogailaitės ranka turėjo tekti Marijos broliui Ferdinandui Habsburgui. Šį įvykį medžio raižinyje įamžino garsus dailininkas Albrechtas Düreris. Graviūros dešiniajame kampe prie Žygimanto Senojo vaizduojamas atremtas skydas su Lenkijos ir LDK simboliais. Kongrese dalyvavo ir LDK politinio elito atstovai – didikai iš Radvilų, Goštautų ir kt. giminių, kuriems pavyko užmegzti artimus ryšius su Šv. Romos imperijos sostą kontroliavusiais Austrijos Habsburgais. Tai buvo vienas svarbesnių žingsnių Lietuvos vakarietiškos krypties diplomatijoje. Lietuvių pasirodymas, amžininkų teigimu, nustebino svetimšalius tiek ištaiga, tiek geromis manieromis. Didžiulė Lietuvių didikų palyda ir atsivežtas muzikantų orkestras, jų grojimas per pamaldas paliko įspūdį pačiam imperatoriui Maksimilijonui.

1516 m. po Čekijos ir Vengrijos karaliaus Vladislovo II mirties abiejų valstybių sostus užėmė vienintelis jo sūnus Liudvikas (1506–1526), kuriam buvo 10 metų. Formaliai jį globojo dėdė, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis ir Šv. Romos imperijos imperatorius Maksimilijonas, o realiai abi šalys ir toliau valdė didikų grupuotės. Vengriją apėmė valdymo krizė: Jono Zapojaio (Janos Zapolyai) vadovaujama diduomenė dėl valdžios kovojo su Habsburgus remiančia grupuote.

1521 m. Vengrijai vienai teko kovoti su besiveržiančia į šalį Osmanų imperijos kariuomene. 1526 m. vasarą įvyko lemiamas mūšis. Rugpjūčio 29 d. kelis kartus menkesnė ir nepatyrusio jaunuolio – Liudviko Jogailaičio – vadovaujama vengrų kariuomenė bandė užkirsti kelią turkams prie Mohačo. Pusantros valandos trukęs mūšis baigėsi vengrų sutriuškinimu, žuvo beveik pusė kariuomenės. Bėgdamas iš kovos lauko, sraunioje Cselės upėje nuskendo Vengrijos ir Čekijos karalius Liudvikas Jogailaitis. Jo žūtis atvėrė kelią į Vengrijos sostą Habsburgams. Tais pačiais metais Ferdinandas I perėmė valdžią Čekijoje ir dalyje Vengrijos. Taip Vengrijoje baigėsi Jogailaičių valdymas⁴⁹.

Paskutinis Jogailaitis Vengrijos soste – Liudvikas I, dail. Hansas Krellas, 1522 m.

Skulptūra Liudvikui I Jogailaičiui Mohače (Vengrija), 2009 m.

49 J. Pajewski, *Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku: (1540–1571)* (Kraków, 1932); M. Duczmal, *Izabela Jagiellonka. Królowa Węgier* (Warszawa, 2000), 120–123.

VENGRAI LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE 1492–1572 M.

XVI a. žymi laikotarpį, kai į Lietuvą per visą jos istoriją atvyko daugiausia vengrų išeivių. Vieni iš jų apsigyveno čia laikinai, kitiems LDK tapo antrąja Tėvyne. Migracijos procesus, vykusius nuo XV a. pab.–XVI a. pr., lengvino ar skatino kelios priežastys. Pirmiausia, Vengrija ir Lietuva priklausė Jogailaičių dinastijos blokui. Taigi vengrai vyko į tos pačios dinastijos valdomą kraštą.

Vilniaus valdovų rūmai F. Hogenbergo ir G. Brauno atlase 1581 m.

1526 m. turkai užėmė Vengrijos karalystės dalį, prasiidėjo 150 metų trukusi okupacija. Kita dalis šalies teko Habsburgams. 1541 m. turkai okupavo Budą, o Vengrija buvo padalyta į tris dalis. Sultonas Suleimanas valdė centrinę dalį. Vengrijos karaliumi 1526 m. karūnuoto Jono Zapojaio (mirusio 1540 m.) našlei Izabelei Jogailaitei ir jos mažamečiui sūnui Janui Zigmuntui teko nuo Turkijos priklausoma, leninė Transilvanija (šiand. Rumunija). Vakarinėje ir šiaurinėje Vengrijos teritorijoje ilgam įsikūrė Habsburgai⁵⁰. Dėl religinių nesutarimų vengrai prieglobsčio ieškojo didesne tolerancija pasižyminčiuose kraštuose, kokia tuomet buvo LDK.

Vengrija viena pirmųjų Europoje patyrė kultūrinę Renesanso įtaką⁵¹ ir šį sąjūdį puoselėję atstovai buvo laukiami Europos dvaruose. Svarbūs buvo ekonominiai ir prekybiniai ryšiai: nuo metalų iki eksportuojamo vyno. Pagaliau vengrai išsiskyrė karinės kultūros eksportu.

LDK buvo pasiruošusi priimti atvykusiuosius. Amžiaus pradžioje Lenkiją ir LDK valdė Jogailaičiai. Lenkijos ir Lietuvos valdovą Žygimantą Senąjį ir jo dukrą Izabelę su Vengrija siejo matrimonialiniai ryšiai. Nuo 1576 m. valdovu tapo transilvanietis Steponas Batoras. Tiek Jogailaičių, tiek Batoro dvaruose egzistavo profesionalių amatininkų ir elitinių karių poreikis. Gausėjo ir vengriško vyno vartojimas. Nustatyti tikslesnio į LDK XVI a. atvykusių vengrų skaičiaus neįmanoma. Nėra statistinių duomenų, be to, kyla antroponimikos problemų. Vengrai XVI a. šaltiniuose dažnai įvardijami nurodant kilmę: vengras (*hungarus, wegryn, wegrzyn*) ar transilvanietis (*z Sedmiogróda*). Vengrais vadinti visi „Vengrijos karalystės“ gyventojai, gyvenę teritorijoje iki Osmanų nukariavimo, todėl vengrams priskirti ir vengriškai nekalbėję slovakai ar Karpātų rusėnai. Vengrai suvokti ne etniškai, bet kaip politinė bendruomenė. Be to, šaltiniuose ne visuomet žymėta asmens tautinė priklausomybė ar kilmė. XVI a. Lietuvoje vengrai buvo stabili mažuma. Pagal gausą jie užėmė maždaug 5–6 vietą iš visų atvykusiųjų (po lenkų, vokiečių, italų, čekų). Kaip jau minėta, vieni vengrai į LDK atvykdavo trumpam, kiti gyveno nuolat, pasirinkę Lietuvą antrąja Tėvyne. Vengrai, atvykę į LDK, išsi-

50 A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski 1520–1562* (Warszawa, 1996), 42–49, 220–239.

51 P. Burke, *The European Renaissance: Centres and Peripheries* (Oxford: Blackwell, 1998), 12.

skyrė ir socialine įvairove. Dominavo bajorai (dvarionys, elitiniai kariai), nemažai būta ir žemiausio visuomenės sluoksnio atstovų (įvairių profesijų amatininkų, karių pėstininkų). Dvare užimamos pareigos atkartojė socialinę ir profesinę atvykusiųjų padėtį.

Dar viena vengrų migracijos ypatybė – tai buvo tik vyriškas judėjimas. Į Lietuvą, kaip, beje, ir į Lenkiją, moterų atvykdavo tik vienetai (pavyzdžiui, valdovių kambarinės).

Aleksandro Jogailaičio (1461–1506) valdymo laikotarpis – vienas pirmųjų, kai į Lietuvą atvyko ir čia kurį laiką gyveno daugiau vengrų. Vengrų imigracijai susiklostė palanki aplinkybė – pirmasis XVI a. Jogailaitis – Aleksandras – nuo 1492 m. turėjo atskirą lietuvišką dvarą, kurį sudarė apie 1 000 asmenų⁵². Iš jų dalis buvo vengrai, daugiausia samdomi elitiniai kariai. Tad jau XVI a. pr. Lietuvoje tvirtinosi vengro – elitinio kario – įvaizdis. 1512 m. provengriškoje šio valdovo politikoje pasiekta kulminacija. Vasario 8 d. Krokuvoje, Vavelyje, Aleksandras Jogailaitis vedė Transilvanijos vaivados Stepono Zapojažo dukrą Barborą. Tą pačią dieną ji karūnuota Lenkijos karaliene. Svarbu tai, jog karalienė nemažai laiko praleido LDK. Į Žemutinės pilies rūmus ji atvyko 1513 m. gegužės 28 d. Karališkoji pora iš Vilniaus išvyko 1515 m. pradžioje⁵³.

4 deš. pab. Vengrijai skirta daugiau dėmesio. Jogailaičiams naudingų pasikeitimų Vengrijoje tikėtasi 1539 m., išleidžiant Žygimanto Senojo ir karalienės Bonos dukrą Izabelę (1519–1559) už tuomet iki gyvos galvos Vengrijos karaliumi paskelbto Jono Zapojažo⁵⁴. Vengrijos karališkai porai netrukus gimė sūnus Jonas Zigmantas, būsimasis Transilvanijos kunigaikštis. Įdomu tai, jog žinia apie šį įvykį Žygimantą Senąjį pasiekė Vilniuje. Ta proga Kulmo vyskupas Samuelis Maciejovskis surengė šventę. Vilniaus gatvėse ir Rotušės aikštėje iškelta puota miestiečiams, o sutemus vilniečiai stebėjo fejerverkus, saliotinių patrankų šaudymą⁵⁵. Didžiausią atvykstančių vengrų dalį ir toliau sudarė lenkiškajam dvarui priklausę samdyti kariai – vengrų husarai. Lietuvos visuomenė juos galėjo matyti lydint valdovą. Vengrų samdiniai kartu su lietuvių kariais taip pat dalyvavo

Vengrų kariai, dail. Jostas Ammanas, 1570 m.

Barbora Zapojaža (raižinys) Liudviko Decijaus veikale, 1521 m.

52 K. Pietkiewicz, „Dwór Litewski Wielkiego Księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506)“, In *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* (Vilnius, 1997), 75–128.

53 W. Pociecha, „Barbara Zapolya (1495–1515)“, In *PSB 1*: 293–294; B. Przybyszewski, *Barbara Zapolya, królowa Polski 1512–1515* (Łańcut, 2000).

54 Didelį aktyvumą išleidžiant dukrą į Vengriją rodė karalienė Bona: W. Pociecha, „Królowa Bona (1494–1557)“, In *Czasy i ludzie odrodzenia*, t. 4 (Poznań, 1958), 202–209; Duczmal, *Izabela Jagiellonka*.

55 Ibid., 13–14; S. Samalavičius, *Vilniaus rotušė* (Vilnius, 2006), 77.

Izabelė Jogailaitė, dail. Lukas Kranachas jaunesnysis, apie 1553 m.

Jonas Zigmantas Zapolajis, Transilvanijos kunigaikštis

kovose su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste: 1506 m. Klecko ar 1514 m. Oršos mūšiuose (minėtina, kad vengrų husarai buvo priskirti ne lietuviškajai, bet lenkiškajai kariuomenės daliai). Kai samdiniai, valdovui išvykus, negavo algų ir norėjo palikti tarnybą, juos sulaikė karalienės Barboros Zapolajos įtakingieji⁵⁶.

1514 m. Oršos mūšyje pasiekta pergalė, kurios svarba aktualizuota lietuviškoje istoriografijoje. Nagrinėjant šį mūšį pagal išlikusį anoniminio dailininko pieštą „Oršos mūšio“ paveikslą, nustatyta vengriškos mados pradžia ir jos paplitimas Lietuvoje⁵⁷.

Žygimanto Augusto valdymo laikotarpiu buvusi Vengrijos karalystė išgyveno ypač sudėtingą periodą. Trišaliame Turkijos, Habsburgų ir Transilvaniją valdžiusios Vengrijos karalienės, Žygimanto Augusto sesers Izabelės Jogailaitės konflikte valdovas, žiūrėdamas savo valstybės, o kartu ir sesers interesų, užėmė tarpininko vaidmenį. Jis priėmė ir išlaikė 1552 m. iš Transilvanijos pabėgusią Izabelę su mažamečiu sūnumi, sosto atgavimo klausimu organizavo pasiuntinybes, 1556 m. padėjo jai grįžti į Transilvaniją⁵⁸. Tais pačiais metais Žygimanto Augusto seserė Jonas Zigmantas buvo išrinktas Transilvanijos kunigaikščiu. Dėl politinių aplinkybių ir vos ne nuolatinio valdovo rezidavimo Vilniuje ir Lietuvoje (iki 1566 m.) Žygimanto Augusto laikais į Lietuvą atvykstančių vengrų gausėjo. Vilnių pasiekdavo nemenkas asortimentas vengriškų prekių, iš kurių dominavo vynai ir metalas bei jo gaminiai⁵⁹. Vilniaus valdovų rūmai tapo pagrindiniu informacijos apie Vengrijos įvykius skleidimo šaltiniu krašto visuomenei. Kaip ir anksčiau, Vilniuje buvo priimanamos vengrų pasiuntinybės, diplomatai, politiniai veikėjai. Vengrų buvo įvairiose Žygimanto Augusto dvaro tarnybose, pradedant samdomais husarais ir baigiant dvaro amatininkais. Puikiai aprenkti, užsieniečių nuostabą kėlę rinktiniai vengrų husarai paminėti Žygimanto Augusto palydoje 1562 m., prie Vilniaus pasitinkant Suomijos kunigaikštį Joną III Vazą.

Iš žymesnių vengrų Žygimanto Augusto dvaro tarnyboje būtina išskirti bent du: tai valdovo Vilniaus statybų prižiūrėtojas Mykolas iš Kežmarko ir europinio garso liutnininkas Valentinas Bakfarkas.

1544–1548 m. Lietuvos didysis kunigaikštis, vykdydamas Vilniaus Žemutinės pilies rūmų statybas, rūmų interjero įrangą pavedė buvusiam apsaugininkui, vengrui Mykolui iš Kežmarko (šiand. Slovakija)⁶⁰. Mykolas atsiskaitydavo už pagamintus suolus, stalus, duris. Valdovui išvykus, prižiūrėjo statinius ir turtą.

Mykolas iš Kežmarko Žygimantui Augustui buvo svarbus asmuo Vilniaus statybų projekte. Dvare tarnavęs liutnininkas Valentas (Balintas) Bakfarkas buvo europinio garso įžymybė.

⁵⁶ Pociecha, „Barbara Zapolya“, 295.

⁵⁷ A. Bumlauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795* (Vilnius, 2005), 225–227.

⁵⁸ Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August*, 334–337.

⁵⁹ I. N. Kiss, „Agricultural and Livestock Production: Wine and Oxen. The Case of Hungary“, In I. N. Kiss, *Der Agrarcharakter der ungarischen Exports 15(18)* (1978): 147–169 etc.; D. Žiemelis, „Tipologiškai artimi Lietuvai ūkiai: Čekija, Lenkija, Vengrija ankstyvaisiais Naujaisiais laikais“, In *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013, t. 2 (Vilnius, 2014), 87–116.

⁶⁰ S. Tomkowicz, *Materiały do historyi stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim w Polsce* (Kraków, 1915), 100.

„Stebiuosi drąsa to, kuris Vengriuko
akivaizdoje į rankas liutnių ima.“

(Lukas Gurnickis)

„Jei liutnia prakalbėtų, ji taip sakytų:
mane duokite Bakfarkui, visi kiti tegu dūdas pučia.“

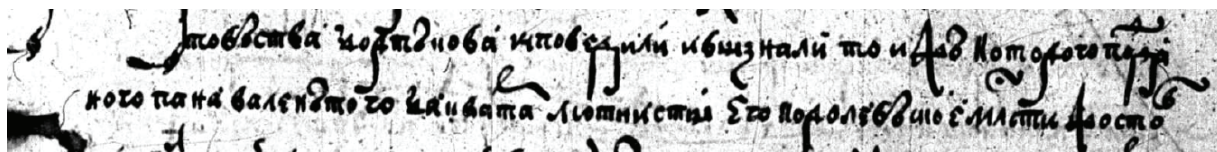
(Janas Kochanovskis)

Tokios XVI a. kūrėjų panegirikos, šlovinančios vieno garsiausių to meto Europos liutnininkų Valentino Greffo Bakfarko (apie 1507–1576) virtuozinį atlikimą, nebuvo vienintelės. Legenda apie Bakfarko grojimą peržengė muziko gyvenimo laiką ir virto posakiais ir patarlėmis. Kilęs iš XVI a. Transilvanijos (Brašovas, dab. Rumunija), Bakfarkas nemažai laiko muzikavo Vengrijos ir Prancūzijos valdovų dvaruose.

Dėl neaiškių priežasčių jau pagarsėjęs liutnininkas 1549 m. atvyko į Krokuvą ir buvo priimtas į Žygimanto Augusto dvarą. Jau pirmaisiais tarnybos metais muzikas savo virtuozišku atlikimu sužavėjo karališkąją porą, ilgainiui jo atlygis vis didėjo. Žygimantas Augustas, 1551 m. gegužę–birželį į Vilnių lydėjęs mirusios žmonos Barboros Radvilaitės palaikus, Bakfarką pasiėmė su savimi. Taigi 1551 m. birželį Bakfarkas pirmą kartą pamatė Vilnių ir šiame mieste pradėjo vieną sėkmingiausių savo karjeros etapų. Nuo 1551 m., įskaitant trumpalaikes pertraukas, Valentinas Greffas Bakfarkas Lietuvoje ir Vilniuje praleido 15 kūrybingiausių savo gyvenimo metų (1551–1566). Čia kūrė muziką liutniai, 1565 m. Vakarų Europoje (Vilniuje tam nebuvo sąlygų) išleido kūrinių tabulatūrą. Dalis kūrybos pasiekė mūsų laikus – XX a. pab. kelis kartus išleista Bakfarko kūrybos rinktinė *Opera omnia*. Lietuviškuoju gyvenimo periodu Bakfarkas išgarsėjo kaip vienas žymiausių Europos liutnininkų⁶¹.

Valentino Bakfarko tabulatūros viršelį su autoriaus portretu

Valentino Bakfarko asmen vardo užrašymas Lietuvos Metrikos knygoje 253, l. 157

⁶¹ R. Ragauskienė, „Litewski okres w życiu królewskiego muzyka XVI wieku Walentego Bakfarka“, In *Litwa w epoce Wazów* (Warszawa, 2006), 415–428.

VENGRŲ „AUKSO AMŽIUS“ LIETUVOJE STEPONO BATORO LAIKAIS (1576–1586 M.)

Steponas Batoras, dail.
M. Koberas, 1583 m.

Nauja vengriška epocha LDK prasidėjo 1576 m. birželio 29 d., Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu paskelbus iš istorinės Vengrijos dalies – Transilvanijos – kilusį jos kunigaikštį Steponą Batorą. Lenkiją ir Lietuvą Batoras valdė iki pat mirties (1586 m.). Besirūpindamas savo valdoma Abiejų Tautų Respublika ir daug gero jai nuveikęs, valdovas niekada nepamiršo nei savo Tėvynės, nei savo tautiečių. Apie tai byloja svarbiausias karaliaus darbas – sėkmingai baigtas Livonijos karas, buvęs didesnio plano dalis, t. y. siekta susilpninti Maskvą ir sukurti antiturkišką koaliciją Transilvanijai išvaduoti.

Steponas Batoras – sėkmingiausiai valdęs Abiejų Tautų Respublikos valdovas. Jo valdymo laikotarpiu Respublika pasiekė savo galybės viršūnę, o visas valdymo dešimtmetis istorikų įvardijamas kaip ištisa atskira epocha. Steponas Batoras sugėbėjo neutralizuoti svarbiausią LDK priešą – Maskvos DK, atliko svarbių pertvarkų valstybės viduje⁶². Tai vienintelis Batorų giminės atstovas, palankiai vertinamas šiandieninės Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos istoriografijoje⁶³. Būsimasis Respublikos valdovas gimė 1533 m. rugsėjo 27 d. istorinėje Vengrijos dalyje – Transilvanijoje, Šimleu Silvanijaus (vengr. *Szilágysomlyó*) mieste (dab. Rumunija). Kilęs iš Batorų giminės, kuri jau nuo XV a. priklausė Transilvanijos valdantiejiems. Gimė Transilvanijos kunigaikščio Stepono Batoro (1477–1534) ir Kotrynos Telegdi (1492–1547) šeimoje. Šeimoje užaugo 8 vaikai, tarp jų ir būsimasis Transilvanijos kunigaikštis Kristupas Batoras (1530–1581).

Stepono Batoro žmona – 1575 m. Lenkijos karaliumi (*Rex Poloniae*) paskelbta Ona Jogailaitė (1523–1596). Santuoka nebuvo sėkminga, pora vaikų nesulaukė. Ona buvo 10 metų vyresnė už vyrą,tekėjo būdama 53 metų.

1576 m. gegužės 1 d. Vavelyje Steponas Batoras karūnuotas Lenkijos karaliumi. Prieš tai tą pačią dieną įvyko jo vestuvės su Ona Jogailaite. 1576 m. birželio 29 d. karalius atskirai buvo paskelbtas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Jis įsipareigojo įvykdyti Lietuvos atstovų iškeltas sąlygas: Respublikos Seimus rengti pakaitomis Karūnoje ir LDK, Lietuvos kariuomenės vadais skirti tik LDK bajorus, kompensuoti nuostolius už Liublino sąjungos metu atplėštas žemes.

Tarp svarbiausių valdovo nuveiktų darbų – sėkmingai baigtas Livonijos karas. Ne mažiau svarbūs ir valstybės viduje atlikti darbai. Būdamas stiprios monarcho valdžios šalininkas, griežtai baudė nusikaltusius majestotui. Lietuvoje mirties bausmės už Tėvynės ir valdovo išdavystę sulaukė didikas Grigas Astikas, Lenkijoje – Samuelis Zborovskis. Sentencija tapo Batoro žodžiai lenkų bajorams, reikalavusiems atsiskaityti už veiklą ir finansines išlaidas: „<...> Esu jūsų karalius. Ir nebūsiu nei molinis, nei popierinis. Aš noriu valdyti ir nė vienam neleisiu vedžioti manęs už nosies <...>. Saugokite savo teises ir šalin nuo savivalės.“

62 E. Gudavičius, „Stepono Batoro politinė koncepcija ir Lietuvos istorinės raidos perspektyvos“, *Kultūros barai* 1 (1996): 60–65; E. Gudavičius, „Batoras Steponas“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 2 (Vilnius, 2002), 711.

63 Sz. Brzeziński, „Tamás Kruppa, „Tradíció és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory. Zsigmond udvarának kultúrájából“, Budapest, 2015 (Humanizmus és reformáció, t. 36), Balassi Kiadó, ss. 332“, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 60 (2016): 279.

Minėtina nuolaida bajorijai – 1581 m. įsteigtas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, perėmęs iš valdovo teismo apeliacines bylas. Pažymėtini karaliaus nuopelnai švietimui ir kultūrai. 1579 m. Steponas Batoras išdavė Vilniaus jėzuitų akademijos atidarymo privilegijų raštą. Valdovas taip pat parėmė jėzuitų kolegijų įkūrimą Polocke (1579 m.), Rygoje (1581 m.) ir Tartu (1583 m.). Stepono Batoro dėka ypač suklestėjo Gardinas (miestas tapo valdovo rezidencija). Valdovas ypač rėmė ir skatino kronikininkų darbus. Būdamas aktyvus katalikas, Batoras kartu pasižymėjo religine tolerancija. Jo nuopelnus valstybei ir visuomenei išreiškė kronikininkas Martynas Kromeris. Jis taip apibūdino karalių: „Šventykloje – daugiau nei kunigas / Vals-tybėje – daugiau nei karalius / Mūšyje – daugiau nei karys / Gindamas laisvę – daugiau nei pilietis / Draugystėje – daugiau nei draugas.“ Daugiau sumanymų, negu spėjo įgyvendinti, turėjęs Steponas Batoras mirė 1586 m. gruodžio 12 d. Gardine, palaidotas Krokuvoje, Vavelio katedroje⁶⁴.

1578 m., neilgai trukus po Stepono Batoro karūnacijos, jungtinėje kariuomenėje pasirodė pirmieji vengrų kariai. Tuo metu priskaičiuota 4 000 karių pėstininkų. Samdytiems vengrų raiteliams vadovavo S. Batoro bendražygiu tapęs buvęs politinis priešininkas, Lietuvoje gerai žinomas Kasparas Bekešas (1520–1579).

Stepono Batoro bendražygio, palaidoto ant vieno iš Vilniaus piliakalnių, K. Bekešo gyvenimo istorija nagrinėta ne vienoje studijoje, paskelbtas didiko testamentas⁶⁵. Bekešo gyvenimas aptartas ir lietuvių kalba: nuo trumpos enciklopedinės žinutės iki išsamaus veikalo, kuriame minima palaidojimo vieta. Tai kalnas Vilniuje, priešais Gedimino kalną, ir šiandien vis dar vadinamas Bekešo kalno vardu. Ant šio kalno žymus vengrų didikas ir karys palaidotas dėl radikalių religinių įsitikinimų – buvo arijonas, todėl jo neleista laidoti kapinėse. K. Bekešui priskiriami žodžiai: „Viską iš savęs turiu: nenoriu pripažinti Dievo, / Netrokštu Jo dangaus, pragaro nebebijau.“ Vengrų rotmistro atminimą įamžina kalno papėdėje 2009 m. pastatytas obeliskas⁶⁶. K. Bekešui skirta ir keletas lietuvių autorių eilėraščių⁶⁷.

Steponas Batoras įsteigia Vilniaus akademiją, dail. V. Smakauskas, apie 1829 m.

Kasparas Bekešas, litografija, aut. Juozapas Ozemblovskis, 1841 m.

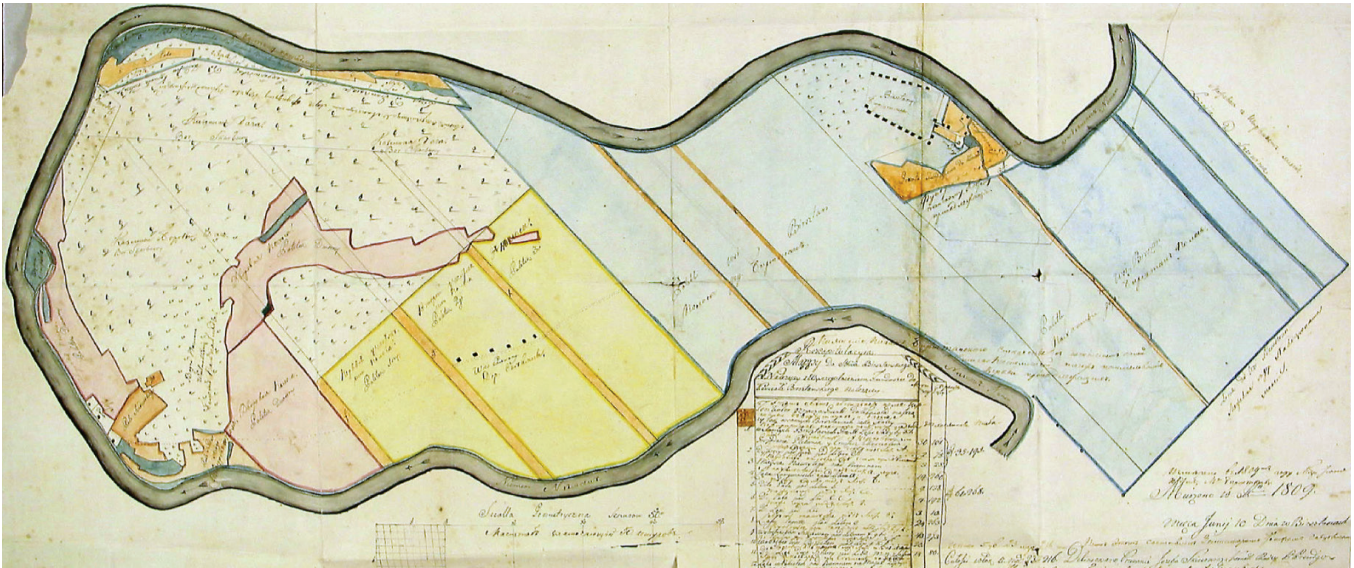
Sparnuotasis husaras, dail. Aleksandras Orlovskis, XIX a.

64 R. Ragauskienė, „Steponas Batoras“, In *100 iškiliausių Lietuvos žmonių* (Vilnius, 2009), 15–16.

65 Lajos Szádeczky-Kardoss, *Koronyati Bekes Gáspár* (Budapest, 1887); K. Lepszy, „Kaspar Bekiesz“, *PSB* 1: 401–402; E. Bojtár, „The case of Gáspár Bekes“, *Journal of Baltic Studies* 19(4) (1988): 323–334; S. Kinga Tüdős, „Testamentul lui Bekes Gáspár. Grodno, 1 noiembrie 1579“, *Studii și Materiale de Istorie Medie* 14 (2006): 181–188.

66 „Bekes Kaspar (Kasparas Bekešas), 1520–1579 Gardinas“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 2 (Vilnius, 2002), 782; *Vilniaus miesto istorijos dokumentai: Vilniaus miesto istorijos skaitinių chrestomatija* (Vilnius, 2003), 140; „Kacper Bekiesz [legenda]“, In *Legenda Wileńskie* (Vilnius, 1998), 79–80; L. Klimka, „Įamžintas karvedžio Kasparo Bekešo atminimas“, *Lietuvos aidas* (2009 07 18), 2; M. Kniežaitė, „Vengrą K. Bekešą mena Vilniaus kalva“, *Lietuvos žinios* (2009 04 27), 14–15.

67 J. Grigorjevas, „Kasparas Bekešas“, In *Poezijos pavasaris* (Vilnius, 1976), 143–144; A. A. Jonynas, „Bekešo kalnas“, In *Iš Vilniaus į Vilnių* (Vilnius, 2008), 206.

Birštono valda, kurios laikytojai 1579–1616 m. buvo vengrai

Taigi vengrai Stepono Batoro laikais gausiai lankėsi LDK, nemažai jų čia pasiliko ir ilgesniam laikui. Neabejotina, jog dalis vengrų naujas tarnybų vietas rado didikų ir bajorų dvaruose. Ne visi buvo kariai. Tarp didikų dvarų pareigūnų būta ir administratorių, nors viešoji nuomonė apie jų ūkinę veiklą ir nebuvo pati geriausia. Antai valdovo maršalka Mikalojaus Radvila Našlaitėlis 1579 m. dėl valdos pareigūno skyrimo rašė: „Jei ten bus lenkas ar vengras, tai jau Jūsų Malonybė žinai, kokie tai ūkininkai lietuviškomis valdoms.“⁶⁸

Stepono Batoro valdymo metai – vadinamasis vengrų „aukso amžius“ Lietuvoje. Šiuo laikotarpiu vengrų atvyko daugiausia, jie apsistodavo ilgam. Vėliau tokių imigracijai palankių laikotarpių jau nebebuvo.

Įdomybė. Vengriškasis Birštono laikotarpis

Nuo 1579 m. iki 1616 m., t. y. beveik 40 metų, Birštono laikytojai buvo Stepono Batoro proteguota vengrų Bekešų giminė ir su jais giminiavęsi asmenys. 1579 m. Birštonas atiduotas valdovo dvariškiui vengrui Gabrieliui Bekešui Skorniatai, garsiojo Kasparo Bekešo jaunesniajam broliui. Privilegijoje valdovas iškėlė ypatingus Gabrielio nuopelnus Lietuvai. Pažymėta, kad Gabrielius Bekešas Skorniata negailėjo nei savo sveikatos, nei gyvybės tarnaudamas valdovui ir valstybei, išsiskyrė didvyriškumu kovose su Maskvos kunigaikštyste, šturmuojant Polocką. Gabrieliui Bekešui Skorniatai mirus, 1582 m. valdą gavo jo sūnėnas Vladislovas, Kasparo sūnus. Minėtina, kad Steponas Batoras, 1579 m. mirus Kasparui Bekešui, ypač rūpinosi nepilnamečiais jo sūnumis: skyrė globėjus, lavino Vilniaus kolegijoje⁶⁹. Dar po keliolikos metų Birštono valda perėjo į Vladislovo Bekešo žmonos Kotrynos Užali rankas. Už vengro Kasparo Horvato antrą kartą ištėkėjusi K. Užali nuolat gyveno Prienuose, dažnai lankėsi Birštone. Horvatai fundavo Prienų bažnyčią, į Prienus perkėlė parapijos centrą. 1616 m. jie pardavė turimą valdą.

Kartu su valdytojais ar vėliau jų pakviesti į Birštoną atvyko ir daugiau vengrų. Jie valstybei įsigijo nekilnojamojo turto, čia sukūrė šeimas. Kai kurie iš atvykusiųjų tapo Birštono paseniūniais. Žinoma, kad šias pareigas ėjo Sekelis Miklušas. Vengras Marijanušas buvo vedęs Dorotą Skirmantaitę iš Panemunio, santuokoje sugyveno keturis vaikus. Žemių Birštono valdoje turėjo nobilituotas vengras Jonušas Eperješas, Birštone įsikūrė Stanislovas Dragatas. Galima manyti, kad Birštone buvo ir daugiau apsistojusių vengrų, tačiau tik keliems iš jų Lietuva tapo antraisiais namais. Kiti atvykusieji mirė bevaikiai ar tiesiog išvyko, dar apie kitų gyvenimą iš viso nėra žinoma⁷⁰.

68 Archiwum Domu Radziwiłłów, t. 8, wyd. A. Sokołowski (Kraków, 1885), 15.

69 A. Diveky, „Bekes (Bekiesz) W.“, PSB 1: 402.

70 R. Ragauskienė, *Karališkojo Birštono praeitis. Istorinė raida iki XIX a.* (Vilnius, 2004).

VENGRŲ KILMĖS ŽODŽIAI (TERMINAI, ANTROPONIMAI IR TOPONIMAI) LIETUVOJE

Vengrišką, pirmiausia – XVI a. paskutinio ketvirčio, laikotarpį šiandien primena į lietuvių kalbą patekę vengrų kalbos žodžiai (terminai), vengriškos kilmės asmenvardžiai ar vietovardžiai. Lietuva ir Vengrija geografiškai tolimos šalys, jų kalbos priklauso skirtingų kalbų grupėms, todėl kalbinio bendrumo nėra daug. Iki šiol išsamiau nagrinėti tik vengrų kilmės skoliniai lietuvių kalboje⁷¹. Tokių žodžių (terminų) nustatyta 16 (be variantų). Suprantama, su įvairiais fonetiniais ar morfologiniais variantais, vediniais jų būtų daugiau. Greičiausiai, kaip ir latvių kalboje⁷², didžioji dalis skolinių į lietuvių kalbą atėjo netiesiogiai – per lenkų ar rusėnų kalbas. Net ir etnonimas *vengras*, *vingris* lietuvių kalboje žinomas dviem formomis – senąja *unguras* ir dabartine *vengras*, kurios yra antriniai skoliniai: pirmoji forma – iš rusėnų, antroji – iš lenkų kalbos. Dabartinė forma *vengras* randama jau XVII a. žodynuose: *Ungar Wengras*⁷³.

Beveik visi vengriški skoliniai – karinės leksikos, taip pat susijusios su žirgininkyste, dalis, turintys daugiau ūkinę, praktinę reikšmę, pvz.: *antalikas*, *arkavoti*, *bekešas*, *dalmonas*, *haidukas*, *husaras*, *kantaras*, *karvašas*, *kuntušas*, *rokošas*, šatras, *taboras* ir kt.⁷⁴. Dalis šių žodžių seniau vartoti tarmėse, o šiuo metu laikomi svetimybėmis, neteiktinomis viešajai kalbai, pavyzdžiui, šerenga (dab. *eilė*, *vora*). Nepaisant lietuvių ir vengrų kalbų skirtingumo, nustatyta tam tikrų sunkiai interpretuojamų lietuvių ir vengrų kalbų leksikos paralelių. Tikėtina, kad su LDK XVI a. pab.–XVII a. pr. apsigyvenusiais vengrais reikėtų sieti kai kurių Lietuvos vietovių pavadinimus, pavyzdžiui, *Vengriškį* (viensėdį) ir to paties pavadinimo kaimą Skapiškio seniūnijoje. Molėtų rajone esantis *Vengrių* kaimas dar 1812 m. buvo vadinamas *Vengriškių* kaimu (šioje teritorijoje valdų turėjo Bekešų giminės atstovai). *Vengriškio* kaimas yra ir Kupiškio rajone, iki 1986 m. buvęs (vėliau – panaikintas) *Vengriškių* kaimas Joniškio rajone⁷⁵.

Minėtinos vengrų kilmės pavardės. Jų daugiausia tose vietovėse, kuriose kadaise gyventa vengrų. Antai seniausioje Punios parapijos metrikų knygoje pastebėta *Miklušo* vedinių su lietuviškomis priešagomis. Tokių pavardžių užfiksuotos trys: *Miklušonis*, *Miklušynas* ir *Miklušiūnas*. Kaip pastebi Jonas Palionis, šios pavardės krikšto metrikuose ne sulenkinamos, bet sulietuvinamos, tik XVIII a. vid. randama jau sulenkinta forma – *Mikluševičius*. Punios parapijoje iki mūsų dienų išlikusi *Miklušo* pavardė. Vengriškos kilmės Punios parapijoje, tikėtina, buvo pavardės: *Beirašas*, *Kiereyk* (vengr. *Kerek-ratas*), *Rakošas*, *Rakašas*⁷⁶. Vengriškos kilmės, manytina, ir dar viena seniausioje Punios parapijos knygoje aptinkama pavardė – *Kantaras*, kuri, kaip ir anksčiau studijoje minėtos *Bekešų* (ar *Bekešių*) pavardės, pasitaiko Lietuvoje ir šiandien.

Galbūt ir geriausio Lietuvos krepšininko Arvydo Sabonio protėviai buvo vengrai? Vienų tyrėjų manymu, pavardė, kilusi iš formos *Sabas*, turėjo būti trumpinys iš *Sebastijono*, kitų – kad yra pravardinės kilmės. Onomastas B. O. Unbegaunas šią pavardę sieja su vengrų kalbos asmenvardžiu *Szabo* („sukirpėjas“). Jei ši nuomonė teisinga, Sabonių protėvius būtų galima kildinti iš Vengrijos⁷⁷.

71 A. Laczházi, „Венгерские элементы в лексике литовского языка“, In *Miscellanea Corviniana. Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára. Szerkesztették: Abonyi Réka, Janurik Szabolcs és Zoltán András* (Budapest, 2003), 236–243.

72 S. Tots, „Once again to the question of mediated (indirect) Hungarian borrowings into the Latvian language: Latvian kuntuži“, *Via Latgalica* 8 (2016): 30–36.

73 V. Drotvinas, „Iš etnonimų istorijos“, *Terminologija* 16 (2006): 164.

74 Laczházi, „Венгерские элементы“, 239–243.

75 LTSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, t. 2 (Vilnius, 1957).

76 J. Palionis, *XVII a. pabaigos–XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008), 65–66.

77 *Lietuvių pavardžių žodynas* 2 (Vilnius, 1989), 652; Palionis, *XVII a. pabaigos*, 66.

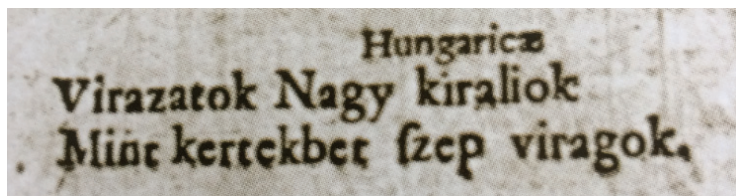
LIETUVA IR VENGRIJA XVII–XVIII A.

Georgas Hoefnagelis, Buda, 1617 m.

Pasibaigus XVI a. pab.–XVII a. pr. vengrų „aukso amžiui“ Lietuvoje, vėliau tokių intensyvių ryšių tarp abiejų šalių ir jų gyventojų nebebuvo. Galima minėti tik epizodinius tarpusavio bendravimo momentus. Vengrų dalyvavimą XVII a. Lietuvos gyvenime rodo vengriški įrašai, užfiksuoti viešojoje daugiakalbėje proginėje literatūroje ar privačioje aplinkoje. Bene pirmasis žinomas įrašas vengrų kalba viešajame renginyje fiksuotas multilingvistiniame valdovo sveikinime. 1648 m. pavasarį atvykęs į Vilnių, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislovas Vaza buvo pagerbtas li-

teratūrinių sveikinimų rinkiniu „Lukiškių pavasaris“. Rinkinys papildytas priedu „Kalbų varžybos“ (*Certamen linguarum*), kuriame tekstai pateikiami net 19 kalbų. Tarp šių kalbų būta ir teksto vengrų kalba:

„Žydėkite, didieji Karaliai,
Kaip gražios gėlės soduose.“⁷⁸

Šio įrašo autoriai galėjo būti ir Vilniškėje popiežiškojoje seminarijoje besimokantys vengrai studentai. Nustatyta, kad seminarijoje 1585–1586 m. ir 1601–1602 m. laikotarpiu studijavo 5–2 vengrai studentai, o 1623–1624 m. – vienas⁷⁹.

Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, XVII–XVIII a. ryšius palaikė abiejų šalių valdantieji. Vengrijos atveju tai buvo ne tik karalystės, bet ir Transilvanijos kunigaikštystės valdovai. Pavyzdžiui, Turkijos ir Transilvanijos klausimais Vladislovas Vaza susirašinėjo su valdančiąja Transilvanijos kunigaikščių dinastija, kilusia iš senos vengrų kilmės didikų Rakocių giminės. Išliko minėtomis temomis rašyti Vladislovo Vazos laišakai Rakociui Derdžiui I (1593–1648), pvz., laiškas, iš Vilniaus išsiųstas 1636 m. rugpjūčio 18 d.⁸⁰

Nuo 1640 m. esama informacijos apie glaudesnius Abiejų Tautų Respublikos ir Transilvanijos valdančiųjų, buvusių tų pačių religinių pažiūrų, t. y. protestantų, ryšius. Minėtini kalvinisto Jonušo Radvilos (1612–1655) ir Transilvanijos

⁷⁸ Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai, pareng. E. Ulčinaitė (Vilnius, 2010), 251.

⁷⁹ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais* (Vilnius, 2008), 170–174, 264.

⁸⁰ *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności* przez W. Barana, J. Dąbrowskiego, J. Łosia, J. Ptaśnika, S. Zachorowskiego (Kraków, 1919), 10.

kunigaikščių ryšiai. Su J. Radvila, o vėliau – su jo pusbroliu LDK arklidininku Boguslovu Radvila (1620–1669) buvo nuolat atnaujinami ryšiai dėl Rakocių atstovų siekio įsitvirtinti Respublikos soste. 1648 m. po Vladislovo Vazos mirties (gegužės 20 d.) kandidatūrą tapti Abiejų Tautų Respublikos valdovu iškėlė protestanto Transilvanijos kunigaikščio Rakocio Derdžio I sūnus Szigmondas (1622–1652). Siekiant karūnos, vengrų pusė tikėjosi evangelikų reformatų paramos. Sklido kalbos, kad Jonušas Radvila buvo linkęs paremti ne kurį nors iš Vazų, bet simpatizavo evangeliko reformato Rakocio Derdžio I pasiūlytai sūnaus kandidatūrai.

Ketinimus užimti Lenkijos ir Lietuvos valdovo sostą puoselėjo Rakocio I sūnus, Transilvanijos kunigaikštis Rakocis Derdis II (1621–1660). Todėl Transilvanija XVII a. vid. įsitraukė į Abiejų Tautų Respublikos karus su Maskva ir Švedija, būdama pastarosios pusėje. 1656 m. gruodžio 6 d. vidurio Transilvanijoje, Radnóto mieste (šiand. Rumunija) susirinkę Švedijos, Transilvanijos, Brandenburgo, Bohdano Chmelnyckio kazokų atstovai ir LDK pusei atstovavęs arklidininkas Boguslovas Radvila, kurio vardu sudarant sutartį dalyvavo Ukmergės maršalka Jonas Mieženskis, sudarė antikatalikišką koaliciją ir pasirašė sutartį, kuria faktiškai buvo numatytas Abiejų Tautų Respublikos padalijimas. Lenkijos karaliaus titulą ir mažąją Lenkiją, didelę dalį Mazovijos, Voluinės, Galicijos ir Podolės nuspręsta atiduoti Transilvanijos kunigaikščiui Rakociui Derdziui II, kaip Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Radnóto sutartimi numatyta sukurti atskirą nepriklausomą kunigaikštystę (Naugarduko vaivadija, Radvilų Slucko kunigaikštystė ir kitos jų valdos), turėjusią tekti B. Radvilai. Tačiau J. Mieženskis reikalavo laikytis Kėdainių sąjungos ir atiduoti Radvilai Palenkę bei Brestą. Radnóto sutartis buvo pradėta įgyvendinti 1657 m. Tų metų gegužę apie 35 tūkst. vengrų pajėgos pasiekė Palenkę ir užėmė Brestą. Netrukus puolimas baigėsi vengrų nesėkme, jie turėjo trauktis iš Abiejų Tautų Respublikos. Taigi Transilvanijoje numatytas pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas liko tik popieriuje.

1683 m. rugsėjo 12 d. mūšyje prie Vienos Jono Sobieskio vadovaujama jungtinė Lenkijos karalystės ir Vokietijos imperijos kariuomenė sutriuškino turkus. Nugalėtojų pusėje kovėsi tik nedidelė Lietuvos bajorų ir didikų grupė, kurie parsisamdė savarankiškai, norėdami tarnauti karaliui. Taip buvo suteikta pagalba nuo turkų nepriklausomybę gynusiai Austrijai ir Habsburgams, valdžiusiems didžiąją dalį Vengrijos karalystės. LDK kariuomenė, kuriai vadovavo LDK didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega (1637–1720), taip ir neprisidėjo prie minėto mūšio. 1683 m. spalį lietuviai veikė Aukštutinėje Vengrijoje, malšindami sukilusius prieš Habsburgus vengrus. LDK kariams pavyko užimti Oravos tvirtovę, vėliau – Žilinos valdas (dab. Slovakija). Lietuviai iš Žilinos vietovėje esančio Trstenos miestelio Švč. Mergelės Marijos bažnyčios paėmė garbintą, šventu laikytą švč. Dievo Motinos paveikslą. Manyta, kad K. J. Sapiega parsivežė šį paveikslą į Vilnių ir galėjo dovanoti Vilniaus katedrai.

Vietiniai labai priešišškai sutiko jungtinę kariuomenę ir be gailesčio žudė žygiuojančiuosius. Vis dėlto lietuviai grįžo į Tėvynę nepatyrę didesnių nuostolių ir su nemažu karo grobiu.

Rakocis Derdis I

Oravos tvirtovė

Eperješų Panemunės pilis

XVII a.–XVIII a. pr. dėl politinių įvykių Vengrijoje į Lietuvą toliau vyko vengrų imigrantai, tik imigracijos mastas buvo nepalyginti menkesnis. Tikėtina, kad XVII a. atvykstančiųjų socialinis ir profesinis spektras išliko panašus kaip ir anksčiau. Daugiausia atvykdavo bajorų ir miestiečių – karių ir amatininkų. Vengrų kariai buvo vertinami. LDK didikai juos samdė į savo kariuomenės dalinius ar kaip palydovus. Iš žymiausių, Lietuvai daug nusipelnusių vengrų minėtini XVI a. pab. Lietuvoje antrąją Tėvynę radę Eperješų giminės atstovai, kurie XVI a. pab.–XVIII a. giminės istoriją tęsė jau būdami LDK.

Pirmasis į Lietuvą atvyko miestiečių kilmės pirklys Jonušas Eperješas (XVI a. vid.–1608 m.). Jis sulaukė įtakingiausio to meto didiko Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno paramos ir gana greitai padarė karjerą. Jau 1594 m. J. Eperješas gavo privilegiją nuomoti Lazdijų, Merkinės, Seinų, Nemunaičio ir kitus miškus ir gaminti miško prekes⁸¹. Didžiulį vengro valdų kompleksą LDK sudarė Panemunio žemės Žemaitijoje. Iki jo visą XVI a. Žemaitijos Panemunės dvarą valdė garsi bajorų Stankevičių Bilevičių giminė. 1595 m. jie įkeitė dvarą J. Eperješui, o dar po poros metų šį dvarą pardavė už 14 000 kapų gr. sumą. Čia J. Eperješas įrengė išskirtinę savo rezidenciją, joje nuolat lankėsi.

1601 m. J. Eperješas buvo nobilituotas. Jau būdamas Lietuvoje jis vedė vietinę, greičiausiai – Naujadvario vietininko Simono Geco dukrą Uršulę Gecaitę. Viename iš J. Eperješo sūnaus Jurgio laiškų, rašytų 1636 m., kalbama apie motinos mirtį. Jonušo našlė vyrą pergyveno daugiau kaip 20 metų. Jonušas ir Uršulė Eperješai turėjo tris pilnametystės sulaukusius sūnus: Žemaitijos stalininką Jurgį, Kauno stalininką Kristupą († apie 1664) ir Joną Eperješus, kurie 1636 m. pasidalijo Eperješų dvarus Lietuvoje. Su Panemuniu susijusios penkios Eperješų kartos. 1753 m. Eperješai Panemunės dvarą pardavė baronui pulkininkui Leonui Igołstromui⁸². Kiti Eperješų giminės atstovai tvirtinosi Birštono valsčiuje, įsigijo valdų Ukmergės pavieta – Taujėnuose. Kaip pažymėta 1749 m. Pranciškaus Eperješo testamente, Eperješai iš kartos į kartą paveldėdavo Pavėrknių valdą, kol galiausiai 1772 m. Ukmergės pastalininkis Jokūbas Eperješas ją pardavė LDK raštininkui Pacui⁸³. LDK apsigyvenę Eperješai tapo plačia

⁸¹ S. Pinkus, *Lietuvos pilys* (Vilnius, 1971), 185.

⁸² [R. Ragauskienė], „Skirsnemunė: didinga praeitis“, Šviesa: *Jurbarko rajono laikraštis* (2013 12 25).

⁸³ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Asiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė ir parengė R. Griškaitė (Vilnius, 2016), 415–416.

bajoriška gimine. Minėtini vien Kristupo Eperješo du sūnūs, susilaukę septynių pilnametystės sulaukusių sūnų, ėjusių įvairias pavių pareigūnų pareigas⁸⁴.

1699 m. Vengrija išsilaisvina iš turkų, tačiau Vengrijos karalystė, kaip ir Transilvanija, XVII a. pab. galutinai patenka į Habsburgų priklausomybę. Tiek Vengrijos karalystė, tiek Transilvanija tampa Austrijos monarchijos dalimis. Ilgalaikiai kariniai veiksmai vengrų žemėse kraštą smarkiai nuskurdino, labai sumažėjo gyventojų⁸⁵. XVIII a. dar labiau susilpnėjo ir iki tol buvę nestiprūs vengrų ir LDK gyventojų ryšiai. Žinoma apie pavienius XVIII a. į Lietuvą atskėlusius gyventi vengrų amatininkus. Antai 1719–1795 m. laikotarpiu į Vilniaus miesto naujuosius piliečius įsirašė keliolika vengrų amatininkų. Nurodydami savo kilmę, jie teigė esą iš Vengrijos, Vengrijos žemės ar Vengrijos karalystės („Rodem z Węgier“, „z Ziemi Węgierskiej“, „Natione de Hungaria“, „rodem z krolewstwa Węgierskiego“)⁸⁶.

Į Vengriją ir toliau keliavo Lietuvos pirkiai, bajorai ar didikai prekybos, gydymosi tikslais ar net ieškodami politinio prieglobsčio. Prekybiniais keliais toliau buvo gabenamas vengriškas vynas, išlaikęs pirmaujančias pozicijas Lietuvoje nuo XVI a. iki XVIII a. pabaigos. Jo populiarumą lėmė atstumas, kaina ir galimybė jį atgabenti be tarpininkų. Vyno populiarėjimą ir vietinių gėrimų paklausos mažėjimą tarp bajorų liudija gausybė XVIII a. dvarų administracijos nustatytų prievolių valstiečiams ir miestelių gyventojams, nurodymai atvežti vyną iš Rygos, Liepojos ar Klaipėdos⁸⁷. Didikai savo dvaruose visuomet turėjo vengriško vyno atsargų. Antai 1738 m. Marcijono Mykolo Oginskio sąskaitose pažymėtos iš Vengrijos pirktos 25 statinės seno ir jauno vyno, už kurį buvo sumokėti 274 auks., o dar 125 auks. kainavo vyno atvežimas į Vilnių. Nagurskiams priklausiusio Kurtuvėnų dvaro rūsyje buvusių gėrimų apraše 1775 m. nurodyta 16 vengriško vyno butelių. Jau XVII a. pirmoje pusėje Lietuvoje buvo žinomos Vengrijos karštosios versmės. 1632 m. rugsėjo mėn.–1633 m. pr. vienoje iš Vengrijos gydyklų po gydytojų konsiliumo sveikatą taisė Vilniaus vaivadienė Ona Kiškaitė Radvilienė⁸⁸. Į Vengriją politiniais tikslais vyko ar čia prieglobsčio ieškojo ne vienas LDK bajoras ar didikas. Tokių ryšių aidas – 1940 m. Vengrijoje rasta 1765 m. Lietuvos kariuomenės vėliava su užrašu: „Vivat Stanislaus Augustus Rex“, „Pro fide reget Patria“⁸⁹.

84 Plačiau žr. P. Dworzecki Bogdanowicz, [Herbarz szlachty WXL], LVIA, f. 391, l. 265.

85 Felczak, *Historia Węgier*, 157–190.3

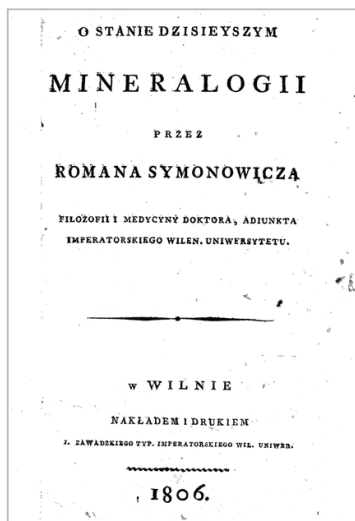
86 A. Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas* (Vilnius, 2009), 139, 233, 267, 309, 320, 329, 363, 494.

87 L. Glemža, „Iš vyno Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos“, In *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, Vol. 1 (2009–2010) (2011): 178–189.

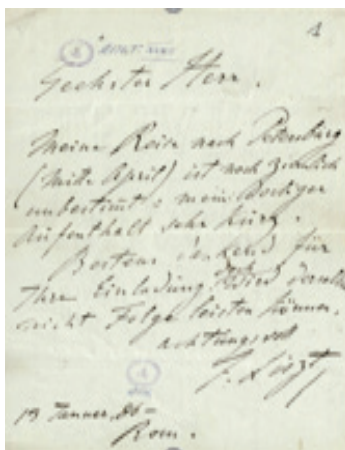
88 R. Ragauskienė, *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija XV a. pab.–XVII a.* (Vilnius, 2017), 440.

89 „Apie jos atradimą Vengrijoje“, *Trimitas* 14 (1940): 338.

LIETUVA IR VENGRIJA RUSIJOS IMPERIJOS VALDYMO LAIKOTARPIU

R. Simonavičius lankėsi Schemnitzo (dabar – Banská Štiavnica) rūdynuose, Kremnicos ir Hronico kasyklose⁹³

F. Liszto laiškas neįvardytam adresatui. Roma, 1886-01-13

Rusijos imperijos valdymo laikotarpiu Lietuvos ir Vengrijos ryšiai buvo fragmentiški. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo (1795 m.) ryšiai tarp Lietuvos, prijungtos prie Rusijos imperijos, ir Vengrijos, įėjusios į Austrijos (nuo 1867 m. – dualistinė Austrijos-Vengrijos monarchija) imperiją, visiškai sumenko. XIX a. pr. galima nurodyti tik porą epizodų. Pirmiausia, minėtinas knyginis. Pasak Č. Kairiūkščio, 1931 m., lankydamasis Egeryje, jis matė Egerio mieste rastą XIX a. pradžioje išleistą knygą, kurioje 900 kalbų surašyta „Tėve mūsų“. Lietuvių kalba, Č. Kairiūkščio teigimu, pateikti net šeši tarminiai variantai. Baltisto Pietro U. Dinio 2000 m. atlikto tyrimo duomenimis, tai buvo žymaus italų spaustuvininko Džambatistos Bodonio Parmoje išleistas poterių rinkinys „Tėve mūsų“. Jame lietuvių kalba pateiktas tik vienas variantas, kiti iš Č. Kairiūkščio minėtųjų – nelietuviški: du prūsiški, keturi latviški ir vienas kuršiškas⁹⁰. Kitas epizodas susijęs su mineralogu, pirmuoju Vilniaus universiteto mineralogijos lektoriumi ir Mineralogijos katedros įkūrėju, geologijos mokslo Lietuvoje pradininku Romanu Simonavičiumi (Roman Symonowicz, 1763–1813). 1803 m. R. Simonavičius išvyko į mineraloginę kelionę, keliavo po Transilvaniją, Vengriją ir Lenkiją.

Yra duomenų, kad iš Londono 1863 m. kovo mėn. į pagalbą 1863 m. sukilimo Lietuvoje dalyviams išplaukusiam laive kartu su lenkais, italais ir rusais buvo ir vengrų savanorių⁹².

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje ir Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomi keli garsiojo vengrų pianisto ir kompozitoriaus Ferenco Liszto (Liszt Ferenc, 1811–1886) laišakai.

Dar vienas žinomas faktas – vengrų kalbininkas Zoltanas Gombocz (1877–1935) su Jonu Biliūnu Leipgė klausėsi garsaus vokiečių slavisto ir baltisto Augusto Leskyno (1840–1916) lietuvių kalbos paskaitų⁹³. XIX a. pab. į lietuvių kalbą pradėti versti vengrų literatūros kūriniai, tačiau iki pat XX a. 7 deš. versta ne iš originalų. Pirmoji lietuviškai išleista vengrų grožinės literatūros knyga – 1892 m. išspausdinta, kaip nurodė vertėjas, gerokai sutrumpinta (103 p.) garsiojo vengrų literatūros klasiko Moro Jokajaus (Jókaj Mór, 1825–1904)

⁹⁰ Pietro U. Dini, „Giambattistos Bodoni'io Parmoje išleistas lietuviškas „Tėve mūsų“, *Archiwum Lituanicum* 2 (2000): 139–150.

⁹¹ A. Grigelis, „Nauji duomenys apie Romano Simonavičiaus mineraloginę kelionę į Transilvaniją (1803)“, In *Historia et sapientia* (2011), p. 87–100.

⁹² Dr. V. M., „1863 metų sukilimas. Šimtmečio sukaktis 1863–1963“, I laisvė 33 (1963, spalio): 13.

⁹³ A. Musteikis, „V. Agurkis: „Ir nusižiūrėti, ir pajausti“, *Lietuvos žinios*, 2014 10 22, <https://www.lzinios.lt/lzinios/kultura-ir-pramogos/v-agurkis-ir-nusiziureti-ir-pajausti-/189543>.

satyrinė apysaka „Pajudinkime, vyrai, žemę!“ (És *mégis mozog a föld*). Apysakoje vaizduojamas vengrų tautinis atgimimas, tad lietuviai knygą mielai skaitė. Kūrinyje lietuvių visuomenei galėjo turėti tam tikros įtakos⁹⁴. Jį iš lenkiško vertimo išvertė teisininkas Antanas Kriščiukaitis-Aišbė (1864–1933), tuomet Mintaujos (dab. Latvija) teismo darbuotojas⁹⁵.

Lietuviškų tekstų į vengrų kalbą buvo verčiama nepalyginti mažiau negu vengriškų tekstų į lietuvių kalbą. Tai sietina su skirtingomis vengrų ir lietuvių kalbų XIX a. lemtimis, nevienodais abiejų literatūrų kiekybiniais ir kokybiniais parametrais, didesniu vengrų literatūros pripažinimu pasaulyje.

Paminklas Mórui Jókai Budapešte

Vengrai yra tradiciniai Užgavėnių šventės ritualiniai personažai, antropomorfiniai persirengėliai šalia čigonų ir žydų, kurių kaukių atsiradimas siejamas su XIX a. pab.–XX a. pr. Lietuvos kaimu. „Kitokie“ ir „svetimi“ vengrai įprastai vaizduojami kaip gydytojai ar vaistininkai. „Mat atklydėlius iš Europos kraštų, sunkiai pramokstančius lietuviškai, žmonės vis vengrais vadindavo. Būdavo tokių prekeivių, dažniau iš Slovakijos, siūlančių kaimo žmonėms pirkti ne tik kokių smulkmenų, bet ir druskos, prieskonių ir kokių tai vaistų. Štai iš kur Pelenų dienos daktaras su savo karčiaisiais vaistais nuo pilvo sopės, vakar persivalgius!“⁹⁶ 1939 m., švenčiant Užgavėnes, Klaipėdoje netgi buvo „šoktas baletas „vengrų šokis“ ir grojo havajų muzika“⁹⁷.

Vengrų literatūros vertėjas V. Agurkis teigia, kad XIX a. po Lietuvą klaidžioję pirkliai „vengrai“ iš tikrųjų buvo slovakai. Toks pirklys yra ir Ferenc Moros „Stebuklingų kailinukų“ (*Kincskereső kisködmön*) personažas dėdė Janas⁹⁸.

Įdomybė. Vengrai – Užgavėnių šventės Lietuvoje personažai

94 A. Merkelis, „Prof. Antanas Kriščiukaitis“, *Kardas* 13 (1933): 245. (II leidimas – 1921 m.)

95 „Vengrų literatūra (ryšiai su liet. lit-ra)“, In *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 3 (1971), 713, <http://www.epaveldas.lt/recordDescription/LNB/C10000178257>.

96 L. Klimka, „Smagiosios Užgavėnių išdaigos“, *Kultūros aktualijos* 1 (2001): 22–23; L. Klimka, „Kitokie“ tarp persirengėlių tradicinėse Užgavėnėse“, *Tradicija ir dabartis* 9 (2014): 85; A. Vaicekauskas, *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab.–XX a. pr.* (Kaunas, 2005), 136–137; L. Anglickienė, „The Image of Hungarians in Lithuanian folk culture“, *Acta Ethnographica Hungarica* 50(1–3) (2005): 99–105; L. Anglickienė, „Kitataučių personažų transformacijos persirengimo papročiuose: XIX a.–XXI a. pradžia“, *Tradicija ir dabartis* 6 (2011): 12–13.

97 K. Blockytė, „Užgavėnių šventės (šiupinio vakaro) specifika Klaipėdos krašte“, *Res Humanitariae* 7 (2010): 15, 85, 258.

98 Musteikis, „V. Agurkis“.

LIETUVOS IR VENGRIJOS SANTYKIAI TARPUKARIU

Kalvarijos Leanifalu 1934 m. (<<http://www.leanyfaluanno.hu/kepek/leanyfalu-1934-ben-kalvariaszenteles>>)

Vengrija Lietuvoje tarpukariu buvo žinoma kaip valstybė (vengrai – kaip tauta), buvusi dualistinės Austrijos-Vengrijos imperijos dalis, vėliau tapusi savarankiška valstybe. Žinių apie vengrus buvo galima gauti iš geografijos vadovėlių, knygų, laikraščių ir politinių aktualijų. Politinių ar ideologinių nesutarimų tarp Lietuvos ir Vengrijos nebuvo, greičiau – atvirkščiai. Abi šalys siekė atgauti prarastas teritorijas. Dėl teritorinių ginčų Vengrija palaikė ribotus santykius su Rumunija, Lietuva – su Lenkija. Tiek Lietuvos, tiek Vengrijos visuomenės ir politikai suprato vieni kitų padėtį. Abiejose šalyse intensyviai plėtota tautinė kultūra. Ne mažiau svarbūs buvo ir istorijos momentai: lietuvių Jogailos vedybos su vengre Jadvyga ir, žinoma, vengras Lietuvos valdovas Steponas Batoras. Kaip rašė vienas iš lietuvių autorių: „Kiek man teko vengrų pažinti, jie visi vienu balsu kartoja: Vilnius Lietuvai, Transilvanija Vengrijai...“⁹⁹ Tarpukariu Lietuvos ir Vengrijos santykiai nebuvo intensyvūs. Diplomatiniai santykiai tarp Lietuvos Respublikos ir Vengrijos Karalystės buvo užmegzti 1924 metais. Lietuvos diplomatinis atstovas Vengrijai rezidavo Berlyne (1940 m. – Berne, Šveicarijoje)¹⁰⁰, o Vengrijos diplomatinis atstovas Lietuvai – Helsinkyje (iki 1928 m. – Taline, Estijoje). Abiejose šalyse tiesiogiai veikė tik garbės konsulatai.

1931–1940 m. Budapešte Lietuvos generalinis konsulas buvo verslininkas, gvardijos atsargos karininkas, Budapešto miesto valdybos narys Józsefas Leó Pesthy Mülleris (g. 1898). 1931 m. jis buvo garbės konsulas¹⁰¹, o nuo 1933 m. – garbės generalinis konsulas. Ne vienoje publikacijoje pažymimas konsulo atsidavimas Lietuvos reikalams, pastangos populiarinti šalį. Kaip teigia vienas

99 B. M., „Vengrija ir Lietuva. Lenkų pastangos apjuodinti Lietuvą“, *Lietuva* 15 (1928 01 19): 2. Apie lenkų propagandą Vengrijoje, kad Vilnius turi priklausyti Lenkijai, rašoma ir kitoje publikacijoje, kurioje pažymima, kad „lenkai, be kito, turi įsteigę lenkų-vengrų vienybės draugiją, kuri skyrių net Vilniuje turi ir todėl jiems ne taip sunku panašias nesąmones skleisti“ (*Trimitas* 52 (1930 12 25): 1077).

100 S. Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy 1918–1940* (Vilnius, 2013), 70; LVIA, f. 671 (Lietuvos pasiuntinybė Vokietijoje), ap. 1, b. 38. Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje susirašinėjimo su Vengrijos užsienio reikalų ministerija ir užsienio valstybių diplomatinėmis atstovybėmis Budapešte atstovų skyrimo, kredencialų teikimo klausimais dokumentai.

101 Kaip garbės konsulas Józsefas Leó Pesthy Mülleris Budapešte globojo Lietuvos šaulių sąjungos atstovą majorą Č. Kairiūkštį, jam dalyvaujant raitelių žygyje aplink Vengriją 1931 m., žr. Č. Kairiūkštis, „Žydinčioje Vengrijoje“, *Lietuvos aidas* 141 (1931 06 26): 2.

šių tekstų autorius, „ypač giliai jis yra persiėmęs mūsų pavergtosios sostinės vadavimo idėja“¹⁰². Gimtajame mieste Leanifalu, netoli Budapešto, prie Dunojaus, 1934 m., kaip padėką Dievui už vieno iš sūnų išgijimą, verslininkas pastatė lietuvišką Kalvariją su 14 stočių. Apie Kalvariją išliko nemažai ikonografinės medžiagos. 1945 m. Vengriją okupavus Sovietų Sąjungos kariuomenei, Mülleris paliko šalį. Užsienyje liko ir abu jo sūnūs¹⁰³.

Vengrijos generaliniais konsulais, akredituotais Lietuvai ir rezidavusiais Kaune, 1924–1940 m. iš viso buvo šeši asmenys. Ilgiausiai – nuo 1924 m. kovo 31 d. iki 1934 m. liepos 23 d. (iki mirties) – Vengrijos generaliniu konsulu dirbo Jonas Dobkevičius (1866–1934), buvęs finansų ministras ir pirmasis Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas. Nuo 1936 m. kovo 16 d. garbės vicekonsulu buvo kaunietis dr. Aronas Braudė. Jis 1922 m. Vokietijoje baigė Berlyno aukštąją prekybos mokyklą, kurioje apgynė daktaro disertaciją, vėliau dirbo Prekybos ir pramonės rūmų referentu, buvo Finansų ministerijos statistikos tarybos narys¹⁰⁴. Lietuva karo atašė Vengrijoje neskyrė, tačiau Vengrija analogišką karinį diplomata Lietuvai turėjo. Karo atašė Baltijos valstybėms ir Suomijai 1929–1932 m. buvo majoras Geza de Lanis (Geza de Lány), o 1939 m. birželį–1940 m. balandį – dr. Laszlo Deseo (László Deseö, 1893–1948). Laszlo Deseo buvo I pasaulinio karo dalyvis (kariškis nuo 1913 m.), kaip jau minėta, karo atašė Baltijos valstybėms ir Suomijai, o vėliau – ir Sovietų Sąjungai. Diplomatinę tarnybą jis paliko 1940 m. liepą¹⁰⁵. Antrojo pasaulinio karo metu nuo 1943 m. Laszlo Deseo tarnavo generolu majoru Vengrijos kariuomenėje (Vokietijos sąjungininkėje). Po Stalingrado mūšio 1943 m. vasario 3 d. pateko į sovietų nelaisvę. Mirė Krasnojarske. Tikėtina, kad, kaip buvęs karo diplomatas ir daug žinantis, buvo nužudytas.

Vengrijoje vyko daug tarptautinių renginių, kai kuriuose iš jų dalyvavo ir Lietuvos atstovai. Pavyzdžiui, Lietuva su kitomis Baltijos valstybėmis dalyvavo 1935 m. Budapešte vykusioje parodoje¹⁰⁶. 1937 m. balandžio mėn. Vengrijoje vykusioje Didžiojoje Budapešto mugėje lankėsi Lietuvos žurnalistų sąjungos nariai – *Lietuvos aidas*, *Lietuvos žinių*, *XX amžiaus*, *Mūsų krašto* ir *Trimito* atstovai. Delegacija buvo priimta Vengrijos ministro pirmininko Kálmáno Darányi de Pusztaszentgyörgy et Tetétleno¹⁰⁷.

J. Dobkevičius
n., Prek. ir Pram. viceministeris | Viceminister of Finance, Commerce,
(IV V ir VI Kab.) | Industry (IV. V. VI. Cab.).

Jonas Dobkevičius (1866–1934),
buvęs finansų ministras ir
pirmasis Lietuvos prekybos ir
pramonės rūmų pirmininkas

Vengrų karo atašė Lietuvoje
dr. Laszlo Deseo (1893–1948)

102 Ibid.; J. Kalnėnas, „Budapešte besidairant. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas“, *Trimitas* 28 (1937 07 15): 659. Žurnalistų iš Lietuvos ir Šveicarijos delegacijos priėmimo 1937 m. generalinis konsulas „palietė Vengrijos skriaudas ir priminė tolygią Lietuvos būtį, netekus trečdaliai žemių ir sostinės Vilniaus. Jis savo žodį baigė lietuviškai šūkiu „Mes be Vilniaus nenurimsim!“.

103 P., „Kaip Lietuvai atstovaujama Vengrijoje (Laiškas iš Budapešto)“, *Lietuvos aidas* 265 (1931 11 20): 3; „Lietuviškos kalvarijos prie Dunojaus“, *Trimitas* 42 (1934 10 18): 832; „Lietuvos atstovybės ir pasiuntinybės užsienio šalyse 1918–1990 metais“, šaltiniai.info, www.saltiniai.info/.../Lietuvos_atstovai_uzsienio_valstybes_1918-...; D. Marcinkevičienė, „Atminimo lenta Jonui ir Jurgiui Dobkevičiams“, XXI amžius 17 (2013 04 26), http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/04/26/aktu_02.html; „A katolikus egyházközség története“, *Leányfalu*, <http://www.leanyfaluanno.hu/kepek/a-katolikus-egyhzakoezseg-toertenete>; „Leányfalu 1. kálvária“, *Csendhegyek*, <http://csendhegyek.blogspot.lt/2014/04/leanyfalu-kalvaria-h.html>.

104 „Vengrijos garbės konsulas“, *Diplomatinis Kaunas*, <http://diplomatiniskaunas.lt/vengrijos-garbes-konsulatas/>.

105 *Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919–1940* (Vilnius, 2016), 34.

106 „Baltijos valstybės parodoj Vengrijoje“, *Trimitas* 20 (1935 05 16): 367.

107 „Trimito redaktorius išvyko užsienin“, *Trimitas* 17 (1937 04 29): 403.

Budapeštas – gydomų šaltinių miestas [Kaunas, 1936], viršelis¹⁰⁹

Vengrijos dailės paroda Kaune, Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, 1938 05 07–29 [Katalogas], Kaunas, 1938, 24 p.

Kaune buvo spausdinami ir platinami reklaminiai leidiniai apie visoje Europoje žinomas Vengrijos sostinės karštąsias versmes. 1936 m. leidinyje *Budapeštas* aprašomas taip: „Turintis virš milijono gyventojų Budapeštas yra Vengrijos sostinė ir vienas gražiausių bei įdomiausių miestų Europos kontinente. Kartu jis yra ir vienas didžiausių pasauly kurortų, nes Budapešte yra 80 gydomųjų šaltinių, 9 puikiai įrengtos terminės maudyklės, 1 rūkšto vandens maudyklė ir virš 200 visokių mineralinių vandenų versmių. Nepaprastai gražios apylinkės daro Budapeštą vienu idealiausiu ir sveikiausiu klimatinio kurortu.“¹⁰⁸ Galima manyti, kad Budapeštas sulaukdavo svečių iš Lietuvos, nes Kaune veikė „Waggons Lits//Cook“ atstovybė, įsikūrusi Laisvės alėjos g. 56.

1935 m. birželio 3–24 d. Vengrijos karališkasis automobilių klubas kartu su Vengrijos valstybiniu turizmo biuru surengė automobiline ekskursiją į Vengriją¹¹⁰. 1938 m.

Kaune surengta Vengrijos dailės paroda, kurioje pristatyti žymiausių ir reprezentatyviausių Vengrijos menininkų kūriniai iš Budapešto dailės muziejaus ir privačių rinkinių, daugiausia tapybos darbai (iš viso – 97), 24 skulptūros, tarp jų – Szentgyörgyi Istváno „Mano sūnus su šunimi“ (1927 m.). Parodą globojo Lietuvos prezidentas Antanas Smetona ir Vengrijos karalystės regentas Vitézas Nagybányai Horthy Miklósas¹¹¹.

Lietuvos šaulių sąjungos atstovas, karinio parengimo skyriaus viršininkas majoras Č. Kairiūkštis 1931 m. pirmą kartą dalyvavo tradiciniame Vengrijos „Levente“ organizacijos raitelių žygyje aplink Vengriją. Į tokius žygius užsieniečiai būdavo kviečiami siekiant gausinti Vengrijos bičiulių ir rėmėjų būrį.

Plėtoti ir abiejų šalių skautų ryšiai. Lietuvių skautų atstovai dalyvavo Budapešte vykusiame tarptautiniame skautų kongrese¹¹². 1933 m. rugpjūčio 1–15 d. Lietuvos skautų būrys dalyvavo tarptautinėje stovykloje Vengrijoje¹¹³.

Po Vengriją keliavo žymus lietuvių novelistas ir diplomatas Jurgis Savickis (1890–1952). Vengriją ir kitas aplankytas šalis jis aprašė 1938 m. išleistose kelionių apybraižose. Autorius taikliai ir šmaikščiai aprašė Vengrijos kraštovaizdį, pastatus, akcentavo aukštą pragyvenimo lygį, vengriškus stereotipus, siekį atgauti prarastas teritorijas. J. Savickis bandė lyginti Vengriją su gimtąja Lietuva, deja, dažniausiai savo šalies nenaudai¹¹⁴.

¹⁰⁸ „Budapeštas – gydomų šaltinių miestas“, [Kaunas, 1936], 4 p. Kalba netaisyta.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ „Gerbiamas Tamsta! Š. m. birželio m. 3–24 d. d. Vengrijos karališkas automobilių klubas su Vengrijos valstybiniu turizmo biuru susitarus rengia automobiline ekskursiją į Vengriją...“, L. A. K. valdyba, Kaunas, 1935 04 02, [4] p.

¹¹¹ *Vengrijos dailės paroda Kaune globojama Jo Ekscelencijos Lietuvos Respublikos prezidento pono Antano Smetonos ir jo šviesiausios aukštųjų Vengrijos karalystės regento Vitéz Nagybányai Horthy Miklós. Garbės pakvietimas*, [Kaunas, 1938]; A. Braziulis, „Vengrų menas Kaune“, *Trimitas* 19 (1938): 466–467.

¹¹² K. Avž., „Svečiuose pas vengrų skautus (Išpūdžiai iš Lietuvos vyriausiojo skautininko pulk. J. Šarausko ir sktn. K. Avižonio viešėjimo Budapešte)“, *Lietuvos aidas* 173 (1931 08 04): 4.

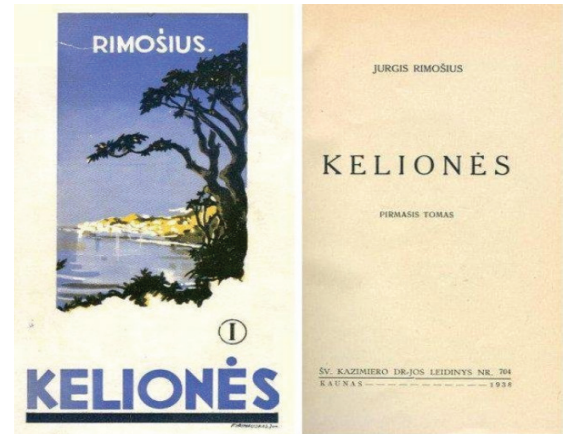
¹¹³ *Trimitas* 30 (1933 07 27): 596; *Trimitas* 33 (1933 08 17): 647.

¹¹⁴ J. Savickis, *Raštai*, t. 3: *Kelionių apybraižos* (Vilnius, 1995), 275–298.

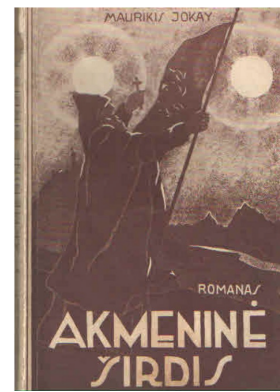
Tuo pat metu vengriškai apie Lietuvą rašė vengrų poetas Marconnay Tiboras (1896–1970) eilėraščių rinkinyje „Prieš žmogų“ (*Az ember ellen* (versek, Kecskemét, 1934). Šis rinkinys iš Juozo Urbšio bibliotekos yra patekęs į Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką¹¹⁵.

Gausesniems ir kokybiškesniems vengrų literatūros vertimams į lietuvių kalbą atsirasti trukdė vengrų kalbos žinovų, vertėjų Lietuvoje stoka. Imtasi vengrų literatūros kūrinius versti ne tiesiogiai, o iš kitų, labiau vartojamų kalbų – lenkų, vokiečių, prancūzų¹¹⁶. 1933 m. Juozas Sužiedėlis į lietuvių kalbą išvertė vieno žymiausių vengrų romanistų, klasiko Moro Jokajaus (Mór Jókai, 1825–1904) apysaką „Turtingi skurdžiai“ (*Gazdag szegények*; II leid. 1995 m.). 1938–1939 m. lietuviškai pasirodė kiti Moro Jokajaus romanai: „Akmeninė širdis“ (1938–1939, t. 1–3; II leidimas 1985 m.) – iš lenkų kalbos išvertė Albinas Andrulionis, „Senieji Tablabirai“ (*Régi jó táblabírák*; 1939, t. 1–2) – vertė žurnalistė, mokytoja Ona Jonkaitytė (1910–2012) ir Juozas Gratkauskas (m. 1968)¹¹⁷.

Baigiant aptarti XX a. pirmos pusės Vengrijos ir Lietuvos ryšius, galima pasiremti tragišku Lietuvos istorijos puslapiu, susijusiu su Holokaustu: F. Liszto ir Imrės Kalmano kūriniai buvo atliekami Vilniaus geto žydų muzikantų¹¹⁸.

Jurgio Savickio kelionių po Vengriją įspūdžiai, publikuoti 1938 m. leidinyje

Maurikis Jokay, *Akmeninė širdis*, Šv. Kazimiero draugija, 1939, 237 p.

Povilo gatvės vaikai (skulptūra Budapešte, vaizduojanti epizodą iš knygos)

115 Eilėraščiai: „A *litván* parthoz“, „Donalitus, a *litván* költő-pap és népe“ ir kt.; Musteikis, „V. Agurkis“.

116 „Vengrija“, In *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 12 (1984), 159.

117 Žr. recenziją: Rom. Burokas, „Recenzija“, *Kardas* 22 (1939): 565. Apie vertėjus žr.: B. Mikulytė, „Šimtas Onos Gratkauskienės metų“, *Kaišiadorių aidai* (2012 09 14); „Gratkauskienė Ona“, *Kaišiadorių muziejus*, http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Gratkauskien%C4%97_Ona; Ona Jonkaitytė-Gratkauskienė, *Sauja gyvenimo* (Vilnius, 2013).

118 M. Petuchauskas, „Kultūros žemynas, tilpęs teatre“, *Kultūros barai* 1 (2003): 80–81.

SOVIETMETIS

Sovietiniai tankai Budapešte
1956 m. spalio 31 d.

Sovietmetis nutraukė visus ankstesnius Lietuvos ir Vengrijos ryšius. Lietuvos valstybė buvo sunaikinta, jos kultūra patyrė didžiulių netekčių. Vengrija tapo Sovietų Sąjungos satelitu, nors ir su didele autonomija. Tai atsispindėjo ir jos kultūroje. Neskaitant vienos kitos lietuvių kalba išleistos vengriškos knygos, intensyviau naujieji Lietuvos ir Vengrijos ryšiai pradėjo klostytis apie XX a. 8 deš. pradžią.

1956 m. spalio 23 d.–lapkričio 10 d. Budapešto (Vengrijos) sukilimas – vienas iš tra-

giškų komunistinio laikotarpio įvykių, netiesiogiai susijęs abi šalis. Po Sovietų Sąjungos diktatoriaus J. Stalino mirties įvykus sąlygiškai režimo liberalizacijai, kilo vilčių dėl pokyčių, laisvesnės visuomenės Sovietų Sąjungoje, o vadinamojo socialistinio bloko šalyse – ir nepriklausomybės siekių. Vilčių teikė 1956 m. SSKP XX suvažiavime pasmerktas J. Stalino kultas. Bene radikaliausiai šios viltys pasireiškė Vengrijoje. Deja, masinės demonstracijos buvo nuslopintos, 1956 m. spalio 25 d. įvedus sovietinę kariuomenę. Šie įvykiai atsispindėjo okupuotose Baltijos šalyse: Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje¹¹⁹.

Oficialioji Lietuvos spauda siekė formuoti palankią viešąją nuomonę kariinių veiksmų prieš sukilėlius atžvilgiu: šiuos veiksmus įvardijo „Vengrijos kontrrevoliucionierių maištu“¹²⁰, sukilėlius vadino imperialistų remiamais kontrrevoliucionieriais, šovinistais ir rasistais, kriminaliniais „elementais“, teigė, kad dauguma vengrų jų nepalaiko. Permainų tikėjėsi Lietuvos žmonės buvo nepatenkinti dėl pateikiamos informacijos skurdumo. Dalis visuomenės netgi išdrįso parodyti solidarumą su vengrų tauta ir protestavo prieš šį susidorojimą Vėlinių minėjimuose, surengtuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose, pirmiausia Vilniuje ir Kaune. Tyrėjai šiuos Vėlinių minėjimus laiko ne tik lietuvių antisovietinių nuotaikų proveržiu, bet ir paramos Vengrijos tautai išraiška. Juose aktyviausiai dalyvavo Vilniaus universiteto studentai, platinę antisovietinius ir Vengriją palaikančius lapelius, dalyvavę renginiuose Rasų kapinėse ir prie Aušros vartų. Kai kurie studentai meldėsi už vengrų tautą. Kauniečiai studentai Kaune prie paminklo Lietuvos kariams, žuvusiems 1918–1919 m., skandavo šūkius: „Laisvė“,

119 R. Taagepera, „Baltic quest for a Hungarian path, 1965“, *Journal of Baltic studies* 44(1) (2013): 19–47.

120 „Vengrija. Vengrijos kontrrevoliucionierių maištas“, In *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 12 (1984), 162.

„Tegyvuoja Vengrija“. Provincijoje, kaip antai Švilpiškių kaime, žmonės klausė draudžiamų radijo stočių. Visuomenės nuotaikas atidžiai stebėjo KGB agentai¹²¹. Vengrijos įvykių veikiamoje Lietuvoje netgi susikūrė antisovietinių organizacijų: „1958–1961 m. Vilniaus šešioliktoje vidurinėje mokykloje veikė organizacija „Laisvoji Lietuva“. 1961 m. KGB ją išaiškino. Teisme Vladas Šakalys teigė, kad viena iš organizacijos susikūrimo priežasčių buvo Vengrijos įvykiai. Nacionalinis liaudies frontas, kurį taip pat išaiškino KGB, irgi simpatizavo vengrams. 1956 m. Kaune atskleista grupė „Geležinis vilkas“ (vadovas Algirdas Liorentas). Šiuo laikotarpiu ne tik kūrėsi organizacijos, bet ir buvo platinami anoniminiai lapeliai. Įvykių Vengrijoje metu prie Vilniaus universiteto centrinio pastato lapelį „Tegyvuoja revoliucija Vengrijoje“ priklijavo Vidmantas Mikoliūnas, Rimantas Sabataitis, Valentinas Vaitekaitis. Tardomi jie prisipažino, kad tai padarė norėdami išreikšti solidarumą su vengrų tauta. Jie buvo pašalinti iš universiteto.“¹²² Masinio teroro laikai buvo pasibaigę, todėl po Vengrijos įvykių Lietuvoje antisovietiskai veikę ar su šia veikla susieti asmenys buvo baudžiami pašalinant iš studentų, išvežant į lagerius, paimant į sovietinę kariuomenę, atleidžiant iš darbo. Nubausta kelios dešimtys asmenų. Labiausiai nukentėjo aktyviausi – akademinės bendruomenės nariai, daugiausia iš Vilniaus universiteto¹²³.

Vengrijos įvykių atgarsių Lietuvoje klausimui spręsti skirtas specialus LKP CK biuro nutarimas „Dėl priešiško išsišokimų 1956 m. lapkričio 2 d. Kaune ir Vilniuje“, kuriame teigiama, kad „sustiprėjo pasipriešinimas valdžiai po Lenkijos ir Vengrijos įvykių, respublikoje suaktyvėjo buržuaziniai nacionalistai, pastaruoju metu padaugėjo antisovietinių ir antirusiškų veiksmų.“¹²⁴ Po Vengrijos įvykių ir reakcijos į juos Lietuvoje, siekdama kovoti su suaktyvėjusia antisovietine veikla, KGB dar labiau sugriežtino veiklą prieš kitaminčius, padidino tam skirtus išteklius, sustiprino agentūrinį ir operatyvinį darbą.

2006 m. Vilniuje prie Aušros vartų, ant Bazilijonų ir Aušros vartų gatvių sankryžoje esančio pastato, prie kurio 1956 m. Vėlinių išvakarėse buvo nuslopinta taiki demonstracija, kuria buvo reiškiamas palaikymas Vengrijos revoliucijai, atidengta memorialinė lenta, primenanti vieną ryškiausių vengrų ir lietuvių tautų istorinės bendrystės puslapių. Joje vengrų ir lietuvių kalbomis parašyta: *„Atmintiną 1956 metų Visų Šventųjų dieną Vilniuje, nepabūgus sovietų okupacijos, viešai buvo palaikyta Vengrijoje kilusi revoliucija. Garbė tiems, kurie parodė vienybę – siekti Lietuvos ir Vengrijos nepriklausomybės. Atidengta Vengrijos ir Lietuvos Respublikos Prezidentų Láslo Sólyom ir Valdo Adamkaus 2006 metais minint Vilniaus vienybės mitingo ir Vengrijos revoliucijos 50-ąsias metines.“*¹²⁵

121 K. Burinskaitė, „Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje“, *Lituanistica* 55(1–2) (2009): 38–51.

122 *ibid.*, 47.

123 *id.*, 48–49.

124 *ibid.*, 38–51.

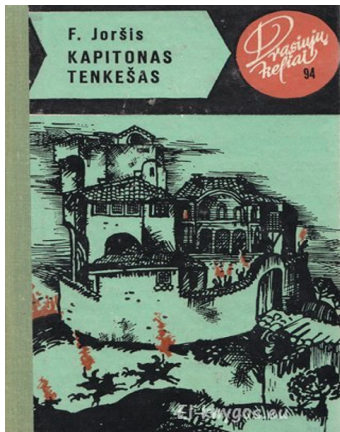
125 Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, *Vengrijos revoliucijos 50-ųjų metų minėjimas*, <http://genocid.lt/centras/lt/546/a/>; „Lietuvos ir Vengrijos prezidentai pagerbė už laisvę kovojusių žmonių atminimą“, *lrytas.lt* (2006 09 07), <https://lietuvosdiena.lrytas.lt/-11576418521155791336-lietuvos-ir-vengrijos-prezidentai-pagerb%C4%97-u%C5%BE-laisv%C4%99-kovojusi%C5%B3-%C5%BEmoni%C5%B3-atminim%C4%85.htm>; „Kilniaširdės drąsos ir sunkiai paaiškinamos vidinės žmogaus tvirtybės paminklas“, *slaptai.lt* (2012-10-31), <https://slaptai.lt/qkilniaširdės-drąsos-ir-sunkiai-paaishkinamos-vidines-zmogaus-tvirtybes-paminklas/#more-8686>.

Memorialinė lenta ant pastato prie Aušros vartų, skirta Vilniaus vienybės mitingui ir Vengrijos revoliucijos 50-osioms metinėms. Vilnius, 2006 m.

Debreceno herbas Klaipėdoje, Taikos prospekto, Debreceno ir Naikupės gatvių sankryžoje (<<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/atnaujino-miesto-partnerio-debreceno-zenkla-705197>>)

F. Joršis, *Kapitonas Tenkešas*, Vilnius, 1975

Lietuvos ryšiai su Vengrija sovietmečiu buvo plėtojami kaip santykiai su socialistinio bloko šalimi, kaip su kitomis vadinamosiomis „liaudies respublikomis“, daugiausia koordinuojant Maskvai ir vykdant joje sukurtas ir įgyvendinamas bendradarbiavimo programas. Santykius imta plėtoti XX a. 7–8 deš. Žinoma, ryšiai nebuvo tokie glaudūs kaip su respublikomis kaimynėmis ar daugeliu kitų Sovietų Sąjungos respublikų. Nemaža kliūtis buvo kalbų skirtumai. Daugiausia galimybių nuvykti į Vengriją per įvairias ekonominio, kultūrinio ir turistinio bendradarbiavimo programas turėjo įvairių elito – politinio, ekonominio, kultūrinio – grupių atstovai. Pavyzdžiui, 1950 m. pabaigoje Pirmajame Vengrijos ir Tarybų Sąjungos draugystės kongrese Budapešte dalyvavo poetas oficiozas Antanas Venclova.

Įgyvendinant „internacionalinį auklėjimą“, vyko įmonių ir miestų, meno ir sporto kolektyvų bei jaunimo organizacijų bendravimas, buvo rengiamos parodos, organizuojamos šalių dienos. Į abi šalis taip pat buvo vykstama studijų ir mokslo tikslais.

Vengrija sovietinei Lietuvai buvo labai patraukli kaip gana vakarietiška, ekonomiškai labiau išaugusi ir politiškai laisvesnė šalis. Abiejų šalių ryšius įdėmiai stebėjo ir siekė kontroliuoti bei panaudoti saviems tikslams sovietiniai represiniai organai. Išvykti į Vengriją daugiau galimybių turėjo sovietams nuspelnę ir patikimi asmenys.

Įvairiomis galimybėmis gebėjo pasinaudoti ir intelektualai, užmegzdavę asmeninius ryšius: rašytojai ir vertėjai, kalbos ir literatūros specialistai, ypač baltistai. 1969 m. Vengrijoje koncertavo Vilniaus kvartetą, 1981 m. – Čiurlionio kvartetą¹²⁶. 1968 m. Liszto aukštojoje muzikos mokykloje stažavosi R. Kašponis¹²⁷ ir kt. Dėl asmeninių ryšių vyko ir vadinamoji „meilės emigracija“, kai per studijas, mokslą ar gamybos veiklą susipažinę žmonės išvykdavo gyventi į vieną ar kitą šalį. Iš mišrias šeimas sukūrusiųjų, regis, dažniau lietuviai likdavo gyventi jiems patrauklesnėje Vengrijoje, o ne vengrai apsigyvendavo Lietuvoje¹²⁸.

Minėtina, kad nuo 1989 m. Klaipėda ir Debrecenas yra miestai partneriai¹²⁹. Klaipėdoje yra Debreceno mikrorajonas ir Debreceno gatvė.

Įgyvendinant Sovietų Sąjungos ekonomikos, prekybos ir užsienio politikos programas, tarp LTSR ir Vengrijos vyko tam tikras prekių judėjimas. Į Lietuvą buvo įvežami garsieji autobusai „Ikarai“ ir kiti pramonės gaminiai, vaisių ir daržovių konservai. Iš Lietuvoje veikusių gamybos įmonių į Vengriją patekdavo mašinų gamybos ir metalo apdirbimo produkcija, chemijos ir medienos gaminiai, dirbtinis medus ir kt.¹³⁰

Sovietų Sąjungai įgyvendinant centralizuotas komunistinio bloko bendradarbiavimo programas, į vengrų ir lietuvių kalbas buvo išversta įvairių literatūros kūrinių. Iš vengrų kalbos sovietmečiu į lietuvių kalbą buvo išversta T. Acėlio, D. Feketės, A. Gaboro, G. Gardonio, Ž. Haršanio, A. Hidašo (1899–1980),

¹²⁶ K. Firkavičiūtė, „Vengrija. Muzika“, In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 34 (2013), 833.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ambrazas, „Išdidžiai save vadina“.

¹²⁹ „Vengrija. Ryšiai su Lietuva“, In *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4 (1988), 423.

¹³⁰ Ibid., 423.

B. Ilėšo (1895–1974), Jokajaus, F. Kašajaus, I. Kesegio, D. Kostolano, I. Mandžio, K. Miksato, G. Močaro, G. Molnaro, Ž. Morico, F. Moros, L. Nėmeto, M. Sabo, K. Šandoro prozos kūriniai. Taip pat išversta ir poezijos: E. Adžio, A. Jožefo, L. Nadžio, Š. Petėfio, M. Radnočio, Š. Verešo kūriniai, apsakymų antologija. Į vengrų kalbą išversta J. Avyžiaus, A. Bieliausko, P. Cvirkos, K. Donelaičio, J. Dovydaičio, J. Grušo, Just. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio, V. Mykolaičio-Putino, V. Petkevičiaus, K. Sajos, M. Sluckio kūrinių, apsakymų, poezijos ir pjesių rinkinių¹³¹.

Filmo scenarijus sukurtas pagal vengrų prozininko, dramaturgo Ferenco Joršio (Orsi Ferenc, 1927–1994) istorinį nuotykių romaną „Kapitonas Tenkešas“. Šis romanas lietuvių kalba išleistas net tris kartus: 1975 m. (pirmą kartą iš vengrų k. garsiojoje serijoje „Drąsiųjų keliai“¹³²), 1994 m. ir 2007 m. Kūrinys išverstas ir į daugelį kitų pasaulio kalbų¹³³. Vertėja Janina Išganaitytė prisimena: „Pagaliau atėjo diena, kai V. Martišius J. Išganaitytę išsikvietė į „Vagą“ ir pasiūlė „Kapitoną Tenkešą“, penkiolikos lankų romaną. „Pasigailėję“ bijodamas, kad ji visai nenukabintų nosies.“ „Ta knyga debiutui buvo per sunki, – pasakoja vertėja. – Begalės klaustukų dėl istorinių realių. O jau pilies aprašymai – man ten buvo amerikos. Kur viską išsiaiškinti? Su kuo? Šiaip taip „prasi-mušiau“ turistinę kelionę į Vengriją. Į maršrutą įėjo ir Šiklošo pilis, ir kitos vietos, kur vyko romano veiksmas. Prisipirkau atvirukų su pilies vaizdais, pati išfotografavau visą juostelę... „Kapitono Tenkešo“ net trys [leidimai išėjo]. Ši knyga buvo tokia populiari, kad masiškai vogta iš bibliotekų.“¹³⁴ Vis dėlto Lietuvoje ir, matyt, visoje Sovietų Sąjungoje ir sovietinio bloko šalyse Rytų ir Vidurio Europoje (Lenkija, Vokietijos Demokratinė Respublika, Bulgarija) labiausiai išgarsėjo kultiniu tapęs to paties pavadinimo 1963 m. sukurtas ir 1964 m. pradėtas rodyti nespaltvotas filmas. Su šiuo filmu užaugo ištisa XX a. 7–8 deš. karta¹³⁵. Filmą negali būti vadinamas tik sovietinio laikotarpio kultūriniu reiškiniu, nors būtent tuo metu buvo itin žiūrimas. Svarbiausia priežastis – jame vaizduojamas nacionalinis išsivaduojamasis judėjimas, liaudies kova su užkariautojais, taigi jis iš esmės atitiko sovietinį praeities ir meno diskursą. Be to, jis buvo vienas iš nedaugelio visuomenei per televiziją reguliariai prieinamų istorinių serialų, skirtų jaunimui (buvo rodomas moksleivių vasaros atostogų metu). Panašūs vakarietiški filmai nebuvo demonstruojami¹³⁶.

Didžiulį vaidmenį XX a. antroje pusėje–XXI a. pr., plėtojant Lietuvos ir Vengrijos kultūrinius ryšius, artinant kultūras ir mokslą, atliko kalbos ir literatūros tyrėjai bei vertėjai. 1997 m. Lietuvoje jiems paminėti buvo organizuota speciali paroda „Vengrų literatūra lietuviškai“¹³⁷. Iš ryškiausių tyrėjų ir vertėjų minėtini:

Įdomybė.

Kapitonas Tenkešas – lietuviškojo sovietmečio fenomenas

131 „Vengrų literatūra“, 713; „Vengrija. Literatūra“, In *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 12 (1984), 159.

132 A. Musteikis, „Vertėja J. Išganaitytė: Vengrija – motinė“, *Lietuvos žinios* (2014 07 03), <https://www.lziniu.lt/lziniu/Kultura-ir-pramogos/verteja-j-iskanaityte-vengrija-motinele/182949>.

133 „Kapitonas Tenkešas“, *bernardinai.lt*, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-02-20-kapitonas-tenkesas/13510>.

134 Musteikis, „Vertėja J. Išganaitytė“.

135 „A Tenkes kapitánya“, *Wikipedia*, https://hu.wikipedia.org/wiki/A_Tenkes_kapit%C3%A1nya.

136 „Kapitonas Tenkešas“, *Cinema.lt*, <http://www.cinema.lt/movie/3234/#.Wln5i3mYOUk>.

137 R. Pakalkienė, „Knygos – tai valstybių pasiuntinės: [apie parodą „Vengrų literatūra lietuviškai“ Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje]“, *Vakarinės naujienos* (1997 03 06): 1.

Vitas Agurkis (g. 1944), vertėjas. 1966 m. baigė lituanistiką Vilniaus universitete. Išvertė vengrų prozos, dramaturgijos, pasakų¹³⁸.

Janina Išganaitytė (g. 1938), vertėja. 1962 m. baigė Vilniaus universitetą (rusų filologiją), stažavosi Debreceno universitete. Išvertė vengrų romanų, apsakų. Už nuopelnus vengrų literatūrai 1979 m. apdovanota Vengrijos autorių teisių agentūros (ARTISJUS) ir Vengrijos Liaudies Respublikos ambasados SSRS premija, 1990 m. – Vengrijos mokslų akademijos Miláno Fūsto premija, 1992 m. – Vengrijos valstybiniu apdovanojimu „Pro Cultura Hungarica“. Pirmosios vengrų knygos, išverstos į lietuvių kalbą iš originalo kalbos, vertėja (Örsi, Ferenc. *Kapitonas Tenkešas*, Vilnius, 1975)¹³⁹.

Endre Bojtár

Endre Bojtár (1940–2018) – profesorius, literatūrologas ir kalbininkas, Vidurio ir Rytų Europos kultūros ir literatūros žinovas, lietuvių literatūros vertėjas. Parengė pirmąją lietuvių kalbos vadovėlį vengrų kalba (1985). Kiti leidiniai: *Foreword to the Past: A Cultural History of Baltic People*, 1999; E. Bojtár, *Lietuvių–vengrų kalbų žodynas*, Vilnius, 2007¹⁴⁰.

Aranka Laczházi

Aranka Laczházi (g. 1970, Budapeštas). Kalbininkė, vertėja, Etvešo Lorando universiteto (Budapeštas, Vengrija) Slavų ir baltų filologijos instituto Lituanistikos studijų vadovė. 1996 m. baigė Etvešo Lorando universitetą. 1992–1993 m. studijavo Vilniaus universitete, 1994 m. – Rygos universitete. 2002 m. apgynė daktaro disertaciją apie „Aušros“ leksiką. Minėtini šie A. Laczházi į vengrų k. išversti kūriniai: I. Mero „Sara“, E. Ališankos „Nerūkančiųjų Europa“, K. Platelio „Virtuvinis liftas“, R. Stankevičiaus „Snaiperis“, S. Parulskio „Murmanti siena“ (I. Meras, *Sára* (su Gy. Galicza), Budapest, 1996; E. Ališanka, *Nemdohányzó európa: Tra ansia e finitudine. La nuova Europa dei poeti. Szorongás és végeesség között. Költők új Európája*, Budapest, 2005; K. Platelis, *Konyhai lift: Tra ansia e finitudine. La nuova Europa dei poeti. Szorongás és végeesség között. Költők új Európája*, Budapest, 2005; R. Stankevičius, *A mesterlövész: Tra ansia e finitudine. La nuova Europa dei poeti. Szorongás és végeesség között. Költők új Európája*, Budapest, 2005; S. Parulskis, *Mormogó fal*, Budapest: L'Harmattan, 2012) ir kt.¹⁴¹.

Margit Marija
Rubaževičienė Homoki

Margit Marija Rubaževičienė Homoki. Gimė Vengrijoje. Psichologė, docentė, daktarė. Dėstė Vilniaus universitete. 1990 m. įsteigtos Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos vadovė, tarptautinių mokslinių konferencijų, skirtų Vengrijos ir Lietuvos istoriniams ir kultūriniais ryšiams, organizatorė ir koordinatorė, mokslinių pranešimų rinkinių sudarytoja, vertėja. Svarbiausias veikalas – *Trumpas vengrų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1997¹⁴².

138 D. Linčiuvienė, „Agurkis Vitas“, In *Lietuvių literatūros enciklopedija* (Vilnius, 2001).

139 Musteikis, „Vertėja J. Išganaitytė“.

140 Plačiau žr.: „Pagal jį pasaulyje vertinama lietuvių kultūra. Pokalbis su vengrų baltistu, lietuvių literatūros vertėju ir propaguotoju E. Bojtáru apie T. Venclovą, kalbasi Donata Mitaitė“, *Kultūros barai* 8/9 (2000): 23–24; B. Stundžia, „Savitas žodis apie baltų praeitį: [apie vengrų baltisto E. Bojtaro veikalo „Baltistikos įvadas: senovės baltų kultūra“ išleidimą anglų kalba]“, *Kultūros barai* 1 (2001): 92–95.

141 Plačiau žr.: „Baltistika Vengrijoje: kontaktai su vengrais atsinaujina: Etvešo Lorando universiteto Lituanistikos programos kuratorė dr. Aranką Lacházi kalbina hum. m. dr. Laura Laurušaitė“, *Lituanistica* 59(3) (2013): 213–217.

142 Plačiau žr.: „Vengrai Lietuvoje: [Pokalbis su Stepono Batoro Lietuvos vengrų kultūros draugijos pirm., psichologijos m. dr. M. Rubaževičiene / Užrašė Andrius Rastauskas]“, *Pozicija* 41 (1994 10 10–16): 10; Ambrazas, „Išdidžiai save vadina“.

VIETOJE APIBENDRINIMO

Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos įkūrimas Lietuvoje simbolizuoja naują Lietuvos ir Vengrijos raidos bei tarpusavio politinių, kultūrinių ir ekonominių santykių etapą, abiem šalims vėl tapus nepriklausomoms. 1991 m. rugpjūčio 24 d. Vengrija pripažino Lietuvą *de jure*, o 1991 m. rugsėjo 2 d. buvo atkurti diplomatiniai santykiai. Vengrija rėmė Lietuvą jos laisvės kelyje. Budapešte organizuoti solidarumo su Lietuva bei kitomis dviem Baltijos valstybėmis ir šių šalių palaikymo mitingai. Maskvai paskelbus ekonominę blokadą, vengrai rinko ir siuntė lietuviams humanitarinę pagalbą, o Vyriausybė suteikė nemokamą gydymą per Sausio 13-osios kruvinus įvykius Vilniuje sunkiai nukentėjusiems Laisvės gynėjams¹⁴³.

Lietuva ir Vengrija tapo Europos Sąjungos ir NATO narėmis. 2012 m. įsteigtas Lietuvos ir Vengrijos jaunimo forumas. 2015 m. įsteigtas Stepono Batoro Lietuvos ir Vengrijos jaunimo bendradarbiavimo fondas, skirtas abiejų šalių jaunimo bendradarbiavimui plėtoti. Intensyvėja abiejų šalių ekonominis bendradarbiavimas.

Kokybiškai naują postūmį įgijo lituanistikos studijos Vengrijoje. 1991 m. spalio mėn. Budapešte, Etvešo Lorando universitete (Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)) Rusų filologijos katedros vedėjo prof. A. Zoltáno iniciatyva pradėta dėstyti lietuvių kalba¹⁴⁴. Dabartiniame dr. A. Laczházi vadovaujamame Slavų ir baltų filologijos instituto Lituanistikos centre nuolat mokoma lietuvių kalbos, atliekami moksliniai tyrimai, į vengrų kalbą verčiami moksliniai ir meniniai lietuvių kalbos tekstai, vyksta mokslinės konferencijos, leidžiami svarbūs didaktiniai ir moksliniai leidiniai. 2012 m. universitete pradėtos savarankiškos lituanistikos studijos. Universiteto Slavų ir baltų filologijos instituto Lituanistikos centras šiandien yra svarbiausias lituanistikos tyrimų centras Vengrijoje.

1990 m. įsteigta Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugija (vadovė – dr. Margit Marija Rubaževičienė Homoki) vienija krašte gyvenančius vengrus ir vengrų kalba, kultūra, istorija besidominčius žmones. Draugijos tikslas – išsaugoti tautinę identitetą, tradicijas, kultūrą, žymių vengrų kilmės žmonių atminimą, propaguoti Lietuvoje vengrų meną ir literatūrą, bendradarbiauti su Vengrijos organizacijomis. Draugija itin svarbi Vengrijos ir Lietuvos istoriniams ir kultūriniais ryšiams pažinti¹⁴⁵. *Nuo 1994 m. draugija periodiškai organizuoja tarptautines mokslines konferencijas, o juose skaitytų pranešimų pagrindu leidžia mokslinių straipsnių rinkinius. Taip sutelkiami žymiausi Lietuvos ir Vengrijos problematikos tyrinėtojai.*

143 „Lietuva ir Vengrija – mano dvi Tėvynės!“, *Lietuvos aidas*, <http://www.aidas.lt/lt/tautos-mokykla/article/8448-07-09-lietuva-ir-vengrija-mano-dvi-tevynes>.

144 „*Baltistika Vengrijoje*“, 213–217.

145 Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, *Vengrai*, tmde.lrv.lt/lt/tautines-bendrijos/tautiniu-mazumu-organizacijos/vengrai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- „A katolikus egyházközség története“. *Leányfalu*. <http://www.leanyfaluanno.hu/kepek/a-katolikus-egyhazi-kepek-toertenete>.
- Ambrasas, G. „Išdidžiai save vadina meilės tremtine“. *Lietuvos žinios*, 2016 10 08. <https://www.lzinios.lt/lzinios/zmones/isdidziai-save-vadina-meiles-tremtine/230788>.
- Ambrasas, S. 2009. „Guliano Bonfante, *Baltistikos raštai. Scritti Baltistici*, parengė P. U. Dini, B. Stundžia, Vilnius, 2008“. *Archivum Lithuanicum* 11: 408.
- Anglickienė, L. 2005. „The Image of Hungarians in Lithuanian folk culture“. *Acta Ethnographica Hungarica* 50(1–3): 99–105.
- Anglickienė, L. 2006. *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*. Vilnius: Versus aureus.
- Anglickienė, L. 2011. „Kitataučių personažų transformacijos persirengimo papročiuose: XIX a.–XXI a. pradžia“. *Tradicija ir dabartis* 6: 12–13.
- „Apie jos atradimą Vengrijoje“. 1940. *Trinitas* 14: 338.
- „Apie literatūrų lyginimą ir gyvybingą žuvelę. Pokalbis su vengrų filologu, baltistu E. Bojtaru“. *Bernardinai.lt*. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-12-09-apie-literaturu-lyginima-ir-gyvybinga-zuvelę-pokalbis-su-vengru-filologu-baltistu-e-bojtaru/111296>.
- Archiwum Domu Radziwiłłów* 8. 1885. Wyd. A. Sokołowski. Kraków.
- „A Tenkes kapitánya“. *Wikipédia*. https://hu.wikipedia.org/wiki/A_Tenkes_kapit%C3%A1nya.
- „Atminimo lenta Jonui ir Jurgiui Dobkevičiams“. *XXI amžius*, 2013 04 26. http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/04/26/aktu_02.html.
- Avž., K. „Svečiuose pas vengrų skautus (Išpūdžiai iš Lietuvos vyriausiojo skautininko pulk. J. Šarausko ir sktn. K. Avižonio viešėjimo Budapešte)“. *Lietuvos aidas* 173, 1931 08 04, 4.
- Baczkowski, K. 1995. *Walka o Węgry w latach 1490–1492: z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*. Kraków.
- Baczkowski, K. 2014. *Habsburgowie i Jagiellonowie w walce o Węgry w latach 1490–1492*. Oświęcim. *Bakfark Bálint Zsigmond Ágost udvari lantosa. Valentinas Bakfarkas Žygimanto Augusto dvaro liutnininkas*. 2012. Sud. M. Rubaževičienė, vertė K. Rubaževičiūtė. Vilnius.
- Balsys, R. 2008. „Maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus XVI–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose“. *Tautosakos darbai* 35: 250–252.
- „Baltijos valstybės parodoj Vengrijoje“. *Trinitas* 20, 1935 05 16. „Baltistika Vengrijoje: kontaktai su vengrais atsinaujina: Etvešo Lorando universiteto Lituanistikos programos kuratorę dr. Aranką Lacházi kalbina hum. m. dr. Laura Laurušaitė“. 2013. *Lituanistica* 59(3): 213–217.
- Banionis, E. 1998. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais*. Vilnius.
- Baranauskas, T. 2010. „Karaliaus Liudviko Didžiojo santykiai su Lietuva“. In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, 38. Vilnius.
- Baronas, D. 2007. „Pirmosios krikščionių misijos baltų kraštuose“. *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*. Red. G. Zabiela, 404–406. Vilnius.

- Baronas, D. 2011. „Geopolitinė situacija ir jos pokyčiai“. In Baronas, D., Dubonis, A. ir R. Petrauskas. *Lietuvos istorija*, t. 3: XIII a.–1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, 217–218. Vilnius: Baltos lankos.
- Baronas, D. 2011. „Vingiuotas kelias į lietuvių tautos krikštą“. In D. Baronas, A. Dubonis ir R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 3: XIII a.–1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų. Vilnius: Baltos lankos.
- „Bekes Kaspar (Kasparas Bekešas), 1520–1579 Gardinas“. 2002. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 2, 782. Vilnius.
- Bliujienė, A. 2007. *Lietuvos priešistorės gintaras*. Vilnius: Versus aureus.
- Blockytė, K. 2010. „Užgavėnių šventės (šiupinio vakaro) specifika Klaipėdos krašte“. *Res Humanitariae* 7: 258–268.
- B. M., „Vengrija ir Lietuva. Lenkų pastangos apjuodinti Lietuvą“. *Lietuva* 15, 1928 01 19, 2.
- Bojtár, E. 1988. „The case of Gáspár Bekes“. *Journal of Baltic Studies* 19(4): 323–334.
- Bojtár, E. 1990. „Kasparas Bekešas ir jo antkapis: mįslės ir nuomonių skirtumai“. *Lituanistica* 1: 25–37.
- Braziulis, A. 1938. „Vengrų menas Kaune“. *Trimitas* 19: 466–467.
- Brzeziński, Sz. 2016. „Tamás Kruppa. „Tradíció és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory. Zsigmond udvarának kultúrájából“. Budapest, 2015 (Humanizmus és reformáció, t. 36), Balassi Kiadó, ss. 332“. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 60: 279.
- „Budapeštas – gydomų šaltinių miestas“. [1936]. [Kaunas], 4 p.
- „Budapešto radio apie Lietuvą“. *Trimitas* 34, 1931 08 20.
- Bumblauskas, A. 2005. *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*. Vilnius.
- Burinskaitė, K. 2009. „Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje“. *Lituanistica* 55(1–2): 38–51.
- Burke, P. 1998. *The European Renaissance: Centres and Peripheries*. Oxford: Blackwell.
- Burokas, Rom. 1939. „Recenzija“. *Kardas* 22: 565.
- Dąbrowski, J. 2014. *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444)*. Red. K. Błoch. Oświęcim.
- Dini, P. U. 2000. „Giambattistos Bodoni'io Parmoje išleistas lietuviškas „Tėve mūsų“. *Archiwum Lithuanicum* 2: 139–150.
- Diveky, A. „Bekes (Bekiesz) W.“. *PSB* 1: 402.
- Dolinskas, V. 2008. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai Vilniaus katedros lobyne“. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 51: 46–47.
- Dolinskas, V. 2010. „Šventoji Jadvyga Anžujietė ir jos atminimas Vilniaus katedroje“. In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, 97–98. Vilnius.
- Drotvinas, V. 2006. „Iš etnonimų istorijos“. *Terminologija* 16.
- Dr. V. M. 1963. „1863 metų sukilimas. Šimtmečio sukaktis 1863–1963“. Į laisvę 33.
- Duczmal, M. 2000. *Izabela Jagiellonka. Królowa Węgier*. Warszawa.
- Dundulis, B. 1960. *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*. Vilnius.
- Dworzecki Bogdanowicz, P. [Herbarz szlachty WXL]. LVIA, f. 391, l. 265.
- Europos Sąjunga. *Vengrija*. https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/hungary_lt.
- Felczak, W. 1983. *Historia Węgier*. Wrocław.
- Firkavičiūtė, K. 2013. „Vengrija. Muzika“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 34, 833.
- „Gerbiamas Tamsta! Š. m. birželio m. 3–24 d. d. Vengrijos karališkas automobilių klubas su Vengrijos valstybiniu turizmo biuru susitarus rengia automobilininkų ekskursiją į Vengriją...“. *L. A. K. valdyba*. Kaunas, 1935 04 02. [4] p.
- Glemža, L. 2011. „Iš vyno Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos“. In *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, Vol. 1 (2009–2010), 178–189.

- „Gratkauskienė Ona“. *Kaišiadorių muziejus*. http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Gratkauskien%C4%97_Ona.
- Grickevičius, A. 2008. *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*. Vilnius.
- Grigaravičiūtė, S. 2013. *History of Lithuanian Diplomacy 1918–1940*. Vilnius.
- Grigelis, A. 2011. „Nauji duomenys apie Romano Simonavičiaus mineraloginę kelionę į Transilvaniją (1803)“. *Historia et sapientia*, 87–100.
- Grigorjevas, J. 1976. „Kasparas Bekešas“. In *Poezijos pavasaris*, 143–144. Vilnius. „Grįžo iš Vengrijos majoras Kairiūkštis“. *Lietuvos aidas* 124, 1931 06 06.
- Gudavičius, E. 1996. „Stepono Batoro politinė koncepcija ir Lietuvos istorinės raidos perspektyvos“. *Kultūros barai* 1: 60–65.
- Gudavičius, E. 2002. „Batoras Steponas“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 2, 711. Vilnius.
- Halecki, O. 2000. *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*. Kraków.
- Hollós, A. 1998. „Венгерские элементы литовского словаря“. A *Litván Nagyfejedelemség és a mai Közép- és Kelet-Európa nyelvei: Analógiák és folytonosság. Языки в Великом княжестве Литовском и странах современной Центральной и Восточной Европы: аналогии и преемственность*. Az 1998. május 25–26-i konferencia anyagaб Szerkesztették: A. Laczházi, E. Szmolinka, A. Zoltán. Budapest, 35.
- „Hungary Population“. *Worldometer*. <http://www.worldometers.info/world-population/hungary-population/>.
- Jonynas, A. A. 2008. „Bekešo kalnas“. In *Iš Vilniaus į Vilnių*, 206. Vilnius.
- Jonkaitytė-Gratkauskienė, O. 2013. *Sauja gyvenimo*. Vilnius.
- „Jungerth-Arnóthy Mihály“. *Arcanum*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilagaboruban-lexikon-a-zs-F062E/i-j-F0A5C/jungerth-arnothy-mihaly-F0A94/>.
- „Kacper Bekiesz [legenda]“. 1998. In *Legendy Wileńskie*, 79–80. Vilnius.
- Kairiūkštis, Č. „Žydinčioje Vengrijoje“. *Lietuvos aidas* 141, 1931 06 26.
- Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*. 2010. Pareng. E. Ulčinaitė. Vilnius.
- Kalnėnas, J. „Budapešte besidairant. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas“. *Trinitas* 28, 1937 07 15, 659.
- Kalnėnas, J. „Vakarų kraštuose. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas“. *Trinitas* 24, 1937 06 17. „Kapitonas Tenkešas“. *Bernardinai.lt*. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-02-20-kapitonas-tenkesas/13510>.
- „Kapitonas Tenkešas“. *Cinema.lt*. <http://www.cinema.lt/movie/3234/#.Wln5i-3mYOUk>.
- „Kilniaširdės drąsos ir sunkiai paaiškinamos vidinės žmogaus tvirtybės paminklas“. *Slaptai.lt* (2012-10-31). <https://slaptai.lt/qkilniasirdes-drasos-ir-sunkiai-paaiskinamos-vidines-zmogaus-tvirtybes-paminklasq/#more-8686>.
- Kinga Tüdős, S. 2006. „Testamentul lui Bekes Gáspár. Grodno, 1 noiembrie 1579“. *Studii și Materiale de Istorie Medie* 14: 181–188.
- Király, P. 1997. „A Magyarok elnevezése a korai európai forrásokban (The Names of Magyars in Early European Sources)“. *Honfoglalás és nyelvészet*. Budapest.
- Kiss, I. N., 1978. „Agricultural and Livestock Production: Wine and Oxen. The Case of Hungary“. In Kiss, I. N. *Der Agrarcharakter der ungarischen Exports* 15(18): 147–169.
- Klimka, L. „Įamžintas karvedžio Kasparo Bekešo atminimas“. *Lietuvos aidas*, 2009 07 18, 2.

- Klimka, L. 2001. „Smagiosios Užgavėnių išdaigos“. *Kultūros aktualijos* 1: 22–23.
- Klimka, L. 2014. „Kitokie“ tarp persirengėlių tradicinėse Užgavėnėse“. *Tradicija ir dabartis* 9: 85
- Kniežaitė, M. „Vengrų K. Bekešą mena Vilniaus kalva“. *Lietuvos žinios* (2009 04 27): 14–15.
- Korczak, L. 2010. „Karalienės Jadvygos vaidmuo ir politinė padėtis“. In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, 63–69. Vilnius.
- Körmendy, A. ir A. Petneki. 2008. „Stefan Batory w historiografii węgierskiej“. *Stefan Batory – król Rzeczypospolitej i książę Siedmiogrodu*. Red. A. Körmendy, R. Lolo. Pułtusk, 11–28.
- Krikštopaitytė, M. 2013. „Interpretatoriaus galia. Pokalbis su Giedre Jankevičiūte“. *7 meno dienos* 42(1056). <https://www.7md.lt/daile/2013-11-15/Interpretatoriaus-galia->
- K-tis (Kairiūkštis), Č. „Raitas per Vengriją. Apie Vengriją ir leventų organizaciją“. *Trimitas* 25, 1931 06 18.
- Kultūros vertybių registras. *Pastatų komplekso antras namas*. <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/ae853471-5e32-4661-bc59-4e4b7e2dea86>.
- Laczházi, A. 2003. „Венгерские элементы в лексике литовского языка“. In *Miscellanea Corviniana. Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára. Szerkesztették: Abonyi Réka, Janurik Szabolcs és Zoltán András*, 236–243. Budapest.
- Laczházi, A. 2009. „Magyarok a Litván Nagyfejedelemségben a Jagellók és Báthory István korában. [Ragauskienė, Raimonda. „Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492–1586 m)“. *Hungarians' Status in the Grand Duchy of Lithuania under the Rule of Jagiello and Stephen Batora (1492–1586) (Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai)*, issue: 72/2008, p. 21–31]“, *Kisebbségkutatás* 18. évf. 2009, 4, 756–759.
- Laczházi, A. 2013. „Lietuvių versti ir vengrų fordít semantika ir jos atspindėjimas XVII–XVIII a. vengrų žodynuose“. In *Leksikografija ir leksikologija*, t. 3: *Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha*. Vilnius, 378–379.
- Laczhazi, A. 2014. *Susitikimai su Lietuva*. Vilnius.
- „Leányfalu 1. kálvária“. *Csendhegyek*. <http://csendhegyek.blogspot.lt/2014/04/leanyfalu-kalvaria-h.html>.
- Lepszy, K. „Kaspar Bekiesz“. *PSB* 1: 401–402.
- Lietuva ir Vengrija – istorijos ir kultūros sąsajos*. 2015. Sud. M. Rubaževičienė (Homoki); vertė K. Rubaževičiūtė.
- „Lietuva ir Vengrija – mano dvi Tėvynės!“. *Lietuvos aidas*. <http://www.aidas.lt/lt/tautos-mokykla/article/8448-07-09-lietuva-ir-vengrija-mano-dvi-tevynes>.
- „Lietuviškos kalvarijos prie Dunojaus“. *Trimitas* 42, 1934 10 18. *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 2. 1989. Vilnius.
- Lietuvių–vengrų kalbų žodynas*. 2007. Parengė E. Bojtár. Vilnius.
- Lietuvos aidas* 104, 1931 05 11.
- Lietuvos aidas* 126, 1930 06 05.
- Lietuvos aidas* 133, 1930 06 14.
- Lietuvos aidas* 183, 1931 08 17.
- „Lietuvos atstovybės ir pasiuntinybės užsienio šalyse 1918–1990 metais“. *Šaltiniai.info*. www.saltiniai.info/.../Lietuvos_atstovai_uzsienio_valstybe_1918-...
- Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. *Vengrijos revoliucijos 50-ųjų metinių minėjimas*. <http://genocid.lt/centras/lt/546/a/>.
- Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai: XI–XV amžius*. Sud. M. Rubaževičienė, red. K. Rubaževičiūtė. Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugija. [b. d.]

- Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai: XVI amžius*. 2009. Sud. M. Rubaževičienė. Vilnius.
- „Lietuvos ir Vengrijos prezidentai pagerbė už laisvę kovojusių žmonių atminimą“. *Lrytas.lt* (2006 09 07). <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/-11576418521155791336-lietuvos-ir-vengrijos-prezidentai-pagerb%C4%97-u%C5%BE-laisv%C4%99-kovojusi%C5%B3-%C5%BEmoni%C5%B3-atminim%C4%85.htm>.
- Lietuvos istorijos institutas. „1397 11 10 Lenkijos karalienė Jadvyga fundavo lietuvių kolegiją Prahos universitete“. *Delfi*, 2009 11 10. <https://www.delfi.lt/archive/1397-11-10-lenkijos-karaliene-jadvyga-fundavo-lietuvu-kolegija-prahos-universitete.d?id=25558623>.
- Lietuvos istorijos institutas ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalendorius*, 2009 m. balandžio 2 d.–gruodžio 30 d. Vilnius.
- Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga. *Išganaitytė, Janina*. <https://www.llvs.lt/narys/159>.
- Lietuvos Metrika, 1550 09 30–1552 12 22“. AGAD, MK 81, l. 264.
- Lietuvos Respublikos ambasada Vengrijoje. *Istoriniai Vengrijos ir Lietuvos ryšiai*. <https://hu.mfa.lt/hu/lt/dvisalis-bendradarbiavimas/politinis-bendradarbiavimas/vengrija>.
- Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919–1940*. 2016. Vilnius.
- Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. *Lietuvos ryšiai su Vengrija*. <https://www.urm.lt/default/lt/lietuva-vengrija>.
- Linčiuvienė, D. 2001. „Agurkis Vitas“. In *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius.
- LTSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, t. 2. 1957. Vilnius.
- LVIA, f. 671 (Lietuvos pasiuntinybė Vokietijoje), ap. 1, b. 38.
- Macartney, C. A. 1953. *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide*. Cambridge University Press.
- Mačiukas, Ž. 2001. „Zigmantas Liuksemburgietis ir Žemaitijos byla Konstanco bažnytiniam susirinkime 1414–1418 metais“. In *Lietuva ir jos kaimynai: nuo normanų iki Napoleono*, 127–149. Vilnius.
- Mačiukas, Ž. 2010. „Makra Benediktas“. In *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*. Sud. Ragauskas, A. ir R. Ragauskienė. Vilnius: LDK valdovų rūmai. Rankraštis.
- Marcinkevičienė, D. „Atminimo lenta Jonui ir Jurgiui Dobkevičiams“. *XXI amžius* 17, 2013 04 26, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/04/26/aktu_02.html.
- Mažulytė, I. 2017. „Meno kuopos“ auklėtiniui Benediktui Rutkauskui-Rutkunui – 110. *Panevėžio kraštas virtualiai*. <http://paneveziokraštas.pavb.lt/2017/07/meno-kuopos-aukletiniui-benediktui-rutkauskui-rutkunui-110/>.
- Merkelis, A. 1933. „Prof. Antanas Kriščiukaitis“. *Kardas* 13: 245. (II leidimas – 1921 m.)
- Michalski, J. 1987. „Radziwiłł Karol Stanisław zwany Panie Kochanku“. *PSB* 30: 248–262.
- Mičiulienė, J. „Baltijos gintarą išpopuliarino gladiatoriai“. *Lietuvos žinios*, 2009 09 16.
- Mikulytė, B. „Šimtas Onos Gratkauskienės metų“. *Kaišiadorių aidai*, 2012 09 14.
- Moravskis, S. 2016. *Iš visur po truputį*. T. 2: *Broliai bajorai: Asiskyrėlio gavenda*. Iš lenkų k. vertė ir parengė R. Griškaitė, 415–416. Vilnius.
- Musteikis, A. „V. Agurkis: „Ir nusižiūrėti, ir pajauti“. *Lietuvos žinios*, 2014 10 22. <https://www.lzinios.lt/lzinios/kultura-ir-pramogos/v-agurkis-ir-nusiziureti-ir-pajauti-/189543>.
- Musteikis, A. „Vertėja J. Išganaitytė: Vengrija – motinėle“. *Lietuvos žinios*, 2014 07 03. <https://www.lzinios.lt/lzinios/kultura-ir-pramogos/verteja-j-iskanaityte-vengrija-motinele/182949>.

- P. „Kaip Lietuvai atstovaujama Vengrijoje (Laiškas iš Budapešto)“. *Lietuvos aidas* 265, 1931 11 20.
- „Pagal jį pasaulyje vertinama lietuvių kultūra. Pokalbis su vengrų baltistu, lietuvių literatūros vertėju ir propaguotoju E. Bojtáru apie T. Venclovą, kalbasi Donata Mitaitė“. 2000. *Kultūros barai* 8/9: 23–24. Pajewski, J. 1932. *Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku: (1540–1571)*. Kraków. Pakalkienė, R. „Knygos – tai valstybių pasiuntinės: [apie parodą „Vengrų literatūra lietuviškai“ Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje]“. *Vakarinės naujienos*, 1997 03 06, 1. Palangos gintaro muziejus. *Prekyba gintaru ir gintaro keliai*. <http://pgm.ldm.lt/lt/gintaras/prekyba-gintaru-ir-gintaro-keliai>.
- Palionis, J. 2008. *XVII a. pabaigos–XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Patiejūnienė, E. 2012. „Trys Motiejaus Strijkovskio *Kronikos* vertimo ištraukos“. In *Šventoji Lietuvos literatūra* 33, 230–243. Vilnius.
- Petrauskas, R. 2003. „Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a. Sudėtis-Struktūra-Valdžia“. *Aidai*: 231. Petrauskas, R. 2009. „Dinastinės unijos genezė“. In Kiaupienė, J. ir R. Petrauskas. *Lietuvos istorija*, t. 4, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, 544. Vilnius.
- Petrauskas, R. 2009. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė vėlyvaisiais viduramžiais: bendruomenė ir individas, struktūros ir institucijos“. In Kiaupienė, J. ir R. Petrauskas. *Lietuvos istorija*, t. 4, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, 254. Vilnius. Petrauskas, R. 2010. „Valdovas ir jo karūna: neįvykusios Vytauto karūnacijos aplinkybės“. In *Lietuvos istorijos metraštis. 2009 metai*, t. 2., 64. Vilnius.
- Petrauskas, R. 2010. „Vengrija–Lenkija–Lietuva: dinastinių unijų paieškos“. In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, 17–26. Vilnius.
- Petuchauskas, M. 2003. „Kultūros žemynas, tilpęs teatre“. *Kultūros barai* 1: 80–81.
- Pietkiewicz, K. 1997. „Dwór Litewski Wielkiego Księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506)“. In *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, 75–128. Vilnius.
- Pinkus, S. 1971. *Lietuvos pilys*. Vilnius. Pociecha, W. „Barbara Zapolya (1495–1515)“. *PSB* 1: 293–295.
- Pociecha, W. 1958. „Królowa Bona (1494–1557)“. In *Czasy i ludzie odrodzenia*, t. 4, 202–209. Poznań.
- Prochaska, W. 1923. „Wyprawa św. Kazimiera na Węgry (1472–1474)“. *Ateneum Wileńskie* 1: 10–28.
- Przybyszewski, B. 2000. *Barbara Zapolya, królowa Polski 1512–1515*. Łańcut.
- Ragauskas, A. ir R. Ragauskienė. 2018. *Tolimos, bet artimos: Lietuvos ir Vengrijos istoriniai ryšiai*. Vilnius.
- [Ragauskienė, R.]. „Skirsnemunė: didinga praeitis“. Šviesa: Jurbarko rajono laikraštis, 2013 12 25.
- Ragauskienė, R. 2004. *Karališkojo Birštono praeitis. Istorinė raida iki XIX a.* Vilnius.
- Ragauskienė, R. 2006. „Litewski okres w życiu królewskiego muzyka XVI wieku Walentego Bakfarka“. In *Litwa w epoce Wazów*, 415–428. Warszawa.
- Ragauskienė, R. 2008. „Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492–1586 m.)“. *Istorija* 72: 21–31.
- Ragauskienė, R. 2009. „Steponas Batoras“. In *100 iškiliausių Lietuvos žmonių*, 15–16. Vilnius.
- Ragauskienė, R. 2010. „Zanthy Zigmantas“. In *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*. Sud. A. Ragauskas ir R. Ragauskienė. Vilnius: LDK valdovų rūmai. Rankraštis.

- Ragauskienė, R. 2013. „Lietuvos didikai 1515 m. Jogailaičių ir Habsburgų susitikime Vienoje“. *15min.lt*. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-1515-m-jogailaiciu-ir-habsburgu-susitikime-vienoje-582-359319>.
- Ragauskienė, R. 2017. *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija XV a. pab.–XVII a.* Vilnius.
- „Reikalauja pakeisti taikos sutartį“. 1927. *Trinitas* 47.
- Rowell, S. C. 2004. „Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Ispanų Karalysčių ryšiai 1411–1412 ir 1434 m. tekstuose“. In *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai*, t. 1, 165. Vilnius.
- Rowell, S. C. 2007. „Pomirtinis Vladislovo Varniečio gyvenimas – Vidurio Europos karalius Artūras iš Lietuvos“, In *Lietuvos istorijos metraštis. 2006 metai*, t. 2, 5–30. Vilnius.
- Rowell, S. C. 2010. „Lietuva, Moldova ir Vengrija XIV–XV a. sandūroje“. In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, 27. Vilnius.
- Rubaževičienė-Homoki, M. 1997. *Trumpas vengrų-lietuvių ir lietuvių-vengrų kalbų žodynas*. Vilnius: Enciklopedija.
- Rutkauskienė, V. 2008. „Drakula, senieji Vengrijos ordinai ir Lietuva“. *Balsas.lt*. www.tv3.lt/naujiena/lietuva/183981/drakula-senieji-vengrijos-ordinai-ir-lietuva-2.
- Salot, M. 2016. „Please forgive me... I could not resist love“ – The Mayerling Incident“. *Royal History*. <https://royalhistoryblog.wordpress.com/2016/01/05/please-forgive-me-i-could-not-resist-love-the-mayerling-incident/>.
- Samalavičius, S. 2006. *Vilniaus rotušė*. Vilnius.
- Savickis, J. 1995. *Raštai*, t. 3: *Kelionių apybraižos*. Vilnius.
- Sliesoriūnas, G. 2015. *Lietuvos istorija*, t. 6: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*. Vilnius.
- Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia*. 1919. Akademii Umiejętności przez W. Barana, J. Dąbrowskiego, J. Łosia, J. Ptaśnika, S. Zachorowskiego. Kraków.
- Stundžia, B. 2001. „Savitas žodis apie baltų praeitį: [apie vengrų baltisto E. Bojtaro veikalo „Baltistikos įvadas: senovės baltų kultūra“ išleidimą anglų kalba]“. *Kultūros barai* 1: 92–95.
- Sucheni-Grabowska, A. 1996. *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski 1520–1562*. Warszawa.
- Szádeczky-Kardoss, L. 1887. *Kornyati Bekes Gáspár*. Budapest.
- Szajnocha, K. 1905. *Jadwiga i Jagiełło*. Warszawa.
- „Szeged–Rinktinė 4–3“. *Trinitas* 26, 1937 07 02.
- Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai. 2003. Sud. M. Čiurinskas. Vilnius.
- Taagepera, R. 2013. „Baltic quest for a Hungarian path, 1965“. *Journal of Baltic studies* 44(1): 19–47.
- Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. *Vengrai*. tmde.lrv.lt/lt/tautines-bendrijos/tautiniu-mazumu-organizacijos/vengrai.
- Tęgowski, J. 1999. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań–Wrocław.
- Tęgowski, J. 2004. „Między Litwą, Polską i Węgrami. Problem politycznej przynależności Podola w końcu XIV i w początkach XV wieku“. In *Pamiętnik Kijowski*, t. 7, *Polacy na Podolu*, red. H. Stroński, 15–16. Kijów.
- „Tomas Venclova puikiam interviu atsiminė makabrišką sovietinę Lietuvą“. *Lrytas.lt*. <https://www.lrytas.lt/kultura/literatura/2017/09/11/news/tomas-venclova-puikiam-interviu-atsimine-makabriska-sovietine-lietuva-2516157>.

- Tomkowicz, S. 1915. *Materjały do historyi stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim w Polsce*. Kraków.
- Tots, S. 2016. „Once again to the question of mediated (indirect) Hungarian borrowings into the Latvian language: Latgalian kuntuži“. *Via Latgalica* 8: 30–36.
- Trimitas* 27, 1935 07 04, 499.
- Trimitas* 30, 1933 07 27, 596.
- Trimitas* 33, 1933 08 17, 647.
- Trimitas* 52, 1930 12 25.
- „Trimito redaktorius išvyko užsienin“. *Trimitas* 17, 1937 04 29, 403.
- Trimonienė, R. 2016. „Aleksandro Jogailaičio laikų pasiuntiniai į Lenkijos karalystę“. *Lituanistika* 62(3): 171.
- Trimonienė, R. 2007. „Kultūriniai ryšiai Jogailaičių Europoje XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje“. In *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*. Sud. D. Steponavičienė, 9–13. Vilnius.
- Urbanavičius, A. 2009. *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas*. Vilnius.
- Vaicekauskas, A. 2005. *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomeninės kalendorinio ciklo apėigos XIX a. pab.–XX a. pr.* Kaunas.
- Vaškevičiūtė, I. 2007. „Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis“. In *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*, red. G. Zabiela, 244–245. Vilnius.
- „Vengrai Lietuvoje: [Pokalbis su Stepono Batoro Lietuvos vengrų kultūros draugijos pirm., psichologijos m. dr. M. Rubaževičiene / Užrašė Andrius Rastauskas]“. *Pozičia* 41, 1994 10 10–16, 10.
- „Vengrija“. 1984. In *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 12, 159.
- „Vengrija. Literatūra“. 1984. In *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 12, 159.
- „Vengrija. Ryšiai su Lietuva“. 1988. In *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4, 423.
- „Vengrija. Vengrijos kontrrevoliucionierių maištas“. 1984. In *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 12, 162.
- Vengrijos dailės paroda Kaune globojama Jo Ekscelencijos Lietuvos Respublikos prezidento pono Antano Smetonos ir jo šviesiausios aukštybės Vengrijos karalystės regento Vitéz Nagyánya Horthy Miklós. Garbės pakvietimas*. [1938]. [Kaunas].
- „Vengrijos garbės konsulas“. *Diplomatinis Kaunas*. <http://diplomatiniskaunas.lt/vengrijos-garbes-konsulatas/>.
- „Vengrų literatūra (ryšiai su liet. lit-ra)“. 1971. In *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 3, 713. <http://www.epaveldas.lt/recordDescription/LNB/C10000178257>.
- Vilniaus miesto istorijos dokumentai: Vilniaus miesto istorijos skaitinių chrestomatija*. 2003. Vilnius.
- Zoltán, A. 1999. „Палемон и Аттила (Из истории языковых и культурных контактов венгров с народами Великого княжества Литовского)“. *Studia Russica* 17: 141–153.
- Žiemelis, D. 2014. „Tipologiškai artimi Lietuvai ūkiai: Čekija, Lenkija, Vengrija anksčiausiais Naujaisiais laikais“. In *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013, t. 2, 87–116. Vilnius.
- Волощук, М. 2007. „Походы Лайоша Анжуйского против Литвы в польской историографии XIX– начала XXI вв.“. In *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*. Sud. Trimonienė, R. R. ir R. Jurgaitis, 303–318. Vilnius.

LIETUVOS IR VENGRIJOS ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI

CHRESTOMATIJA

Parengė Viktorija Moščuk

Šioje dalyje pateikiamos įvairių šaltinių – istorinių dokumentų, mokslinių veikalų ir grožinės literatūros kūrinių lietuvių kalba – ištraukos, reikšmingos Vengrijos ir Lietuvos dvišaliams santykiams atskleisti.

Siekiant išsamiai atspindėti dvišalius tarpusavio ryšius, nesilaikoma žanrinio principo – greta istorinių šaltinių ar grožinės literatūros kūrinių ištraukų pateikiami ir mokslinių tyrimų fragmentai. Tekstai išdėstyti laikantis chronologinio principo. Atrinktų tekstų ištraukos susijusios su mokymo priemonės teorine medžiaga, ją iliustruoja.

Chrestomatijoje pateikiami tekstai gali būti įtraukti į lietuvių kalbos mokymo(si) procesą, padėti studentams formuotis savąjį žodyną. Didaktiniais tikslais tekstų komentarai ar šaltinių ir literatūros nuorodos publikuojamame rinkinyje praleidžiami.

Čiurinskas, Mintautas. „Šv. Kazimiero gyvenimo ir asmenybės bruožai“. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis 25 (2004): 262–263.*

Žygio į Vengriją metai

1471-aisiais pradėtas žygis į Vengriją pertraukė gražius metus, kai karalaitis su kitais broliais augo, mokėsi, rengėsi *ad maiora* – didesniems gyvenimo darbams. Po šio įvykio jaunojo karalaičio jau nepavadinsime vaiku.

Tiek karaliui, tiek jaunajam princui negalėjo atrodyti nepatraukli pasitaikusi proga įkandin Čekijos sostą gavusio vyriausiojo brolio Vladislovo gauti karaliaus valdžią Vengrijoje ir trijų Jogailaičių – tėvo ir dviejų vyriausių sūnų – rankose turėti valdžią didžiulėje Šiaurės ir Vidurio Rytų Europos dalyje. Proga atrodė palanki dėl pačioje Vengrijoje žadamos vidinės opozicijos paramos.

Vykdydamas teoriškai atrodžiusią idealią misiją užimti paveldėjimo linija jam priklausanti Vengrijos valstybės sostą, kur ketino diegti teisingumą, ginti ją ir visą Europą nuo didžiausio visai krikščionybei turkų pavojaus,

Kazimiero Jogailaičio antragimis sūnus susidūrė su anaip tol neidealiais dalykais. Jis matė, kaip, vykdant aukštosios valdžios planus, susidūrus pasaulio galybėms, žūsta žalojamas žmogus, kaip alinamas kraštas ir iždas, kaip smurtauja kareiviai, naikindami savus ir svetimus taikius piliečius. Susidūrė ir su didžiūnų bei vadų neryžtingumu, ir su garbinga kario narsa mūšio lauke. Pajuto bejėgiškumą, kai siekė keisti pražūtingai besiklostančią padėtį. Patyrė karių paniką ir traukimąsi nuo pavojaus nakties priedangoje. Tai galėjo paskatinti pamąstyti apie slėpiningus Aukščiausiojo planus, dangiškąją valią, dažnai nesutampančią su žmogaus norais, taip pat nenykstančių vertybių svarbą.

Iš to meto turime išlikusius pirmuosius laiškus, rašytus jo vardu: vienas jų – skelbiantis karą Vengrijos karaliui Motiejui Hunijadžiui, kur suformuluojamos jo priežastys. Akivaizdu, kad jis parašytas ne paties karalaičio. Laiškas turėjo motyvuoti ir pateisinti žygį Europos valdovų akyse. Kad adresatus išties pasiekė, rodo jo likusios kopijos kitų šalių archyvuose, sakysim, Italijoje Milano valstybės archyve. Įdomus ir kitas laiškas, rašytas jau pasitraukus iš Vengrijos Dobčycų pilaitėje ir adresuotas imperatoriui Frydrichui III. Jame karalaitis toliau gina savo tiesą ir teises, pareiškia, jog tęs pradėtą žygį. Jo mintys panašios į išsakytas paties Kazimiero kalboje, skirtoje vėliau atvykusiam šio konflikto spręsti popiežiaus nuncijui Morkui Barbo; čia jis pareiškia tikįs, kad bus apgintos jo paveldėjimo ir įpėdinystės teisės. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, pažintis su karalaičiu galėjo padėti sušvelninti priešišką popiežiaus nuncijaus poziciją.

Šis žygis aprašytas ar bent minimas daugelio istorikų ir kronikininkų. Iš to meto Varšuvos archyve yra išlikę trys tarnybiniai dokumentai su Kazimiero, kaip Vengrijos sosto paveldėtojo, antspaudu. Bene detaliausias ir svarbiausias yra apie tuos įvykius pasakojantis Jono Dlugošo tekstas „Lenkijos istorijoje“. Jo užuomina, kad dėl nesėkmės prieš sugrįždamas į Krokuvą karalaitis jautė gėdą ir liūdesį, daugelį vėlesnių autorių skatino reikšti nuomonę, kad nuo tada karalaitis dvasiškai palūžęs ir tapęs uždaras. Tada sustiprėjęs ir jo pamaldumas. Tačiau, mūsų nuomone, tai rodo, jog įvyko priešingai – karalaitis nepalūžo, išliko tvirtas.

Kad šis įvykis tik užgrūdino ir subrandino Kazimierą, rodo ir jo tolesnis gyvenimas. Ši karalaičiui negarbinga nesėkmė ir amžininkų akyse neatrodė sietina su jo asmenybe, ji nemetė jam dėmės. Ankstyva dvasinė branda, savarankiška pozicija, gebėjimas vertinti situaciją, tvirti principai ir ryžtinga veikla yra akivaizdūs faktai. Jis, skirtingai nuo brolio Jono Alberto, blaiviau ir ne taip emocingai reagavo į Lietuvos ponų siūlomą galimybę dar esant gyvam karaliui perimti valdžią Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Jis pavyzdingai ir veikliai pavaduodavo savo tėvą Lenkijos Karalystėje, nesitapatino ir neužsidarė prabangioje, net lepioje karališkojo dvaro aplinkoje, bet matė nelaimėlius, vargšus ir su meile juos rėmė. Net artimiesiems bei šeimos nariams nesuprantant, prieštaraujant, jis iki galo liko tvirtas ir diegė savąjį krikščioniško – doro, skaistaus, labai maldingo ir veiklaus – gyvenimo idealą. Galima sakyti, kad tie 1471 m. pabaigos ir kitų metų pradžios mėnesiai kaip išbandymas užgrūdino jaunojo karalaičio charakterį, sustiprino jį, parengė nepaprastai būsimą valdovą padėčiai ir atsakomybei, leido vėliau išmintingai suderinti gyvenimą karaliaus dvare, valstybinių reikalų tvarkymą ir jų neribojamą savo intymų dvasinį gyvenimą.

Petrauskas, Rimvydas. „Vengrija–Lenkija–Lietuva: dinastinių unijų paieškos“. In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva. Vilnius, 2010, 17–26.*

XIV a. Vidurio Rytų Europos karalystėse prasidėjo staigi dinastijų kaitos epocha. Viena po kitos išmirė vietinės, tradicinės, nuo valstybingumo pradžios viešpatavusios, valstybę kūrusios dinastijos – Čekijos Pšemislai, Vengrijos Arpadai, Lenkijos Piastai. Ši dinastijų griūtis reikšmingai pakeitė regiono valstybių socialinės ir politinės raidos kryptis. Viduramžių Europoje esminis politinis faktorius buvo ne teritorija, o viešpataujanti dinastija ir jos asmeniniai santykiai su krašto politinio elito grupėmis. Tuo metu krikščioniškoje Europoje jau buvo įsitvirtinusi idėja, kad valdyti gali tik asmenys, turintys karališko kraujo, t. y. kilę iš valdovų giminės. Dar daugiau – karališkos giminės (*stirps regia*) sąvoka tuo metu keitė savo reikšmę ir vis dažniau apėmė tik tiesioginės karališkos linijos (šeimos) atstovus, o tai pašalino šalutinių linijų giminaičius iš konkurencinės kovos dėl sosto. Todėl valdančios šeimos užgesimas buvo suvokiamas kaip visos dinastijos mirtis, nors faktiškai ir toliau egzistavo tolimesnių giminaičių šakos, kaip antai gausūs Piastai po Kazimiero Didžiojo mirties Lenkijoje. Toks suvokimas apie dinastijos pabaigą neišvengiamai atvėrė kelią į karūnas svetimšalių valdovams. Prie greito ir sėkmingo naujų dinastijų įsitvirtinimo prisidėjo dar viena aplinkybė. To meto viešpataujančios giminės buvo europinės tikrąja šio žodžio prasme, nes jau buvo nusistovėjusi taisyklė karališko kraujo asmenims vedybinius partnerius rinktis tik tarp to paties rango atstovų. Tarptautinės politikos sferoje plačiai paplito dinastinių vedybų strategijos, pagal kurias ne tik formuotos sąjungos tarp valstybių, bet ir projektuoti stambių valdų kompleksų prijungimai. Ypač sėkmingai tokią dinastinių vedybų politiką praktikavo Kapetingai Prancūzijoje, Liuksemburgai ir Habsburgai Šventosios Romos imperi-

joje. Nepralenkiamas tokių santuokų projektuotojas buvo XIV a. antroje pusėje valdęs Šv. Romos imperatorius ir Čekijos karalius Karolis IV Liuksemburgas, per savo gyvenimą sudaręs kone 30 vedybinių sandorių. Pagal suverenumo koncepciją teritorijos buvo suvokiamos kaip vieno ar kito kunigaikščio „nuosavybė“, kurią jis gali perleisti, iškeisti ar palikti kam nors po savo mirties. Nuo brandžiųjų viduramžių prasidėjo tikras dinastinių santuokų suklestėjimo periodas. Šie ryšiai apraizgė visą Europą, o tai, be kita ko, lėmė ir politinių bei kultūrinių santykių tarp atskirų šalių intensyvėjimą. Dinastinėmis vedybomis tarpusavio ryšius užmezgė tokios viena kitai geografiškai ir kultūriškai tolimos šalys kaip Norvegija ir Kastilija (princesės Kristinos ir princo Pilypo santuoka XIII a.), Portugalija ir Danija (XIII a. pradžioje) ir kitos.

Tokios pat tendencijos netrukus apėmė ir Vidurio Rytų Europos kraštus. Motinų kilmė iš senųjų vietinių valdovų giminių lėmė Anžu ir Liuksemburgų atstovų įsigalėjimą Vengrijos ir Čekijos sostuose. Bet dinastinių santuokų šiame regione būta įvairių. Distancijos čia buvo gal ir kiek artimesnės, tačiau reikėjo įveikti kitokias ne mažiau sudėtingas kliūtis. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje valdančiai Gediminaičių giminei tai buvo kitokio tikėjimo nulemta izoliacija. Vis dėlto dinastiniai ir politiniai sumetimai buvo svarbesni už konfesinius barjerus, kuriuos įveikti padėdavo ir partnerio krikštas (visos be išimties į užsienį ištekėjusios Gediminaičių princesės ir beveik visi rusų kunigaikštystės vedę Gediminaičių sūnūs priimdavo katalikų arba stačiatikių krikštą). Dinastinės santuokos regione buvo svarbios dar ir tuo, kad jos suteikė gerą galimybę prestižinėmis vedybomis sustiprinti savo giminės statusą. Ko gero, ši aplinkybė buvo netgi svarbesnė už politinio sąjungininko įgijimą, nes neretai tokios sąjungos pasirodydavo itin trumpalaikės ir efemeriškos. Taip buvo ir su pirmąja 1325 m. santuoka tarp Lenkijos ir Lietuvos valdančių šeimų (Gedimino duktė Aldona Ona ir Vladislovo Uolektinio sūnus Kazimieras), kuri abiem pusėms buvo proga pabrėžti savo karališką išskirtinumą (Piastai tuo metu dar tik baigė įveikti šalies susiskaldymą, o Gedimino šeima apskritai buvo ganėtinai nauja dinastija). Ilgainiui santuokos su kaimyninės Mazovijos kunigaikščiais tapo tiesiog gediminaitiška tradicija. Nežinia, kaip būtų įvykiai klostęsi Aldonai Onai pagyvenus kiek ilgiau, o gal net ir susilaukus palikuonių. Tačiau Ona Gediminaitė 1339 m. mirė, o 1370 m. nepalikęs sosto paveldėtojo šį pasaulį paliko ir „paskutinis Piastas“ – Kazimieras Didysis. Ir čia atsivėrė galimybės plačioms dinastinėms strategijoms ir tuo pačiu dinastinėms unijoms.

Kone tuo pačiu metu kaip ir minėta santuoka tarp Kazimiero ir Aldonos, pirmoji tarpdinastinė santuoka buvo užmegzta ir tarp Lenkijos bei Vengrijos valdovų šeimų, kuri vėliau turėjo svarbių padarinių abiejų šalių istorijai: 1320 m. Vengrijos karalius Karolis Robertas vedė Vladislovo Uolektinio dukterį Elžbietą. Šioje santuokoje gimęs Vengrijos karalius Liudvikas (Vengrijoje vėliau pavadintas Didžiuoju) po Kazimiero (Lenkijoje taip pat laikytu Didžiuoju) mirties tapo ir Lenkijos karaliumi, pradėjęs Vengrijos ir Lenkijos dinastinės unijos laikotarpį. Karolis Robertas ir Liudvikas buvo šiame regione naujos dinastijos, iš Pietų Italijos ir Sicilijos atvykusių Anžu atstovai. Dvi Liudviko dukterys – Marija ir Jadvyga – buvo sužadėtos su dviejų kylančių europinių dinastijų palikuonimis – Liuksemburgų Zigmantu ir Habsburgų Vilhelmu.

Jei dar prisiminsime, kad tuo metu Liuksemburgai buvo įsitvirtinę Čekijos karaliaus soste (imperatorius Karolis IV), taps aišku, kad Vakarų Europos dinastijos tvirtai įžengė į Vidurio Rytų Europą – trijų karalysčių regioną. Tačiau regione buvo ne vien krikščioniškos karalystės. Per XIV a. iš nedidelės valstybės į stambų politinį darinį išaugo valstybė, kuriai vėliau prigijo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavadinimas.

Naujų dinastijų atėjimas ir su tuo susijusi visiškai nauja situacija regione lėmė kelis svarbius pokyčius – vidines permainas atskirose karalystėse, santykių tarp dinastų ir didikų giminių (gimstančios „politinės tautos“) paieškas, taip pat – tarptautinės politikos intensyvėjimą. Visos šalys įsitraukė į sudėtingą ir nuolat kintantį konkurencinį žaidimą, kuriame bene svarbiausieji ginklai buvo vedyboms numatyti sūnūs ir dukterys. Viena iš pagrindinių problemų, kurios iškildavo dinastinių unijų karalystėse, buvo valdovo (ne)rezidavimas. Antai Liudvikas Anžu Lenkijoje iš esmės nesilankė (ir turbūt ne vien dėl „blogio lenkiško oro“, kaip teisinosi pats Liudvikas) ir valdė per savo lenkė motiną. Rezidavimo stoka savo ruožtu sukeldavo dar sudėtingesnę struktūrinę problemą – abiejų kraštų interesų suderinimą. Problema, su kuria, kaip žinia, susidurs ir Lenkijos karaliumi tapęs Vladislovas II Jogaila. Vienas galimų sprendimų, mėginant suderinti dinasto ir vietos valdančiojo elito interesus, buvo privilegija krašto diduomenei. 1374 m. Liudvikas paskelbė pirmąją tokio pobūdžio Košicės privilegiją lenkų bajorams. Panašiai elgėsi ir Liuksemburgai Čekijoje bei Jogaila Lietuvoje (1387 m. privilegija).

Dinastinės santuokos to meto Europos gyvenime suvaidino išskirtinį vaidmenį. Šių santuokų negalima vertinti vien tik kaip ilgų princesių ar princų kelionių į svetimus kraštus. Prieš šias vestuvines keliones vykdavo (neretai tarpininkaujant trečiajai pusei) derybos, kurios turėjo ir svarbią kultūrinio pažinimo funkciją. Princeses lydėdavo ir naujoje vietoje su jomis bent jau kurį laiką gyvendavo palyda ir tokiu būdu nusistovėdavo ilgalaikiai kontaktai tarp dvarų. Tarptautinę tarpdinastinių vedybų reikšmę sustiprina ir ta aplinkybė, kad dar nebūta užsienio vizitų praktikos, o pagal to meto papročius valdovai iš savo kraštų išvykdavo itin retai (1412 m. Liubovlės ar 1429 m. Lucko suvažiavimai yra retų šio regiono monarchų susitikimų pavyzdžiai). Todėl suprantama, kad Jogailą prasidėjusiose derybose dėl Jadvygos rankos Lenkijoje ir Vengrijoje turėjo atstovauti jo brolis Skirgaila. Asmeninį santykį tarp vienas kito niekad nemačiusių būsimų sutuoktinių užmegzdavo dovanos ir kaip tik tuo metu atsiradę portretai (tiesa, pamažu klostėsi paprotys siųsti būsimus jaunikius kuriam laikui viešėti uošvių dvare). Jadvygai teko tenkintis viduramžių santuokų rengimo procesui irgi įprastu jos patikėtinio žodiniu pasakojimu apie Jogailos išvaizdą (nėra jokie pagrindo netikėti vėlesniu Jono Dlugošo pasakojimu apie tokį intymų karalaitės pavidimą).

Tiesioginis dinastinių santuokų padarinys buvo dinastinės (personalinės) unijos: Vengrijos ir Lenkijos, vėliau Lenkijos ir Lietuvos. 1397 m. Kalmaro unija po bendro valdovo skeptru apjungė tris Skandinavijos karalystes. Šis dinastijų „kilnojimasis“ vėlyvaisiais viduramžiais turėjo reikšmingų padarinių jas „priimančių“ šalių socialinei ir kultūrinei raidai: prancūzų ir Sicilijos Anžu dinastijos – į Vengriją, prancūziškai

vokiškos Liuksemburgų – į Čekiją. Šiuo keliu Vakarų Europoje plėtojama teritorinės konsoliduotos monarchijos idėja ir su ja susijusios politinės bei socialinės struktūros atėjo į Vidurio Rytų Europą. Antai karaliaus valdžia Vengrijoje naują postūmį gavo XIV a., į valdžią atėjus prancūziškai Anžu dinastijai, kuri iš Prancūzijos ir Sicilijos atsinešė gerai sutvarkytos valstybinės organizacijos pavyzdžius: rezidencinio Budos miesto plėtimas, karališkų valdų susigrąžinimas („revindikacija“), tarnybinės diduomenės kūrimas, sumani finansinė politika, derinama su karališka kalnakasybos regaliuja („vengriškas florinas“). Daugelis šių idėjų Kazimiero Didžiojo ir Liudviko laikais buvo perimta Lenkijoje, o per ją dinastinės Jogailos ir Jogailaičių unijos epochoje pasiekė ir Lietuvą. Antras įtakų regione šaltinis buvo imperatoriaus iš Liuksemburgų dinastijos Karolio IV valdoma Čekija, kurioje buvo išmėgintos Vakarų Europoje dar tik atsirandančios naujovės: valdovo kultas, plati dinastinė vedybų politika, naujo tipo kanceliarija ir karaliaus globojamas universitetas (XIV a. vienas po kito įkuriami universitetai Prahoje, Peče, Krokuvoje). Tarptautinių vedybų reikšmę kultūros raidai iliustruoja ir vėlesni pavyzdžiai: Vengrijos karaliaus Motiejaus Korvino santuoka su Beatrice iš Neapolio 1476 m., kurios dėka Vengrijoje anksti paplito itališko Renesanso apraiškos arba panašų vaidmenį suvaidinusi Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto Jogailaičio santuoka su Bona Sforca 1518 metais. Taigi dinastinės santuokos (ir unijos) buvo svarbi prielaida Europos kraštų ir jų visuomenių tarpusavio pažinimui bei politinių ir kultūrinių įtakų sklaidai.

Žvelgiant iš šios perspektyvos į Vengrijos, Lenkijos ir Lietuvos istoriją, čia galima atrasti tuos pačius dinastinių unijų raidos aspektus. Vyriškos lyties palikuonio nepalikusio monarcho mirtis vertė sosto įpėdinio ieškoti svetur. Abiem šiais atvejais (Vengrijos–Lenkijos ir Lenkijos–Lietuvos) paieškos nuvedavo ne taip jau toli, į kaimyninę valstybę. Ligtoliniai ryšiai buvo svarbus pasirinkimo kriterijus, nors Lietuvos atveju tarpusavio pažintis neabejotinai buvo menkesnė. Nėra jokių duomenų apie lenkų ir lietuvių diduomenės santykius iki unijos, neskaitant kelių Gediminaičių santuokų Mazovijoje. Jei lenkų princesės pagimdyto Liudviko pasirinkimas Lenkijoje yra nesunkiai paaiškinamas dinastinėmis kategorijomis, tai Jogailos pakvietimas buvo kur kas mažiau akivaizdus. Tiesa, genealogiškai yra įrodoma tolimesnė Jogailos ir Jadvygos giminytė, tačiau nėra duomenų, kad amžininkai apie ją būtų žinoję. Čia lėmė ne kraujo ryšiai, o politinė Lenkijos (visų pirma Mažosios Lenkijos) didikų valia ir asmeninis Jogailos bei jo aplinkos apsisprendimas. Beje, taip ir lieka neaišku, iš kieno pusės kilo santuokos sudarymo iniciatyva. Vienaip ar kitaip susidarė, to meto akimis žiūrint, „nenatūrali“ situacija: tai, kad Jogaila Lenkijoje negalėjo būti laikomas *dominus naturalis* – „prigimtu / tėvoniniu valdovu“ – lėmė extraordinarų sprendimą. Pagal jį, kol buvo gyva Jadvyga, Lenkiją iš esmės valdė du karaliai – Jadvyga (Lenkijos karaliumi (sic!) karūnuota dar 1384 m. rudenį) ir po pusantrų metų (1386 03 04) vainikuotas Jogaila. Lygiai tokia pati „dvivaldystė“ buvo ir LDK – Jadvyga savo titulaturoje naudojo aukščiausios kunigaikštienės (*suprema princeps*) titulą.

[...] Valdovų santuoka nors ir buvo išskirtinis įvykis, tačiau ir jai galiojo įprasti santuokos teisės reikalavimai. Jogailos ir Jadvygos santuokoje galima aiškiai matyti

dviejų kultūriškai skirtingų kraštų realijas. Suprantama, kad prieš vedybas Jogaila turėjo krikštytis, tačiau kartu turėjo būti nepažeistas bažnytinis vedybų tarp giminaičių iki tam tikro laipsnio draudimas (šiuo atveju jis nekėlė keblumų, tačiau 1418 m. Vytautui buvo nemenka kliūtis vedant Julijoną, pirmos žmonos Onos tolimą giminaitę). Savo ruožtu lietuviškų teisinių papročių kategorijomis mąstantis Jogaila dar anksčiau paprašė Jadvygos motinos karalienės Elžbietos „priimti jį į savo sūnus“, kaip buvo įprasta elgtis jo krašte, žentui perimant uošvių valdas. Galiausiai turėjo būti sureguliuoti finansiniai santuokos klausimai – netesybų išmokėjimas Jadvygos sužadėtiniui Austrijos princui Vilhelmui bei kraičio ir dovio dydžiai. Atsilyginti Vilhelmui Jogaila įsipareigojo 1385 m. Krėvos dokumente, tuo tarpu kraičio ir dovio reikalus apibrėžiantis dokumentas nėra išlikęs. Tiesa, iš 1398 m. konflikto tarp Jadvygos ir Vytauto žinome, kad Jadvyga pretendavo į kasmetinį činšą iš kažkokių jai vyro užrašytų valdų Lietuvoje ir Rusioje (toks „našlės činšas“ buvo paplitęs europinis paprotys). Tai, kad Vytautas šį šiaip jau teisėtą reikalavimą sugebėjo politiškai instrumentalizuoti, sukeldamas lietuvių didikų pasipiktinimą, tik paryškina dinastinės unijos sukeltos naujos situacijos aštrumą.

Tačiau dar skausmingesnis buvo valdovų rezidavimo klausimas. Viduramžiško „keliaujančio monarcho“ įvaizdį idealiai atitinkantis Jogaila po karūnacijos mėgindavo kartkartėmis apkelti ir LDK, tačiau iš esmės valdžią turėjo patikėti į regento brolio Skirgailos rankas. Jadvyga apskritai, ko gero, per tuos 13 bendrų su Jogaila metų taip ir nespėjo aplankyti vyro gimtinės ir savo naujos kunigaikštystės. Simbolinėmis ir realiomis dovanomis Lietuvos didikams Jogaila ir toliau mėgino vaidinti senjoro vaidmenį, tačiau prie tokio bendravimo „per atstumą“ neišpratusiai Lietuvos diduomenei šios komunikacijos aiškiai nepakako. Ji norėjo realaus valdovo krašte – „pono savo žemėje“. To meto kilmingųjų visuomenėje galiojo politinės ir socialinės tvarkos modelis, kurio centre buvo valdovo asmuo, įsakinėjantis ir teisiantis, bet sykiu besitariantis ir dalijantis dovanas. Tokie diduomenės lūkesčiai nemaža dalimi ir lėmė personalinės unijos pabaigą Vytauto ir jo pirmųjų įpėdinių laikais.

Vis dėlto ilgainiui Lenkijos ir Lietuvos dinastinė unija išliko ir sutvirtėjo. Dar daugiau, šie dinastiniai ryšiai pamažu vis labiau apėmė Vengriją ir Čekiją, taip šį Vidurio Rytų Europos regioną galutinai paverčiant tarpdinastinių konkurencinių kovų arena. Dar XV a. pradžioje Jogailai buvo siūloma vengriška šv. Stepono karūna, o netrukus Jogailą ir Vytautą pasiekė husitų pasiūlymas užimti Čekijos karaliaus sostą. Tarpregioninių kontaktų intensyvumą paryškina šių kraštų didikų kelionės į monarchų dvarus, o politinius interesus – faktas, kad Vengrija buvo vienintelė užsienio šalis (neskaitant Lenkijos ir Vokiečių ordino), kurioje lankėsi (ir net kelis kartus) Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Iš Lietuvos kilusios valdovų giminės aktyvumas buvo atlygintas XV a. antroje pusėje, kuomet Vengrijos ir Čekijos sostuose atsisėdo Kazimiero Jogailaičio vyriausias sūnus Vladislovas. Jogailaičiai tapo europine dinastija, kurios valdžios sampratoje aiškiai skyrėsi tėvoninė teritorija (Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė) ir elekciniai trijų karalysčių sostai. Europinėje vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų politinėje sistemoje karališkos ir kunigaikštiškos dinasti-

jos tvirtai užėmė dominuojančias pozicijas. Politiniame peizaže ilgam išsigalėjo kelias valstybes apimantys dinastijų blokai (Liuksemburgai, vėliau Habsburgai Šv. Romos imperijoje, Vengrijoje ir Čekijoje, Jogailaičiai Lenkijoje ir Lietuvoje, dinastiniai junginiai kūrėsi Skandinavijoje, Pirėnų pusiasalyje). Tačiau atskirų dinastijų sėkmė priklausė nuo kelių aplinkybių. Viena iš jų buvo intencionalaus pobūdžio – sugebėjimo suformuoti ir vykdyti vieningą dinastinę politiką. Kita daugiau biologinės kilmės – dinastijos genealoginio tęstinumo. Plačiose teritorijose išviešpatavę Jogailaičiai taip ir nesugebėjo veiksmingai koordinuoti savo politikos. Atskirų karūnuotų giminės narių ir jų valdomų politinių tautų interesai pasirodė esąs svarbesnis faktorius už giminės solidarumą. Tuo tarpu giminės tęstinumo požiūriu XVI a. pirmoje pusėje buvo likę tik trys Jogailaičiai vyrai: senstantis Lenkijos ir Lietuvos valdovas Žygimantas, jo mažametis sūnus Žygimantas Augustas ir netrukus (1526 m.) mūšyje su turkais žūsiąs sūnėnas Vengrijos ir Čekijos karalius Liudvikas. Lietuvos istorijoje abiem atvejais (dinastinės politikos ir giminės tęstinumo) ankstyvieji Gediminaičiai pralenkė vėlyvuosius Jogailaičius. Tokiu būdu XVI a. nutrūko gerą šimtmetį egzistavęs XIV a. pabaigoje karališkos poros Jadvygos ir Jogailos užmegztas ryšys tarp Vengrijos, Lenkijos ir Lietuvos, palikęs istorinę ir bažnytinę atmintį apie kai kuriuos šios istorijos veikėjus bei bendros tradicijos pėdsakus mene ir literatūroje.

Baranauskas, Tomas. „Karaliaus Liudviko Didžiojo santykiai su Lietuva“. In *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*. Vilnius, 2010, 37–51.

1374 m., kai gimė Jadvyga, jos tėvas Liudvikas Didysis, Vengrijos ir Lenkijos karalius, vargu ar galėjo įsivaizduoti, kad po dvylikos metų Lenkijos ponai jo dukrą ištekins už Lietuvos valdovo Jogailos. Paties Liudviko planai buvo kitokie: 1378 m. jis savo keturmetę dukrą iš anksto sužadėjo su aštuonmečiu Vilhelmu Habsburgu. Tiesa, jis galėjo suprasti, kad tokie išankstiniai planai ne visada įgyvendinami, o ir Lietuva jam buvo gerai pažįstama – su ja jis ne tik ne kartą kariavo, bet ir nevengė takaus sugyvenimo paieškų.

Ar galima sakyti, kad Liudviko politika Lietuvos atžvilgiu buvo kuo nors išskirtinė? Ar Vengrijos ir Lenkijos santykiai su Lietuva dinastinės sąjungos išvakarėse kuo nors skyrėsi nuo kitų katalikiškų šalių santykių su pagoniška Lietuva? Į šiuos klausimus verta paieškoti atsakymo.

[...]

Liudvikas pas kryžiuočius: nepavykęs 1345 m. žygis

Sunku paaiškinti tradiciškai Vokiečių ordino neremiančio Vengrijos karaliaus pasiryžimą dalyvauti 1345 m. pradžioje rengtame kryžiuočių žygyje į Lietuvą. Galbūt Vengrijos globojamos Lenkijos karas su Lietuva dėl Haličo–Volynės palikimo galėjo pastūmėti aštuoniolikmetį Liudviką 1344 m. pabaigoje pirmą ir vienintelį kartą Vengrijos istorijoje atvykti į talką kryžiuočiams.

Vokiečių ordino didysis magistras Liudolfas Kionigas tuokart buvo suplanavęs neeilinį žygį, turėjusį vienu smūgiu pa laužti „kietasprandžių“ lietuvių pasipriešinimą. Į pagalbą susirinko net apie 200 žymių svečių, tarp kurių buvo ne tik Vengrijos kara-

lius Liudvikas, Olandijos grafas Vilhelmas IV, bet ir Čekijos karalius Jonas Liuksemburgietis su savo sūnumi Moravijos markgrafu Karoliu.

Žygis 1345 m. vasarį baigėsi visiška nesėkme. Neseniai valdžią Lietuvoje perėmę gabūs karvedžiai Algirdas ir Kęstutis sumaniu klaidinamu manevru privertė Lietuvą puolusią kryžiuočių kariuomenę grįžti į Prūsiją, o kitu smūgiu netikėtai nuniokojo Livoniją. Abu žygyje dalyvavę karaliai dėl nesėkmės apkaltino didįjį magistrą Liudolfą, kuris netgi buvo paskelbtas išprotėjusiu ir priverstas atsistatydinti. Liudvikui iš šio žygio liko tik nemalonių prisiminimų, nes, laukdamas žygio pradžios, Olandijos grafui Vilhelmui jis pralošė solidžią 600 auksinų sumą, kurią laimėtojas tuoj pat su pašaipa išdalijo aplinkiniams. Kitas žygio dalyvis – Moravijos markgrafas Karolis, vėliau tapęs Čekijos karaliumi ir Šventosios Romos imperijos imperatoriumi, dar ir po daugelio metų mielai pasakojo šį anekdotinį epizodą.

Atnaujintos Vengrijos ir Lenkijos sąjungos su Lietuva epizodas

Netrukus po šio nevykusio žygio įvykiai pasisuko dar keistesne linkme, nes abu žymiausi žygio dalyviai – Vengrijos ir Čekijos karaliai – stojo į karą priešingose stovyklose, o lietuviai netgi tapo vengrų sąjungininkais. Lenkijos karalius Kazimieras 1345 m. sausį sudarė sąjungą su Liuksemburgiečių priešininkais Vitelsbachais – šiai dinastijai priklausęs imperatorius Liudvikas IV Bavaras nuolat konfliktavo su popiežiais. Kovo mėnesį Kazimieras užpuolė iš Prūsijos grįžtantį Čekijos karaliaus sūnų Moravijos markgrafą Karolį ir paėmė jį į nelaisvę. Karolis iš nelaisvės pabėgo, bet tarp Lenkijos ir Čekijos kilo karas.

Gegužę Čekijos karalius Jonas Liuksemburgietis užpuolė Svidnicos kunigaikštį – Kazimiero ir Liudviko Bavaro sąjungininką Silezijoje. Į tai atsakydamas, Kazimieras sudarė sąjungą su lietuviais. Susitaikęs su Haličą valdžiusiu Liubartu, į pagalbą pakvietė ne tik vengrų, bet ir lietuvių karius, su kuriais užpuolė Čekijos vasalę Opavos kunigaikštystę. Atsakomasis Jono Liuksemburgiečio žygis buvo nukreiptas į pačią Krokuvą.

Vėliau popiežiui Kazimieras teisinosi, kad į sąjungą su popiežiaus prakeiktu imperatoriumi Liudviku Bavaru ir „schizmatikais lietuviais“ (*Latwinis scismaticis*) jį pastūmėjo Čekijos karaliaus pradėtas karas.

[...]

Liudviko ir Kęstučio 1351 m. derybos

1351 m. Kazimieras į pagalbą kovoje su Lietuva pasikvietė Vengrijos karalių Liudviką. Žygis klostėsi neįprastai. Visų pirma Krokuvoje sutelkę savo pajėgas abu karaliai patraukė į Liubliną. Tačiau Liubline Kazimieras sunkiai susirgo. Atrodė, kad greitai pagal minėtą sutartį Lenkijos sostas gali atitekti Liudvikui. Lenkijos bajorai prisiekė Liudvikui kaip galimam savo karaliui, į tolesnį žygį abiejų šalių karius jau vedė vienas Liudvikas. Tačiau jam pasiekus Lietuvos valdas, greičiausiai ties Brestu, jo kariuomenė susitiko su Kęstučio vadovaujamais Lietuvos pulkais. Liudvikas nepanoro kovoti toliau, o pradėjo derybas su Kęstučiu.

Rugpjūčio 15 d. tarp Kęstučio ir Liudviko buvo sudaryta sutartis, kuri, anot atpasakojimo Dubnicos kronikoje, numatė: „Pirma, kad minėtas Kęstutis su savo bro-

liais ir visais įmonėmis sutinka krikštytis, jeigu Vengrijos karalius sugebės [jam] iš popiežiaus gauti karaliaus karūną. Antra, kad visada sutinka eiti į pagalbą Vengrijos karaliaus kariuomenei savo pastangomis ir lėšomis, tačiau tik su sąlyga, kad Vengrijos ir Lenkijos karaliai jiems sugrąžintų kryžiuočių užimtą lietuvių žemę ir visada gintų nuo tų pačių kryžiuočių bei totorių. Trečia, kad lietuvių žemėje įkurs arkivyskupijas ir vyskupijas bei vienuolynus. Ketvirta, kad Kęstutis su Vengrijos karaliumi vyks iki pat Budos ir ten leisis jo pakrikštijamas. Penkta, kad Lietuvių, Vengrijos ir Lenkų karalystės amžinai liks visiškos taikos ramybėje, ir vengrai be jokių mokesčių galės vykti į Lietuvių karalystę, gyventi [tenai] kiek panorės, ir be jokių kliūčių grįžti į Vengriją“. Be to, pagal šią sutartį Liudvikas paleido anksčiau į jo nelaisvę patekusį Liubartą.

[...] Priesaika, kuria pagal pagoniškus papročius prisiekta priimti krikštą, taigi pagoniškų papročių atsisakyti, baigėsi dar keisčiau: po trijų dienų į Budą vykęs Kęstutis pabėgo iš Liudviko stovyklos. Jo laimėjimas akivaizdus: išlaisvintas brolis Liubartas ir be mūšio nuo Lietuvos atitraukta jungtinė Vengrijos ir Lenkijos kariuomenė.

Vis dėlto lieka neaišku, kodėl Liudvikas pasitikėjo Kęstučiu ir kodėl jis neketino laikytis šios iš pirmo žvilgsnio jam naudingos sutarties? Čia reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos karaliaus karūna buvo žadama Kęstučiui, o ne Algirdui, kuris buvo tikrasis to meto Lietuvos valdovas. Tad sutartį priėmusio Kęstučio padėtis būtų pasidariusi nepavydėtina: iš antro žmogaus valstybėje jis būtų tapęs pabėgėliu pretendentu į Lietuvos sostą, kuriam karūnos galimybė sietusi tik su svetimos jėgos – Vengrijos karaliaus – parama. Praktiškai tai būtų reiškę, kad Kęstutis netektų visko ir savo gyvenimą baigtų Vengrijos karaliaus dvare. Kęstutis negalėjo to nesuprasti, bet ar to nesuprato Liudvikas? Turbūt suprato, nes į Budą Kęstutis vyko saugomas sargybos, taigi jo noras pabėgti buvo numatytas.

Beje, Kęstučiui jau ne pirmą kartą buvo siūloma karūna: dar 1349 m. rugsėjo 16 d., tarpininkaujant Kazimierui, karūnas Kęstučiui ir jo broliams krikšto atveju siūlė ir popiežius Klemensas VI. Iš esmės tai buvo ne tik krikšto, bet ir Lietuvos valstybės suskaldymo į keletą karalysčių planas, vėlgi apeinantis Lietuvos valdovą Algirdą. Tokie vienas po kito eję pasiūlymai iš tiesų galėjo reikšti, jog tarp Algirdo ir Kęstučio tuo metu būta tam tikrų nesutarimų, kurie Kazimierui ir Liudvikui teikė vilčių su Kęstučiu sudaryti separatinę sutartį. Tos jų viltys vis dėlto pasirodė nepagrįstos.

Tačiau šiame žygyje pasireiškęs Liudviko noras taikiai spręsti Lietuvos krikšto problemą susilaukė neigiamų atsiliepimų Vokietijoje. [...]

1355 m. kryžiaus žygis ir paliaubos

1354 m. lapkričio 10 d. Kazimiero prašomas popiežius Inocentas IV Lenkijoje, Čekijoje ir Vengrijoje paskelbė kryžiaus žygį prieš totorius ir lietuvius. Kazimieras vėl tikėjosi į šį karą įtraukti Liudviką. 1355 m. sausio 24 d. Liudvikas paskolino Kazimierui pinigų karui dėl „Rusios karalystės“ ir pažadėjo arba pats dalyvauti žygyje, arba atsiųsti į pagalbą didesnę nei įprasta kariuomenę.

Kovą šiame žygyje dalyvauti pažadėjo ir Bavarijos kunigaikštis bei Brandenburgo markgrafas Liudvikas Romietis. Kazimieras kvietė net totorius ir Vokiečių ordiną. Dėl

pastarojo jis apsiriko: Vokiečių ordinas, jau seniai išsikovojęs kryžiaus žygių prieš Lietuvą monopolį, nė nemanė remti konkurentų. Vietoj to jis pasistengė, kad Kazimiero suorganizuotas žygis žlugtų. Kai kryžiaus žygin sutelkti Lenkijos, Vengrijos ir Mazovijos kariai 1355 m. vasarą patraukė į Volynę, Vokiečių ordinas netikėtai užpuolė Mazoviją ir priverė Kazimierą nutraukti puolimą prieš Lietuvą.

Dėl tokios paramos Lietuvai Kazimieras apskundė Vokiečių ordiną popiežiui. Inocentas VI, reaguodamas į šį skundą, 1356 m. rugsėjo bule sudraudė Vokiečių ordiną, todėl pastarasis dėl sąjungos su lietuviais apskundė patį Kazimierą. Tad 1357 m. sausio 24 d. popiežius kreipėsi į Kazimierą, stebėdamasis iš kryžiuočių gauta informacija, kad jis pats su pagoniška Lietuva sudarė „taiką ir sąjungą“ (*pacem et confederationem*).

Iš paminėtos bulės akivaizdžiai sužinome, kad nepavykęs Kazimiero kryžiaus žygis baigėsi taikos sudarymu. Paliaubų sutartis tarp Kazimiero ir Lietuvos kunigaikščių Jaunučio, Kęstučio, Liubarto, Jurgio Narimantaičio ir Jurgio Kariotaičio yra išlikusi. Tačiau, kadangi ji neturi datos, istoriografijoje ji buvo datuojama labai įvairiai: tai ir senesnės istoriografijos 1340, 1347 m. datos, ir šiuolaikinėje istoriografijoje įsigalėjusi 1352 m. data. [...] Iš tiesų po 1355 m. kryžiaus žygio visos kovos tarp Lietuvos ir Lenkijos baigėsi ir neatsinaujino iki pat 1366 m.

Paliaubų sutartimi Lvovo žemė (Haličas) buvo pripažinta Lenkijai, o visa Volynė – Lietuvos kunigaikščiams, tik Jurgio Narimantaičio valdomas Kremenecas turėjo būti laikomas Lietuvos ir Lenkijos kondominiumu. Abi pusės įsipareigojo taikos metu nestatyti naujų ir neatstatinėti sudegintų pilių. Taip pat buvo aptarti santykiai su sutarties sudaryme nedalyvavusiu Vengrijos karaliumi Liudviku [...]. Sutarties normos dėl Vengrijos karaliaus turėjo daugiau simbolinę prasmę: buvo pripažįstama jo teisė tęsti karą, pabrėžiama, kad paliaubos liečia tik Rusios teritoriją. Palikta galimybė Vengrijos ir Lenkijos karaliams kariauti su Lietuva ne dėl Rusios žemių buvo grynai teorinė. Taip pat diplomatiškai išspręstas senas ginčas dėl 1351 m. Kęstučio apgaulės būdu iš Liudviko nelaisvės išvaduoto Liubarto: nustatyta teismo diena, matyt, iš anksto numatant, kad Liudvikas neparodys noro atvykti, ir tokiu būdu klausimas savaime išsispręs Kęstučio ir Liubarto naudai (iš tiesų nėra jokių duomenų, kad toks teismas būtų įvykęs).

Nors sutartis numatė tik kiek daugiau kaip pusantrų metų paliaubas (nuo spalio 1 iki birželio 24 d. ir dar dvejus metus, taigi iki 1358 m. vidurio), Kazimieras nusprendė keisti savo politiką Lietuvos atžvilgiu ir realiai taiką išlaikė 11 metų.

Lietuvos krikšto projektas

Jau 1357 m. Kazimieras pradėjo derybas su Lietuvos kunigaikščiais dėl krikšto. Jis tikėjosi ir savo nuolatinio sąjungininko Liudviko paramos. 1357 m. gruodžio 17 d. Kazimieras prašė popiežiaus Inocento VI išsiųsti specialius laiškus Vengrijos karaliui Liudvikui ir imperatoriui Čekijos karaliui Karoliui IV ir paprašyti jų padėti Kazimierui apginti Lietuvos naujakrikščius, taip pat pageidavo, kad Lietuva bažnytniniu požiūriu būtų priskirta Gniezno arkivyskupo jurisdikcijai.

Dėl Kazimiero bandymo į šį projektą įtraukti Čekijos ir Vengrijos karalius ši akcija vadinama net „Lenkijos-Vengrijos-Čekijos christianizaciniais planais“, tačiau, reikia pripažinti, kad Liudvikas šiuo planu nesusidomėjo. Kitaip ir būti negalėjo: tuo metu Liudvikas buvo užsiėmęs karu su Venecija dėl Dalmatijos, taigi tuometiniai jo interesai buvo toli nuo Lietuvos ir Lenkijos reikalų.

Popiežiui palaiminus Kazimiero planą, Lietuvos krikšto projektą perėmė imperatorius Karolis IV, kuris 1358 m. intensyviai derėjosi dėl krikšto su Lietuvos kunigaikščiais. Tai buvo rimčiausias krikšto projektas Algirdo ir Kęstučio laikais, dėl kurio derybas abu broliai vedė sutartinai. Nors galiausiai ši akcija baigėsi nesėkme, taika tarp Lenkijos ir Lietuvos nenutrūko.

1360 m. Kazimieras sustiprino sąjungą su Lietuva Algirdo dukters Kenos ir savo anūko Slupsko kunigaikščio Kazimiero vedybomis. Slupsko kunigaikštis buvo ypatingoje savo senelio globoje: Kazimieras gyvenimo pabaigoje net išūnijo jį ir ketino padaryti savo įpėdiniu, o tai, savo ruožtu, rodo, kad į šią dinastinę sąjungą jis žiūrėjo rimtai. Vis dėlto šie planai žlugo dėl 1366 m. atsinaujinusio karo su Lietuva ir ankstyvos Kenos Algirdaitės mirties 1368 m.

[...] 1370 m. lapkričio 5 d. mirus Kazimierui, Liubartas ir Kęstutis pasinaudojo neilga tarpuvaldžio sumaištimi ir greitai atsiėmė Vladimirą bei kitas dar nesusigrąžintas Volynės žemes. Vladimire bebaigiama statyti mūrinė pilis buvo sugriauta. Tad Liudvikas, kuris pagal sutartį paveldėjo Lenkijos sostą ir lapkričio 17 d. buvo vainikuotas Lenkijos karaliumi Krokuvoje, Kazimiero Volynėje pasiektą laimėjimų neberado, išskyrus tik įtemptus santykius su Lietuva.

Pats Liudvikas į kovas su Lietuva kištis, regis, neketino. Lenkijos užvaldytą Haličą jis 1372 m. spalio 10 d. pavedė valdyti Vengrijos palatinui kunigaikščiui Vladislovui Opoliečiui. Jis Haličą valdė iki 1378 m. Be to, privalėjo sulaikyti lietuvių antpuolius. Kunigaikščio veikla šiuo požiūriu buvo nesėkminga. Vladislavo Opoliečio veiksmai 1376 m. spalio pabaigoje išprovokavo didelį Lietuvos kunigaikščių Liubarto, Kęstučio ir Jurgio Narimantaičio atpuolį prieš Lenkiją, į kurį Liudvikas negalėjo nereaguoti. Juo labiau, kad aplinkybės keršto žygiui susiklostė palankios – 1377 m. gegužę mirė Lietuvos valdovas Algirdas, pradėjo maištauti jo sūnūs iš pirmosios santuokos, kurie buvo nustumti nuo valdžios. Vyriausiojo Algirdaičio Teodoro valdos buvo Volynės žemėje.

Tad 1377 m. rudenį Liudvikas surengė atsakomąjį žygį į Volynės žemę ir po ilgos kovos paėmė Jurgio Narimantaičio ginamą Belzo pilį. Faktiškai vėl buvo grąžinta 1366 m. padėtis, bet ji išsilaikė tik iki Liudviko mirties (1382 m.). Teodoras Algirdaitis ir Liubartas patys pripažino save Liudviko vasalais. Jie liko savo valdose ir galėjo bet kada nutraukti tą formalų ryšį su naujuoju senjoru, tačiau kol kas, matyt, šis ryšys leido jiems tikėtis Liudviko paramos kovojant su jų manymu, neteisėtai Lietuvos sostą perėmusiu Jogaila. Pažymėtina, kad Liudvikas rugsėjo 29 d. rašytame laiške pavadino Teodorą Algirdo pirmagimiu, „kuris valdovų papročiu ir įpratimu turėtų paveldėti neseniai mirusio minėtojo Algirdo valdžią“.

Nepaisant šios karinės akcijos, Liudviką amžininkai matė visų pirma kaip taikaus Lietuvos krikšto šalininką. 1373 m. Krokuvos bažnyčios prepozitas, Mazovijos

kunigaikščio Zemovito III kancleris, Dobrogostas propagavo naują Lietuvos kunigaikščių Algirdo, Kęstučio ir Liubarto krikšto planą ir inicijavo popiežiaus bules šiuo klausimu. Šios bulės buvo adresuotos ne tik Lietuvos kunigaikščiams bei Zemovitiui III, bet ir Vengrijos bei Lenkijos karaliui Liudvikui. Pats Dobrogostas veiklos, susijusios su Lietuvos krikšto pastangomis, nemetė ir vėliau – turbūt neatsitiktinai 1388 m. popiežius jam pavedė kanoniškai sutvarkyti Vilniaus vyskupystės įsteigimą.

1379 m., kai Jogailos ir Kęstučio aplinkoje subrendo nauja krikšto idėja, Jogailos brolis Skirgaila išsiruošė į kelionę, kuri turėjo baigtis vizitu pas popiežių Urbaną VI, bet prieš tai jis ketino apsilankyti pas Vengrijos karalių Liudviką. Taigi, su šiuo valdovu taikaus susitarimo viltis siejo ir Lietuvos kunigaikščiai.

Ragauskienė, Raimonda. „Liutnininkas Valentinas Bakfarkas ir Lietuva“. In *Valentinas Bakfarkas Žygimanto Augusto dvaro liutnininkas. Sudarė Marija Rubažavičienė. Vilnius, 2012, 20–35.*

Ankstyvųjų modernių laikų pradžios Europos visuomenė dėl daugelio priežasčių dažnai vadinama *judančiąja* arba *migruojančia visuomene*. XVI a. Vengrija nebuvo išimtis. Dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių Vengrijos Karalystėje, dėl plintančios reformacijos judėjimo, dėl renesanso kultūrinio sąjudžio, stiprėjančių ekonominių ir prekybinių ryšių su kitomis šalimis ar dėl atsirandančių galimybių eksportuoti, pirmiausia, savo karinę kultūrą, jos gyventojai vyko į artimesnes ir tolimesnes užsienio šalis. Vienas iš tokių Rytuose esančių vengrams žinomų kraštų, kur jie lankėsi, dirbo ir gyveno, buvo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK), pasižymėjusi tautų, kultūrų ir tradicijų įvairove. Vengrams atvykti į LDK nuo pat XVI a. pradžios buvo itin palankios sąlygos. Tuo metu Lenkiją ir LDK valdė Jogailaičių dinastija. Jos atstovus – Žygimantą Senąjį ir jo dukrą Izabelę – su Vengrija siejo matrimonialiniai, t. y. santuokiniai ryšiai, o nuo 1576 m. Abiejų Tautų Respublikos valdovu tapo transilvanietis Steponas Batoras. Valdančiojo elito dvaruose buvo jaučiamas didelis profesionalių amatininkų ir elitinių karių poreikis, didėjo vengriško vyno ir kitų eksportuojamų prekių paklausa. Visgi XVI a. LDK vengrai tebuvo stabili tautinė mažuma, užėmusi tarp svetimšalių maždaug 5-ą ar 6-ą vietą. Daugiausia į LDK atvykdavo bajorų (dvarionių, elitinių karių), bet būta ir žemiausio visuomenės sluoksnio atstovų (įvairių profesijų amatininkų, pėstininkų karių). Nemažai atvykusių vengrų čia rado savo antrąją Tėvynę ir nuveikė didžiausius savo darbus. Tarp jų – ir europinės šlovės muzikas, Žygimanto Augusto dvaro liutnininkas Valentinas Greff-Bakfarkas. LDK sostinėje Vilniuje su pertraukomis jis gyveno 15 metų (1551–1566 m.). Šis gyvenimo etapas buvo vienas iš reikšmingiausių liutnininko kūrybinės biografijos puslapių. Vilnietiška aplinka bene labiausiai lėmė ir jo kūrybos svarbiausiąjį braižą.

Kaip tik šiuo lietuvišku gyvenimo periodu muzikas sulaukė didžiausio amžininkų pripažinimo. Vienas iš pirmųjų jo panegirikų buvo garsusis lenkų poetas Jan Kochanowski, apdainavęs muziko virtuoziškumą: „Jei liutnia prakalbėtų, taip mums pasakytų: „Dūdomis tegu groja kiti, o mane atiduokite Bakfarkui [...].“ 1566 m. iš-

leistame Łukaszo Górnickio *Lenkų dwariškyje / Dworzanin Polski* – penktajame Europoje Baldassare Castiglione knygos perdirbinyje – atsirado italo knygoje neminėtas liutnininkas vengras, neabejotinas Bakfarko prototipas.

Ł. Górnickio pastaba apie neprilygstamą Bakfarko grojimą: „...stebiuosi drąsato, kuris Vengriuko akivaizdoje ima į rankas liutnią“ [...], tapo populiariu posakiu. XVII a. pradžioje jį į patarlių rinkinį įtraukė Saliamonas Rysiriskis, teigęs, kad „...pagrojus Bakfarkui, ne kiekvienas po to drįsta imti liutnią į rankas“ [...]. Legendinį topą kartojo Wespazyan Kochowski ar Melchior Pułowski.

Profesionalūs Valentino Bakfarko kūrybos tyrimai pradėti nuo XIX a. vidurio. Liutnios virtuozo ir kompozitoriaus šlovė ir Lietuvoje nutrūkusi intriguojanti karjera garantavo jam tvirtą padėtį, pirmiausia Lenkijos ir Vengrijos, vėliau – Austrijos, Lietuvos, Rusijos ir Vokietijos istoriografijose.

Bakfarkas minimas Europos muzikos enciklopedijose ir vadovėliuose, daugelyje straipsnių. Ši istorinė asmenybė sulaukė ir Henryko Opiensio rankraštyje likusio disertacinio tyrimo, Otto Gombosi, Istvan Homolya, Peter Kiraly ar Kari Teutsch studijų. Taip pat išleistas šio kompozitoriaus kūrybos tritomis, publikuoti septyni jo laišakai ar jų santraukos, pateikta fragmentiškų žinių apie liutnininko uždarbį. Yra likę ir dar keli ūkinio pobūdžio raštai.

Nors *Bakfarkiana* gausi, konkrečių dokumentais paremtų biografinių duomenų yra nedaug. Tai sudaro prielaidas hipotezėms ar nepagrįstiems teiginiams atsirasti, ilgainiui įgyjantiems tikrų, nors ir nepatvirtintų faktų reikšmę. Kartais net nauji šaltiniai tokių faktų nebeišsklaido. Ir dabar diskutuotinais lieka Valentino Bakfarko tautybės (vengras ar Transilvanijos saksas), gyvenimo trukmės klausimai, jo, nenuilstamo nuotykių ieškotojo ar politinio šnipio, vertinimas. Detaliau nenagrinėjant kontraversiškų ir gerai žinomų liutnininko gyvenimo faktų, reikia pažymėti, kad net ir naujausioje literatūroje ypač menkai akcentuojamas 1551–1566 m. muziko gyvenimo periodas. Istoriografijoje pažymima, kad kompozitorius ir atlikėjas dirbo Lenkijoje, tarnavo Žygimanto Augusto dvare, vedė lenkų ar lietuvių bajoraitę Kotryną Narbutaitę, su kuria susilaukė dviejų vaikų, 1559 m. įsigijo namą Vilniuje. 1566 m. jo karjera karališkajame dvare netikėtai nutrūko, ir jis išvyko į Vieną.

Tokį istorikų lakoniškumą galima paaiškinti šaltinių stoka. Bet tai yra ir tuometinių dviejų atskirų valstybių – LDK ir Lenkijos – realijų nesupratimas. Akivaizdu tai, kad Valentinas Bakfarkas visus tuos metus (buvo ilgesnių ir trumpesnių pertraukų) praleido ne Lenkijoje, bet Lietuvoje. Istorikai klysta, suplakdami abiejų valstybių raidą į vieną, Lenkijai priskirdami ne tik Vilnių, bet ir visą tuometinę LDK. Taigi tikslinant muziko gyvenimo detales, reikalinga aiškiai išskirti ne lenkiškąją, bet lietuviškąją, vilnietiškąją jo gyvenimo periodą. Kaip tik šis tyrimas, paremtas naujais istoriniais šaltiniais, skirtas Valentino Bakfarko gyvenimui Lietuvoje apibūdinti: aiškinamasi, kada garsusis muzikas atvyko į Lietuvą, kiek laiko truko šis jo gyvenimo periodas, kas buvo jo šeima, artimoji aplinka.

Lietuviškasis Bakfarko itinerariumas

Iki šiol neišaiškinta, kada garsusis muzikas pirmą kartą išvydo Vilnių. Žygimanto Augusto pajamų-išlaidų knygoje pažymėta, kad Valentinas Bakfarkas buvo priimtas į karaliaus dvarą Krokuvoje 1549 m. birželio 12 d. Iki rugpjūčio 11 d. jis gavo pirmojo ketvirčio – 6,17 auksinų algą, o metų pabaigoje – dar 3 auksinų dovaną. Taip pat iki metų pabaigos per savaitę jam mokėta po 1 auksiną maistpinigių – iš viso 1549 m. išdas sumokėjo kiek daugiau nei 28 auksinus, be to, jis gaudavo pinigų aprangai. 1550–1551 m. pradžią praleido Lenkijoje. 1550 m. viduryje Krokuvoje jam davė 20 auksinų, o 1551 m. sausio–vasario mėn. jo uždarbis – 60 auksinų. Didėjantis atlyginimas rodo, kad jau pirmaisiais tarnybos metais virtuozišku muzikos kūrinį atlikimu jis buvo sužavėjęs karališkąją porą.

Valentinas Bakfarkas buvo ir vienas iš tų nedaugelio dvaro muzikų, po Barbaros Radvilaitės mirties lydėjusių Žygimantą Augustą gedulo kelionėje į Lietuvą.

1551 m. gegužės 25 d. laidotuvių procesija iš Vavelio pajudėjo į Vilnių. Gausiaime, daugiau kaip 400 asmenų palydos būryje, be dvaro kompozitoriaus Vaclovo iš Šamotulių ir dar dviejų italų liutnininkų, dalyvavo ir Valentinas Bakfarkas. Birželio 7 d. palyda priartėjo prie LDK sienos. Su Žygimantu Augustu pasiliko tik jo dvariskiai, vengras liutnininkas, tarnautojai, nuolatiniai pareigūnai.

Dalis lenkų grįžo atgal, o karalių pasitiko Lietuvos delegacija. Tokiu būdu Bakfarkas į Vilnių įžengė 1551 m. birželio 22 d.

Pirmą kartą Vilniuje liutnininkas neužsibuvo, gyveno ne ilgiau kaip pusę metų. Tačiau ir trumpas apsilankymas LDK sostinėje buvo labai reikšmingas ir šeimyniniu, ir karjeros atžvilgiu. Greičiausiai 1551 m. vasarą ar ankstyvą rudenį Vilniuje Valentinas Bakfarkas vedė lietuvių bajoraitę Kotryną Narbutaitę. Kitą, vėlesnę vedybų datą reikėtų atmesti, kadangi, muzikui grįžtant iš užsienio kelionių, 1554 m. gegužės 26 d. Prūsijos kunigaikščio Albrechto Karaliaučiuje rašytame rekomendaciniame laiške jau minima jo žmona.

Vilniuje bene pirmą kartą liutnininkas turėjo progos savo meną pademonstruoti garsiajam mecenatui, Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui, kurio 1551 m. spalio mėn. vizitas Lietuvos sostinėje buvo labai reikšmingas.

Galbūt tuomet Valentinui Bakfarkui ir kilo idėja išleisti savo kūrinius. Kadangi Vilniuje tokių sąlygų nebuvo, jis ruošėsi vykti į Vakarų Europą. Išlaidų knygoje gruodžio mėn. Vilniuje pažymėta apie sumokėtus jam 20 auksinų. Greičiausiai mėnesio pabaigoje palydėjęs į Petrakavo seimą vykstantį Žygimantą Augustą, Bakfarkas pasuko šiaurės kryptimi.

1552 m. sausio 25 d. Prūsijos kunigaikščiui parašė laišką jau iš Gdanskio. Į Vilnių ilgesniam laikui muzikas grįžo tik 1554 m. gegužės mėn.

Po sugrįžimo, iki pat 1566 m., Valentinas Bakfarkas labai daug laiko praleido Lietuvoje. Šis vienas iš geriausių Žygimanto Augusto dvaro muzikų dažnai visur lydėjo savo valdovą. Pažiūrėjus į tuometinį valdovo itinerariumą, abejonių nekelia nei lietuviškumas, nei vilniškumas. Iki 1555 m. Lietuvoje karalius praleido beveik 51 proc. savo laiko, 1556–1558 m. – 68,5 proc.; per ketverius kitus metus –

1559–1562 m. – čia jau buvota net 81 proc. Ypač daug dėmesio skirta Vilniui. Liutnininko laišakai, žinutės apie jį Lietuvos Metrikos ar išlaidų knygoje liudija analogišką valdovui muziko itinerariumą. Laiškus iš Vilniaus liutnininkas rašė 1555 m. kovo 17 d., liepos 25 ir 28 d., 1561 m. vasario 22 d., 1557 m. rugpjūčio, 1560 m. lapkričio, 1561 m. balandžio ir 1562 m. gegužės mėn., čia dalyvavo teismuose. Išlaidų knygoje nurodyta apie Bakfarkui kitose Lietuvos vietovėse mokėtus pinigus, pavyzdžiui, 1560 m. sausio 15 d. Rūdninkuose jam duota 16 auksinų. Lietuvoje jis galėjo likti net ir karaliui išvykus į Lenkiją. Priežasčių ilgiau būti Lietuvoje Bakfarkas turėjo nemažai: tai ir jo šeima, ir nekilnojamasis turtas, ir čia gyvenantys bičiuliai. Išvada viena – nuo 1554 iki 1566 m. didžiąją laiko dalį muzikas praleido Lietuvoje.

Bakfarko šeima

Bakfarko žmona Kotryna Narbutaitė – muziko biografams mažai žinoma asmenybė. Istoriografijoje ji pristatoma kaip lenkų ar lietuvių bajoraitė, kilusi iš turtingos Narbutų giminės, su kuria muzikas susilaukė dviejų vaikų. Pavieniai įrašai Lietuvos Metrikos teismų knygoje atskleidžia naujus Kotrynos Bakfarkienės biografijos faktus, nors turimos žinios gana šykščios ar net kontraversiškos. Dokumentai patvirtina neabejotiną jos kilmę iš gana plačios lietuvių Narbutų giminės. Deja, kol kas neturime išsamaus genealoginio darbo, skirto XVI a. Lietuvoje gyvenusiems Narbutams. Žymiausi jų atstovai, centriniai valstybės pareigūnai, turėjo Trimitų herbą, greičiausiai buvo kilę iš bendros su Radvilomis giminės. Kotryna Narbutaitė, matyt, kilusi iš daug kuklesnės visuomeninės padėties Narbutų. Pažymėtina, kad dokumentuose jos asmenvardis rašytas nepreciziškai, kartais netgi nesilaikant vietos tradicijų, tai yra be tėvavardžio, tiesiog *Kotryna Narbutaitė*, arba *karaliaus liutnininko, pono Valentino Bakfarko žmona Kotryna Narbutaitė*. Tik trijuose Metrikos įrašuose pažymėtas Narbutaitės tėvavardis. 1562 m. pats muzikas savo įrašė nurodo, kad jo žmona *Kotryna Malikovna Narbutaitė*. Taip ji prisistatė ir 1581 m. teisme, o tų pačių metų kitoje teismo byloje Bakfarkienė minima kaip *Kotryna Mikolajevna Narbutaitė*. Taigi, jos tėvas buvo Mikalojus Malikas Narbutas.

[...] Muziko laišakai į Prūsiją 1554 m., prašant užtarti teisme ar 1555 m. tvarkant žmonos sesers vedybinius reikalus, taip pat liudija, kad tuo metu Bakfarko uošvis nebegyveno. Liutnininkas Valentinas Bakfarkas tapo pagrindiniu giminės globėju ir įgaliotiniu. [...] Narbutų šeimoje turėjo būti mažiausiai 5 vaikai: du sūnūs ir trys dukros. [...]

Valentino Bakfarko santuoka su Kotryna Narbutaite, atrodo, buvo sėkminga. Pirmiausia, iš žmonos jis gavo neblogą 600 kapų grašių vertės kraitį: 300 kapų pasogos ir už tokią pat sumą – išrangos. Situoktiniai neblogai sutarė. Žmonai užrašydamas nekilnojamąjį turtą Vilniuje, be įprastų tokiems raštams stereotipinių klišių apie jos „garbingą elgesį“ ir ištikimybę, nuolat pabrėžė „širdingą meilę“. Bendrauti netrukde kalbos barjeras. Bakfarkas puikiai mokėjo ne tik vokiškai ir lotyniškai (šiomis kalbomis rašyti jo laišakai, 1562 m. namų dovanojimas žmonai), bet ir lenkiškai. Tai jis patvirtino 1562 m. gegužės 13 d. Vilniuje perleisdamas turtą žmonai po savo mirties: „...

daviau užrašymą su mano antspaudu ir mano parašu lenkiškai.“ Neblogus santykius rodo rūpestis Narbutais, bendravimas su jais. Deja, vaikų jie neturėjo, matyt, šie mirė kūdikystėje. Istoriografinių teiginių apie du Bakfarko ir Kotrynos vaikus šaltiniai nepatvirtina. Atvirkščiai, 1562 m. įrašė liutnininkas neminėjo jokių kitų paveldėtojų, turtą paliko tik žmonai. 1580 m. pažymėta, kad muzikas Valentinas Bakfarkas „palikuonių nepaliko“.

Tokiame kontekste gana keista šios santuokos pabaiga. 1566 m. kovo mėn. pradžioje kartu su karaliaus dvaru iš Vilniaus valdovą išlydėjęs į Lenkiją, atgal į Lietuvą Valentinas Bakfarkas nebesugrįžo. Neaišku, kada, atsiskyręs nuo dvariškių, muzikas 1566 m. birželio 4 d. jau iš Poznanės išsiuntė laišką imperatoriaus pasiuntiniui Andriui Dudičiui, prašydamas rekomenduoti jį į muziko vietą Austrijos dvare. Vilniuje likusi žmona apie tokius jo ketinimus, atrodo, nieko nežinojo. Tolesnis jos likimas aiškėja iš 1580–1581 m. valdovo teismo bylų.

Vyru išvykus, Kotryna Bakfarkienė jo laukė, anot jos pačios, net 8 metus. Per tą laiką sumokėjo apie tūkstantį auksinų liutnininko paliktų skolų ir atsiėmė jo skoliaraščius. Galiausiai, manydama, kad vyras miręs, 1572 m. antrą kartą išteikėjo už Povilo Ulanovskio. 1580 m. prasidėjus teismui dėl Kotrynos Bakfarkienės valdų Žemaitijoje, ji kaip tik buvo kaltinama dėl antrųjų vedybų dar esant gyvam pirmajam vyrui. Priešininkai kaip įrodymus pateikė kelių liudytojų, dalyvavusių jos vestuvėse, pareiškimus. 1580 m. lapkričio 22 d. Vilniaus pilies teisme burmistras Lukas Markovičius patvirtino 1571 m. dalyvavęs „Vilniuje, Vokiečių gatvėje, Vaitiekaus Ulanovskio ir Zofijos Narbutaitės, kuri prieš tai buvo išteikėjusi už Valentino Bakfarko, vestuvėse, o 1573 m. Valentiną Bakfarką sutiko Padujoje“. 1572 m. Padujoje liutnininką matė ir su juo netgi pusmetį gyveno Stepono Batoro pamokslininkas Stanislovas Sokolovskis. Tuo tarpu Minsko kašteliono gydytojas Stanislovas Sabinka su žmona, 1574 m. dalyvaudami karaliaus Henriko karūnacijoje, Veličkoje irgi matė „Vaitiekių Ulanovskį su jo žmona Zofija Narbutaite“. Apie antrąsias Bakfarkienės vestuves Žygimanto Augusto gyvenimo metu liudijo vyriausiasis dvaro muzikas Kristupas Klabonas. Tiesa, dar po metų Vilniaus mūrininkas Stanislovas Lukas Gorelka ir Donatas, batsiuovys, miesto teisme patikslino, kad „Kotryna Vilniuje išteikėjo už Povilo Ulanovskio, kai mirė *Žygimantas* Augustas 1572 m.“.

Nors skirtingi liudytojai šioje byloje painiojo Narbutaitės, jos antrojo vyro vardus ir vestuvių datą, aišku viena, kad Kotryna antrą kartą išteikėjo Bakfarkui dar gyvam esant. Pati moteris teisinosi niekada negalvojusi jo palikti ar išduoti, visada buvusi jam ištikima. Kaip tik Valentinas Bakfarkas pasako apie ją: „...ją paniekinaš, išvyko“ [...]. Ir nieko apie save nepraneša. Tik patikėjusi jo mirtimi Kotryna Narbutaitė išteikėjo už Povilo Ulanovskio.

Koks tolesnis buvo Kotrynos Bakfarkienės-Ulanovskos likimas, nėra žinoma. Tačiau iš pateiktų faktų matyti, kad po Valentino Bakfarko išvykimo energijos nestokojanti moteris sugebėjo išsikaupti iš ją užgriuvusių skolų, toliau dalyvavo jai įprastame gyvenime, net buvo kviečiama į valdovo karūnaciją. Negalėjo skųstis ir prasta materialine padėtimi. Kilusi iš pasiturinčių bajorų, disponavo pirmojo vyro užrašytais namais Vilniuje, kurį laiką valdė jo dvarelį Žemaitijoje. Jai priklausė

1562 m. Valentino Bakfarko paliktas kilnojamasis turtas: „auksas, sidabras, auksiniai žiedai, gryniesi grašiai“, drabužiai, varis, žirgai ir ginkluotė.

Muziko gyvenimo gerovė

Lietuviškuoju gyvenimo periodu labai pagerėjo Bakfarko materialiniai reikalai. Iš visų apie 250 paskutinių dviejų Jogailaičių muzikų atlyginimų, vengro liutnininko atlygis buvo geriausias. Nuo 1525 m. dvaro liutnininkai per metus vidutiniškai gaudavo 40 auksinų, o Valentinas Bakfarkas – nuo 50 iki 150 auksinų. Be to, būta ir nemažų vienkartinų išmokų, pavyzdžiui, 1564 m. iš valdovo muzikas gavo 100 talelių. Žvelgiant į atlyginimo pokyčius, aiški 1554 m. takoskyra ir Prūsijos kunigaikščio pagalba. Iki tol muzikas gaudavo 50 auksinų per metus (30 grašių, arba 1 auksiną per savaitę). Kaip pažymėta 1554 m. gegužės 26 d. kunigaikščio Albrechto užtarimo laiške, tiek liutnininkui nepakako tinkamai išlaikyti savęs ir šeimos, apsirūpinti senatvei. Dėl protekcijos atlyginimas, neskaičiuojant vienkartinų išmokų, maistpinigių ir pan., padidėjo dar 50 auksinų. Sukauptus pinigus, žmonos gautą kraitį Valentinas Bakfarkas panaudojo namui Vilniuje įsigyti.

Istoriografijoje nurodoma, kad liutnininkas Valentinas Bakfarkas 1559 m. Lietuvos sostinėje, Vokiečių gatvėje, iš Balcerio Solokovičiaus už 200 kapų grašių nusipirko mūrinį namą. Vėlesni Lietuvos Metrikos įrašai: 1562 m. namo užrašymas žmonai. 1581 m. Kotrynos Bakfarkienės prašymas Steponui Batorui patikslina, kad muzikas buvo 2-ą namų ir sklypo priemiestyje savininkas. 1562 m. gegužės 13 d. Vilniaus pilies, o prieš tai miesto teisme Bakfarkas turėtus namus Vilniuje užrašė ir dovanojo savo žmonai Kotrynai Bakfarkienei. Vieną namą su „mūrinėmis seklyčiomis ir rūšiais (*piwnicami*)“ ir priklausančia žeme Valentinas Bakfarkas iš tiesų už 200 kapų pirko iš vilniečio Balcerio Petravičiaus Solokos. Namas buvo gana prabangus, galbūt, dviejų aukštų (minimos „žemosios patalpos ir viršutinės“), stovėjo Vokiečių gatvėje, „einant nuo Rotušės po kaire pusę“. Iš vienos pusės buvo Vilniaus pirklio Jurgio Bezvoroto namas, o priešais, ant kampo, „einant iš tos pačios gatvės link šv. Mikalojaus gatvės“ – „voskotobnica“. Vėliau muzikas už 73 kapas grašių iš Martyno Onkevičiaus ir jo seserų Anos ir Marinos dalies nusipirko sklypą priemiestyje „prie Aštriųjų vartų <...> tarp vežiko Ambraziejaus ir krautuvinininko Klimo namų“. Tame sklype Bakfarkas pristatė medinių pastatų. Žygimantas Augustas ne tik tai patvirtino, bet ir atleido pirkinius nuo bet kokių prievolių. 1581 m. Steponas Batoras patvirtino Kotrynai Bakfarkienei-Ulanovskai teisę į minėtus namus.

Naujų Žygimanto Augusto malonių Valentinas Bakfarkas sulaukė 1560 m. Čia daug prisidėjo ir Prūsijos kunigaikščio užtarimas. Liutnininkas trumpos 1559 m. kovo mėn. vykusios Karaliaučiaus dvare viešnagės metu sužavėjo Prūsijos kunigaikštį. Pastarasis tų metų kovo 26 d. laiške Žygimantui Augustui rašė, kad Bakfarkui nėra lygių jo mene, ir retas kuris karalius gali pasigirti, turėdamas tokio lygio muzikantą. Tačiau pats Valentinas Bakfarkas, anot Albrechto, deja, negalėjo girtis deramu aprūpinimu, todėl valdovo prašyta duoti jam kokią nors valdą. Užtarimą sustiprinti turėjo kovo 31 d. kunigaikščio laiškas LDK maršalkai Ostafijui Valavičiui. Šio didiko

prašyta savo autoritetu įtikinti valdovą skirti muzikui valdą. Dėl karaliaus ir kunigaikščio malonių Valentinas Bakfarkas tapo nemažos valdos savininku. Žygimantas Augustas kitų metų pradžioje jam skyrė 20 valakų Pašušvio kaimą Vilkijos valsčiuje, Žemaitijoje, amžino laikymo teise. 1560 m. birželio 27 d., muziko prašymu, Vilniaus kaštelionui Jeronimui Chodkevičiui liepta atmatuoti apie 10 valakų miško šalia jau duotų žemių. Galutinę privilegiją visiems 30 valakų Valentinas Bakfarkas gavo 1561 m. balandžio 23 d. Muziko gyvenimo būdas dėl to nepasikeitė, tačiau prižiūrėti gautą valdą, retkarčiais ten nuvykti, bent jau perimant kaimą, jam reikėjo. Pažymėtinas netgi griežtas Valentino Bakfarko valdymo būdas: iki šiol neaišku, kaip jis nepaklususi savo valdinį Žostautą Vilgolaitį nuteisė mirti. Ir tik 1560 m. lapkričio 4 d. atvykę į Vilnių iš Veliuonos valsčiaus valdovo valdiniai – Steponas Voitkovičius ir Motiejus Vaitiekavičius (iš Josvainių valsčiaus) – apgynė savo bičiulį. Jie „ponui Valentui“ laidavo, kad Žostautas nejaus jam jokio priešiško, tarnaus toliau ir per 5 savaites sumokės 15 kapų grašių.

Neaišku, kodėl šio kaimo, skirtingai nei namų Vilniuje, liutnininkas Valentinas Bakfarkas neužrašė žmonai. Po jo išvykimo iš Lietuvos, 1566 m., Kotryna Bakfarkienė perėmė Pašušvį ir laikė jį dar 15 metų. Valdos pareigūnu tapo jos brolis Mykolas. 1580 m. gruodžio mėn. minėtas žemes Steponas Batoras paskyrė savo proteguojamam gydytojui Matisui Unitorijui. Kadangi Mykolas Narbutas ir jo sesuo nenorėjo atiduoti valdų, 1581 m. pusmetį užtruko bylinėjimasis. Gydytojo įgaliotinis Jonušas Labskis rėmėsi Žygimanto Augusto raštu, kur nebuvo pažymėtas Kotrynos Bakfarkienės vardas. Nors Kotryna Bakfarkienė pateikė Lietuvos Statuto straipsnių apie žmonos paveldėjimo teises po vyro mirties, viską lėmė liudijimas dėl antrųjų jos vedybų dar gyvam esant Bakfarkui. Batoras dėl to Pašušvį galutinai atidavė Unitorijui.

Be vėlesnių vienkartinų piniginių išmokų, daugiau duomenų apie muzikui dovanotas žemes ar kitą jo įsigytą nekilnojamąjį turtą nežinoma. Tačiau ir turima materialine gerove liutnininkas išsiskyrė iš savo gyvenamojo laikotarpio dvaro muzikų. Jau minėta, kad jo atlyginimas buvo vienas iš didžiausių. Taip pat tik keletas geriau apmokamų muzikų turėjo panašų smulkiajam ar net vidutiniam bajorui prilygstantį nekilnojamąjį turtą. Namus Vilniuje ir Krokuvoje, valdų Lenkijoje buvo įsigijęs Bonos proteguojamas Pesenti, abiejuose miestuose namus turėjo ir Ježis Jasiničius. Namą Vilniuje Žygimantas Augustas dovanojo vargonininkui Sebastijonui Sobkui. Atlyginimu ir padėtimi išsiskyrė ilgesnį laiką Vilniuje apsistojęs Stepono Batoro muzikas Pranciškus Mafonas. Be istoriografijoje jau žinomų faktų, kad 1585 m. balandį valdovas jam skyrė dar ir pajamų iš Vilniaus malūno, pagal 1590 m. privilegiją šis muzikas gaudavo dar ir 300 auksinų per metus. Panaši į Bakfarko buvo greičiausiai su Pranciškumi Mafonu giminytės ryšiais susijusio LDK kanclerio Leono Sapiegos vargonininko Antonio Mafono padėtis. 1594 m. jis su žmona Zofija Točicka gavo privilegiją geležiai kalti ir malūnui statyti ant Vilnios upės. Tik prieš metus Leonas Sapiega jam buvo dovanojęs 37 valakų Volčků kaimą Slonimo paviete.

Vis dėlto net ir labai gerai uždirbantys Lietuvos ir Lenkijos valdovų muzikai savo ekonomine padėtimi neprilygo užsienio dvaruose dirbantiems šios profesijos

atstovams. Iškalbingi liutnininko atlyginimo skirtinguose dvaruose skaičiai: jei Valentinui Bakfarkui Žygimantas Augustas mokėjo vidutiniškai apie 200 auksinų, tai Vienoje liutnininko uždarbis siekė 330 guldenų, Prancūzijos karaliaus dvare mokėta nuo 240 iki 600 lyrų (340–850 auksinų). Taigi, Lietuvoje netgi žymiausi menininkai nebuvo tinkamai įvertinti. Tačiau žinodamas apie geresnę muzikų padėtį užsienyje, Valentinus Bakfarkas neatsisakė dirbti Žygimanto Augusto dvare. Matyt, čia galėjo pasireikšti muzikos darbas, be to, Lietuvoje buvo jo šeima, jo bendraminčiai.

Artimoji aplinka

Beveik nieko nežinoma apie vengro liutnininko Valentino Bakfarko lietuvišką kasdienybę. Šią nežinią kiek išsklaido kelios Lietuvos Metrikos bylos, teikiančios informacijos apie jo artimiausius bičiulius, jų tarpusavio santykius. Per visus penkiolika Lietuvoje praleistų metų svarbiausi žmonės, nuo kurių priklausė materialinė gerovė, buvo jo darbdaviai ir mecenatai: karalius Žygimantas Augustas ir Prūsijos kunigaikštis. Nors apie šių asmenų požiūrį į muziką rašyta nemažai, ir toliau lieka abejonių, kyla naujų klausimų. Taip ir neaišku, ar iš tiesų Valentinus Bakfarkas buvo mylimiausias karaliaus dvaro muzikas, jeigu jam, tik Prūsijos kunigaikščiui užtariant, valdovas didino atlyginimą, dovanojo valdų. Nesuprantama ir tai, kodėl karalius 1566 m. nesulaikė išvykstančio Valentino Bakfarko, nors vos prieš metus šis muzikas jam, *palankiam visų muzikų patronui*, dedikavo Krokuvoje išleistą savo kūrinių rinkinį.

Prūsijos kunigaikštis muziką rėmė ne vien užtarimu. Tikėtina, kad už grojimą Karaliaučiuje ar, kaip žadėjo 1561 m., už greitu laiku nusiųstus kūrinius, Valentinus Bakfarkas sulaukė materialaus atlygio. Albrechtas ar jo aplinka galėjo pagelbėti liutnininkui muzikai pirmą kartą lankantis Europoje. 1552 m. rekomendacinį laišką Philippui Melanchthonui muzikas, matyt, gavo iš Karaliaučiaus universiteto rektoriaus, poeto Melanchthono žento Georgo Sabino. Atsidėkodamas už malones, Valentinus Bakfarkas mokė groti kunigaikščio 1555 m. žiemą atsiųstą Hansą Thimmę. Istoriografijoje įsitvirtinęs Valentino Bakfarko, kaip kunigaikščio politinio agento, vertinimas nėra pagrįstas. Šiuo laikotarpiu su Prūsija daug intensyviau susirašinėjo daug Lietuvos didikų, bajorų ir dvariškių. Tačiau komunikacija buvo veikiau religinio ir kultūrinio pobūdžio. Tuo tarpu tikrieji kunigaikščio informatoriai, tokie kaip Stanisław Bojanowski ar Gabriel Tarło, nuolat siuntė išsamius dvaro gyvenimo, politinių įvykių ir kitus įvairiausius aprašymus. Albrechtas Bakfarką taip rėmė dėl jo gabumų ir protestantiškų pažiūrų. Nemaža tikimybė, kad kaip tik dėl religinių įsitikinimų, o ne šnipinėjimo svetimos valstybės naudai, baigėsi Valentino Bakfarko karjera Lietuvoje.

Neabejotina, kad daugiausia laiko Vilniuje praleidęs muzikas nemažai bendravo su miestiečiais. Iš jų pirkto namus, o jie 1580–1581 m. liudijo apie tai Kotrynos Bakfarkienės Pašušvės valdų bylose. Antrą dalį pažįstamų, su kuriais tekdavo jam susitikti, sudarė panašios profesinės veiklos žmonės – karaliaus dvariškiai, ypač muzikai. Tiesa, negausūs turimi šaltiniai nefiksuoja itin artimų Bakfarkui atsidavusių šios aplinkos asmenų. Dvare garsusis liutnininkas Valentinus Bakfarkas turėjo galimybių savo meną demonstruoti Lietuvos valdančiajam elitui: neabejotinai jo grojimą girdėjo Radvilos,

jau pastebėti didikai Sluckiai ir kiti. Ne veltui 1565 m. savo tabulatūros įžangoje, dedikuotoje karaliui, Bakfarkas pastebėjo: „Jūs, maloningasis Karaliau, kuris mane padrąsinote, paskatinote juos paskelbti <...> ir kad patenkinčiau daug puikių ir aukštų asmenybių, kurios iš manęs to paties norėjo.“ Apibūdinant Bakfarkui artimą aplinką, pastebimos simpatijos radikaliajam protestantizmui, o ypač ryšiai su įtakinguoju Radvila Juoduoju. Muziko svainis L. Kriškovskis priklausė radikalams ir dirbo Radvilos Juodojo dvaro pamokslininku. Arijoniškuoju keliu pasuko ir šio Bakfarko svainio vaikai. Greičiausiai protestantai buvo muziko žmonos broliai ir giminaičiai: Mykolas, Jonas ir Jurgis Narbutai, turėję ryšių su Prūsijos dvaru, tarnavę abiem Radviloms. Vienas iš artimiausių Bakfarko draugų buvo Lukas Markovičius, Vilniaus burmistras, arijonas, išgarsėjęs ilgesniu konfliktu su Vilniaus valdžia. Jį irgi palaikė Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis. Tuo tarpu Valentina Bakfarką burmistras ne kartą vadino savo bičiuliu. 1557 m. rugpjūčio 20–21 d. muzikas kelis kartus lydėjo Markovičių į Vilniaus rotušę. Po to, kai burmistrą Vilniaus vaitas Augustinas Rotundas su grasinimais išvijo iš pastato, kitą dieną Valentinas Bakfarkas nebijojo paliudyti apie Luko Markovičiaus kalbą Vilniaus pilies teisme. Su arijonu Markovičiumi liutnininkas bendravo ir vėliau. Jau minėta, kad burmistras matėsi su juo 1573 m. Padujoje, tik gana keista, kad bičiulis dalyvavo Bakfarko žmonos Kotrynos antrose vestuvėse, nors tuo metu muzikas buvo gyvas. Greičiausiai to Lukas Markovičius 1572 m. nežinojo.

Vilniuje ne kartą likimas suvedė Valentino Bakfarko ir minėto dvarionio M. Onkevičiaus kelius. Apie Onkevičių galima buvo sužinoti jam kartu su muzikantu liutnininku dalyvaujant Luko Markovičiaus byloje, vėliau Bakfarkas iš jo pirko sklypą. Svarbūs liutnininkui asmenys 1561–1562 m. minimi ir jo užrašymuose žmonai. Be V. Narbuto, savo antspaudus ant tokių raštų dėjo valdovo dvarionis Mikalojus Budavičius Javoras ir Vaitiekus Jonavičius Akmenskis. Yra žinoma apie vieno jų – Javoro – ryšius su Mikalojumi Radvila Ruduoju, todėl tikėtina, kad jis ir kiti liudytojai galėjo priklausyti radikaliesiems reformatams.

Šie negausūs duomenys apie liutnininko Valentino Bakfarko artimąją aplinką Vilniuje rodo, kad jis negyveno atsiskyręs, bendravo, sutarė su nemaža grupe asmenų. Tarp jų turėjo artimesnių draugų ir bičiulių. Istoriografijoje jau buvo pastebėtos muziko protestantiškos pažiūros, tačiau vilnietiški ryšiai byloja, kad Bakfarkas linko į radikaliąją protestantų kryptį. Artimiausi jo draugai buvo arijonai. Kaip tik šios religinės pažiūros įtikinamai paaiškina netikėtą muziko Valentino Bakfarko pabėgimą iš Lietuvos 1566 m.

Išvykimas

Vienas geriausiai apmokamų muzikų to meto Lietuvoje turėjo ne tik bičiulių, bet ir priešininkų. Vieni pavydėjo valdovo ir didikų dėmesio, kiti – gabumų, treptiems galėjo užkliūti protestantiškos jo pažiūros. Apie nujaučiamą pavydą rašė ir pats muzikantas. 1565 m. tabulatūros įžangoje pažymėjo: „Ką siekiau sukurti ir kiek tai pavyko, man pačiam tylint, spręs dabarties laikas, ir jei dabartyje netrūks pavyduolių, tada palikuonys tars savo nuosprendį.“ Netradiciškai skamba ir 1561–1562 m. jo

užrašymų preambolė: „Matydamas mirties pavojų, kurio ne tik sergantis, bet ir sveikas *žmogus* gali tikėtis.“ [...] Negana to, tyčia ar ne, tačiau antrojo Bakfarko užrašymo išliko tik dalis. Jau XVI a. pabaigoje Metrikos knygą perrašę raštininkai pastebėjo, kad „toje vietoje senose knygose išplėštas lapas, dėl to nėra bylos pabaigos, o kitos – tik pabaiga, nėra pradžios“. Tenka prisiminti, ir kaip 1557 m. dėl priešiško Bakfarkui nukentėjo žmonos giminaitis Jurgis Narbutas. Gal ir negalima besąlygiškai tvirtinti, kad Bakfarkui gyventi Lietuvoje buvo pavojinga, kad iškilo grėsmė jo gyvybei, tačiau labai tikėtina, kad 1566 m. skubus muziko pabėgimas iš Lietuvos, netgi nepranešus žmonai, buvo tiesiogiai susijęs su religinėmis jo pažiūromis.

Kaip tik 1565–1566 m. Vilniuje vyko pirmieji rimtesni neramumai religiniu pagrindu, juos sukėlė patys protestantai. Išliko tik kelios fragmentiškos žinutės apie sumaištį mieste 1565 m. pavasario pabaigoje ar vasaros pradžioje. Visa tai vyko netrukus po LDK reformacijos vadovo Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Juodojo, palaikiusio dialogą taip besiformuojančių reformacijos kryptų, mirties (1565 m. gegužės 29 d.). Nebeliko įtakingiausio evangeliko, galėjusio išlaikyti pusiausvyrą tarp ryškėjančių evangelikų radikalų ir likusių protestantų. Buvusią didžiulę priešpriešą rodo, kad ir Vilniaus evangelikų ministro Georgo Weigelio apibūdinimas. Anot jo, Radvilos rūmuose laisvai diskutavo „saujelė fanatikų“ (arijonų ir anabaptistų), skelbusių „turto bendrumą, nepagarbą valdžiai, teismams ir luomams“. Tikėtina, kad jie ir sukėlė riaušes, gegužės pabaigoje įsibraudami į Vilniaus pilį. Naujasis evangelikų tikėjimo lyderis Mikalojus Radvila Rudasis, mirus pusbroliui, kategoriškai atsisakė remti radikalus. Vilniuje prasidėjo savotiška tuometinė kalvinistų reakcija. Nė vienas šio judėjimo lyderis nerado prieglobsčio naujojo Vilniaus vaivados dvare ar jo valdose, daugeliui teko išvykti iš Vilniaus, prasidėjo arijonų bendruomenės likvidavimas. Iš Lietuvos pirmiausia į Lenkiją išvyko Bakfarko bičiulis Lukas Markovičius, tuo pat metu iš Vilniaus į Brestą pasitraukė Mikalojaus Radvilos Juodojo dvaro muzikas ir poetas Ciprijonas Bazilikas. 1566 m. pradžioje Lietuvą paliko vienas žymiausių antitrinitorių Marcinas Czechowicas ir kiti arijonai. Tarp disidentų galėjo būti ir Valentinas Bakfarkas.

Neatsitiktinai, jau pabėgęs iš Lietuvos, 1566 m. birželio 4 d. laiške iš Poznanės Dudičiui Valentinas Bakfarkas skundėsi, kad lenkų kariai grobia jo turtą Lietuvoje. Tiesa, greičiausiai mūrinis namas Vokiečių gatvėje ar medinis namas už Aušros Vartų vėliau muziko šeimai buvo sugrąžinti. Vokiečių gatvėje Kotryna Bakfarkienė 1572 m. sėkmingai atšventė savo antrąsias vedybas, dėl netekčių ji nesiskundė, 1581 m. prašydama patvirtinti teises į namus. Pašušvio valda taip pat gana ilgai liko Bakfarkų šeimoje. Galbūt tik pabėgdamas ir galėjo muzikas išsaugoti turtą Vilniuje likusiai šeimai?

Galutinai politinio šnipinėjimo versiją atmeta vėlesnis žymiojo muziko liutnininko noras... grįžti į Lietuvą. 1571 m., po ilgesnių klajonių apsistojęs Padujoje, čia 1576 m. sulaukė Stepono Batoro paskelbimo Lenkijos ir LDK valdovu. Liutnininkas Valentinas Bakfarkas nedelsdamas suskubo rašyti laišką ir prašymą į Varšuvą priimti jį į tarnybą. Politinio šnipinėjimo nepakentęs valdovas (didiko Grigo Astiko atvejis) nebūtų sutikęs į savo dvarą susigrąžinti taip kaltinamą muziką. Steponas Batoras garsėjo religiniu pakantumu. 1581 m. valdovas savo įsake skelbė, kad „...nepakės, kad tikėjimas būtų

platinamas jėga, ugnimi ir geležimi, o ne mokymu gerais pavyzdžiais“ [...]. Tik į tokį valdovą galėjo kreiptis arijonams prijaunantis muzikas. Kreipėsi ir neapsiriko. Karalius sutiko priimti Valentiną Bakfarką į dvarą, tačiau teigiamas atsakymas pavėlavo. 1576 m. muzikas Valentinus Bakfarkas mirė per maro epidemiją Padujoje.

Bumblauskas, Alfredas. *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*. Vilnius, 2005, 282.

Tačiau Stepono Batoro valdymo dešimtmetį (1576–1586) teisėtai galima vadinti epocha: pakanka jau vien sėkmingos Livonijos karo baigties. Šis karas ketvirtį amžiaus sekino Lietuvą ir privertė sudaryti Liublino uniją. Tiesioginė teigiama unijos pasekmė buvo Lenkijos ir Lietuvos pajėgų sujungimas karo reikalams. Trimis karo žygiais (1579–1581) Steponas Batoras privertė Rusiją atsisakyti nukariautų žemių ir 1582 m. sudaryti taikos sutartį, pagal kurią buvo atkurta iki Livonijos karo buvusi padėtis ir beveik šimtmečiui atitolintas Rusijos pavojus. Karas su Rusija buvo didingo plano dalis – Steponas Batoras, tapdamas Lenkijos ir Lietuvos valdovu, siekė Rusiją paversti vasale, tuomet visas šių valstybių pajėgas nukreipti prieš Turkiją ir išvaduoti savo tėvynę Transilvaniją. Antras svarbus Stepono Batoro nuopelnas Lietuvai buvo tas, kad jis prisidėjo prie Vilniaus universiteto įkūrimo. Jau Abraomo Kulviečio karta, dalyvavusi kuriant Karaliaučiaus universitetą, rodė, kad Lietuva yra subrendusi pereiti prie universitetinės kultūros ir įkurti savą universitetą. Tačiau reikėjo valdovo, kuris tai suvoktų. Steponas Batoras, siekdamas stiprinti valdžią, dažnai rėmėsi centralizuota Katalikų Bažnyčia, kurios įtaką galėjo nukreipti prieš didikus reformatus. Vykdydamas šią politiką jis parėmė Vilniaus universiteto įkūrimą, o vėliau skatino jėzuitų kolegijų kūrimąsi Polocke, Rygoje ir Tartu.

Kartais dar vienu nuopelnu ar net auka valstybės reikalams juokais laikomos Stepono Batoro vedybos: jis turėjo vesti 10 metų vyresnę ne itin išvaizdžią Zigmanto Augusto seserį Oną Jogailaitę (1523–1569).

Miklós, Kállay. *Steponas Batoras. Iš vengrų kalbos vertė Vitas Agurkis*. Vilnius, 2013, 397–402.

Žiema jau šiepė savo iltis, kai karalius sėdo į laivą ir išplaukė. Nuo Drujos iki Vilniaus nusigavo sausuma. Jį atžygiuojantį su derama pagarba pasitiko aukštieji dvasininkai ir bajorai. Visus juos atvedė naujasis popiežiaus nuncijus – monsinjoras Kaligaris. Popiežius pats pasiuntė jį Laureo vieton: nors ankstesnis nuncijus ir susigerino su karaliumi, bet karaliaus rinkimo laikų nuosėdos tebebuvo likusios, įtampa nebuvo visai atslūgusi.

Karalius pailsėjo Vilniuje. Jam patiko šis miestas. Valdovas teikė jam įvairiausių privilegijų. Tūkstantis penki šimtai septyniasdešimt devintaisiais metais ten įsteigė jėzuitų vadovaujamą universitetą. Šiame mieste jėzuitai rungėsi su bernardiniais – kurie galėtų geriau auklėti jaunimą. Štai ir tuomet karalius paprašė pakviesti į savo rezidenciją tėvą Petrą Skargą, labai mokytą jėzuitą.

– Kaip čia klostosi mokslo reikalai? – pasiteiravo valdovas.

Tėvas Skarga liūdnokai šyptelėjo:

– Daug itin mokyty vyrų prusina jaunuomenę – moko didžiųjų tikėjimo tiesų ir išminties. Kruopščiausi mūsų studentai dažniausiai renkasi teologiją – tik jie vieni gauna pastogę ir maistą. Skurdas – didelė mūsų mokyklos bėda: neįstengiame suteikti paramos alumnams.

Karalius jau buvo sumanęs, kaip padėti universitetui.

– Įstengsime pakeisti tuos dalykus. Neseniai iš šito krašto pasitraukė vienuoliai stačiatikiai. Didžiąją jų turtų dalį paskirsiu jūsų universitetui. Jūs irgi galėsite pasistatydinti deramą alumnatą. Tuomet jūsų mokslavietė irgi niekuo nenusileis Krokuvos Jogailaičių universitetui.

Tėvas Skarga nuoširdžiai padėkojo karaliui, o valdovas po kelių dienų išvyko iš Vilniaus. Jį išlydėjo džiūgaujančių žmonių šūksniai.

Begalinis džiaugsmas apėmė visą Lenkiją. Įvyko stebuklas: karalius Steponas susigrūmė su siaubą keliančiu maskvėnų caru ir jį priveikė. Ir karo vadai, ir kariai parodė stulbinamą didvyriškumą. Visa Europa sužiuro į Lenkijos karalių: tai šit koks tasai nepralenkiamas karybos meistras. Pergalę lėmė viskas: ir tvarkinga, drausminga kariuomenė, ir patrankos, ir geras karių apginklavimas, ir beveik nesutrinkantis maisto pristatymas kariuomenei. Karo žygis į Rusiją atskleidė visai naują kariavimo dvasią. Tai buvo puiki naujo kariavimo mokykla.

Polocko užėmimas buvo puikus ir pagirtinas karo žygis. Tai buvo dar ne viskas: vėliau lenkų, lietuvių ir vengrų kariai užėmė visą virtinę pilių ir tvirtovių. Kai pasidavė Polockas, po keleto dienų Radvilos Rudojo vadovaujami lietuviai užėmė Turovlią. Po geros savaitės Lenkijos didysis etmonas Mieleckis užėmė patrankų gausiai pristatytą pusračio pavidalo Sokolo tvirtovę. Spalio mėnesį pasidavė Suša. Ši keturkampė tvirtovė buvo suręsta didžiulės pelkės viduryje, karaliui ji priminė Ečėdą. Valdovui išvykus, Mieleckis užėmė Neščerdos tvirtovę – jau aštuntąją per šį karo žygį. Taigi, Lenkija atsikariavo visą tą kraštą.

Prireikė ir kraujo, ir nepaprastos ištvermės, kol buvo užimtos visos šitos keistos trikampio, keturkampio, net penkiakampio ar pusapskritimio pavidalo maskvėnų pilys. Tik Polocko tvirtovė buvo sumūryta iš akmenų, o visos kitos tebuvo mediniai bokštai – šitose begalinėse Sarmatijos lygumose nebuvo daug akmenų. Tik ir tokias pilis apsiausti nebuvo lengva. Dažniausia tvirtai suręstos rąstų sienos ėjo lygiagrečiai su upėmis. Vienur jas dar saugojo suplūktos žemės, o kitur šaudymo angos iš pusapskritimio žiūrėjo vienos į kitas. Kartečių lietus pylėsi iš tų angų į apsiautusias tvirtovę karius. Didžiausią siaubą kėlė patrakęs šaudymas iš dviejų pusių. Visų tų tvirtovių bokštuose buvo pristatyta daugybė patrankų. Bene didžiausia kiekvienos tvirtovės stiprybė – upė, ežeras ar pelkė su klampynėmis. Maskvėnų tvirtovių statytojai sumaniai pasinaudojo tokiomis sąlygomis. Daug tvirtovių iškilo pačiame pelkės viduryje. Mirtinas pavojus – nematomi spąstai tykojo visų, kas bandė artintis prie tvirtovių, bet pamiršo deramą atsargumą. Batoro karo vadams prireikė nemenko sumanumo, antraip jie nebūtų prasibrovę pro tokius baisius spąstus arba būtų pražudę daugybę kareivių.

Apgulę tvirtoves, kariai prisikentėjo ir nuo gyvuliško maskvėnų žiaurumo. Maskvėnų kariai mokėsi nuožmumo iš neregėto beširdiškumo savo caro. Vargas buvo tam lenkų ar vengrų kariui, kuris gyvas pakliuvo į maskvėnų rankas: jie mirtinai užkankindavo gyvus paimtus vyrus, o tie kankinimai kėlė šiurpulį. Štai pusračio pavidalo Sokolo tvirtovė turėjo dešimt bokštų. Jos gynėjai susigalvojo tokią pramogą: mirtinai nukankintiems belaisviams privarė į skrandžius parako ir tokius juos iššovė atgal į tvirtovę apsiautusių karių stovyklą. Didysis etmonas Mieleckis atkeršijo už tokius žiaurumus. Jis pasiuntė vokiečius į tvirtovės šturmą. Tie, įsibrovę į vidų, išskerdė visus iki vieno maskvėnų gynėjus.

Kai buvo užimtas visas Polocko kraštas, karalius paliepė surengti kariams poilsio stovyklą. Jis pats su popiežiaus nuncijumi išvyko į Varšuvą – ten kitų metų pradžioje sumanė sušaukti seimą. Jį išvykstantį užklupo liūdna žinia: Gardine pasimirė Gašparas Bekešas. Seniau buvo didžiausias jo priešas, o pastaruoju metu – uoliausias šalininkas. Bekešas grįžo namo jau užėmus Polocką. Buvo labai sunkus ligonis. Per visą apgultį jį negailestingai kamavo dvi įsisenėjusios ligos – itin prastas skrandis ir podagra. Pelkėtas kraštas, netikę orai ir prastas stovyklos maistas jį susargdino dar smarkiau. Pats jautė – ilgai netemps. Surašė testamentą, o jo vykdytojais numatė karalių ir Zamoiskį – paskyrė juos savo žmonos ir vaikų globėjais. Ir jau po dviejų dienų atsisveikino su šiuo pasauliu.

Išgirdęs, kad pasimirė Bekešas, susikrimtęs karalius tuojau nuvyko į Gardiną. Surengė savo bendražygiui prašmatnias laidotuves, o jos irgi neapsiėjo be nesusipratimų. Iki paskutiniųjų savo gyvenimo dienų Bekešas liko Šventąją Trejybę neigiantis arijonas, užtat popiežiaus nuncijus neleido jo palaikams ilsėtis pašventintoje kapinių žemėje. Tad karalius paskyrė jam amžinojo poilsio vietą – šalia tuomečio Vilniaus iškilusios apskritos kalvos viršūnė. Nerimastingo kraujo gainiojamas nuotykių ieškotojas ir atgulė amžinojo poilsio ant tos kalvos – toli toli nuo savo gimtojo krašto. Ilgus amžius jo atminimą saugo ant tos kalvos viršūnės iškilęs apskritas neaukštas bokštelis, o ta kalva ir iki šiolei vadinama Bekešo kalnu.

Batorą smarkiai sukrėtė Bekešo mirtis. Mirtinas priešas, virtęs vieninteliu patikimiausiu šalininku, paliko jį vienui vieną. Ko jis ieškojo šitoje žemėje? O ko ieško pats karalius? Jį slegia šiurpi vienatvė. Ir kam dar verta gyventi? Dar neįgyvendintas nepaprastai didelis tikslas, daug puikių sumanymų – apie visa tai tiek svajota Paduvos aikštėje. Polocko pergalė – tarsi pirmasis pažadėtas žingsnis, žengtas taku, vedančiu į žvaigždes. Jo širdį drąsino ir užsimezgusi karšta vengrų ir lenkų tautų brolystė. O jo svaja buvo pašėlusiai drąsi – nė pats nedrįso sekti jos iki galo.

Ir gedulas, ir niūrios mintys vėl apkartino jam gyvenimą. Vėl sielą užgulė širdį gniaužiantis nerimas – toks nenusipurtomas jis visados apsėsdavo ties nelengvais gyvenimo posūkiais. Taip jau yra buvę ir vaikystėje – ir žmonių vengęs, ir itin sunkiai sutramdomą rūstybę tramdęs, ir bėgęs nuo viso pasaulio. Tąkart irgi pasuko į neįžengiamas Gardino girias. Ištisomis dienomis gainiojo žvėris po pirmykščius, žmogaus dar neišvaikščiotus tankumynus. Ir ištisas naktis it šmėkla slankiojo po visų užmirštą Gardino pilį.

Įsiaudrinimas atslūgo labai negreitai ir labai nelengvai.

Tik tuomet išsirengė į Varšuvos seimą.

Laczházi, Aranka. „Венгерские элементы в лексике литовского языка“. In Abonyi, R., S. Janurik ir A. Zoltán. *Miscellanea Corviniana Köszöntő Könyv Hollós Attila 70. Születésnapjára, Szerkesztették. Budapest, 2003, 239–242.*

[...] *antālikas* ‘небольшая бочка для цежения пива’. Венг. *ántalag* ‘бочка для вина объемом в 10–30, а иногда в 75 литров’ <*átalag, antalag* было заимствовано польским языком в нескольких вариантах: *antał, antalek, jantolek, hantolek* ‘маленькая бочка для вина, пива и т. п.’ с конца XVIII в. (но уже ранее зафиксированы образованные от них фамилии *Jantulek* 1608, *Antalkowicz* 1683, ср. WOŁOSZ 1989: 226). Ст.-блр. *антелокъ* ‘то же’ 1583 восходит непосредственно к венгерскому (БУЛЫКА 1980: 155).

В LKŽ маркируется как слово нелитовское, этимология которого неясна. На наш взгляд, его следует считать заимствованием из венгерского через посредство польского или белорусского языка. Распространение слова, очевидно, связано с торговлей вином (ср. также русск. *антал* 1708 ‘мера вина; половина венгерской бочки’, HOLLÓS 1996: 14).

arcavóti, arcavoti; ercavótis 1. ‘молодецки ездить верхом’, 2. ‘бегать, мотаться, озорничать’, 3. ‘танцевать’. В словаре Куршата (Kurschat): 1. ‘das Pferd tanzen (pirou-ettieren) lassen’, 2. vom Pferde: ‘tanzen’; *garcavoti* ‘молодецки ездить верхом’.

Ср. польск. *harcować* 1543: 1. ‘участвовать в поединке перед битвой’; 2. ‘щеголять ловкой верховой ездой’; 3. ‘кутить’ < *harc* 1500: 1. ‘поединок перед битвой’; 2. ‘кутеж’ < венг. *harc* ‘борьба, битва’; блр. *гарцавати, герцовати* 1517: 1. ‘вступать в схватку перед строем войск’; 2. ‘галопировать’; русск. *гарцевать, гарцовать* 1. ‘во-евать’; 2. ‘щеголять ловкой верховой ездой’ < польск. *harcować* < венг. *harc* (HOLLÓS 1996: 24–25).

В литовском языке военная семантика слова затемнена, семантика слова развивается на основе значения ‘ездить верхом’. Формы *arcavóti, arcavoti; ercavótis* восходят к польскому, а *garcavoti* к русскому глаголу.

bèkešas ‘короткое, теплое зимнее верхнее платье, подбитое мѣхом или ватой’. Это слово восходит к фамилии венгерского полководца Гашпара Бекеша (венг. *Bekes* или *Békés Gáspár*, польск. *Kasper Bekiesz*), служившего в армии Стефана Батория. В самом венгерском языке нарицательное существительное *bekes* > *bekecs* засвидетельствовано только с конца XVIII века и является обратным заимствованием из польского.

Литовское слово в LKŽ считается славянским заимствованием. Таким образом, мы должны его сравнивать с польск. *bekieszka* 1586, позднее *bekiesza* > блр. *бекешка* 1599; русск. *бекеш* 1789, *бекеша, бекешка* 1854 (HOLLÓS 1996: 17). На наш взгляд, однако, следует предполагать, что литовское слово могло возникнуть и непосредственно из венгерской фамилии (может быть, под влияни-

ем польской модели образования названий одежд от личных имен). В пользу такой этимологии говорит то, что польская форма без суффикса *-ka* является результатом позднейшего развития, тогда как нарицательное существительное в литовском могло возникнуть уже в XVI веке, во время жизни Бекеша. Литовскую форму с венгерской сближает также ударный первый слог.

delmōnas, dalmōnas ‘карман; мешок вора; кошелек’; в словаре Френкеля (Fraenkel): ‘Diebsack, Schiebsack, Tasche’; ***delmoninis*** ‘карманный’: *delmoninė knyga* ‘карманный справочник’, *delmōnpringai* ‘карманные деньги’ (KURSCHAT 1874: 222), *delmōnvagis* ‘карманщик’ (RUHIG 1747: 70).

Это слово в конечном итоге восходит к тюрк. *doloman, dolama* ‘красное, подбитое мехом платье янычаров’ и зафиксировано в этом значении в ряде языков (ср. нем. *Dolman*, англ. *Dolyman*, русск. *долиман* и др.). Однако именно на венгерской почве слово стало употребляться как название платья, куртки венгерских наемников, гусаров, и это новое значение скоро заменило первоначальное и в других языках, заимствовавших слово (ср. польск. *dołman, dołaman, dołotap*, блр. *долман*, нем. *Dol-tap*, русск. *долиман* и т. д.) В польском, русском и немецком языках – кроме упомянутых – известно еще значение ‘женское платье с широкими рукавами’ (HOLLÓS 1996: 28–30, WOŁOSZ 1989: 248–249).

Литовские словари (LKŽ, Kurschat, Fraenkel) возводят это слово к польскому и белорусскому языкам. Семантический сдвиг может быть обусловлен аналогией ‘широкие рукава’ > ‘мешок, карман’. Кроме этого, если учесть, что эта лексема встречается в основном в словарях, составленных в Кёнигсберге, то нельзя исключить и возможности воздействия немецкого языка, по крайней мере в том, что касается вышеприведенных образований (калек) от *delmonas* (ср. нем. *Taschengeld, Taschendieb*).

derešas, derešis, derešius (прилаг.) < польск. *deresz* (существ.) < венг. *deres*. Венгерское слово первоначально обозначало ‘человека с седыми волосами’ (с XIII века), а позднее у него развилось значение ‘чалый конь’ 1610. В польском засвидетельствованы оба значения (WOŁOSZ 1989: 247), так же, как и в литовском, где, однако, прилагательное в значении цвета может относиться не только к коню, но и к другим животным.

eidūkas, haidūkas 1. ‘пехотинец, артиллерист’; 2. ‘танец в живом темпе’ (*welchen Tanz sie Heiduka nennen* – Prätorius).

Это слово известно в ряде европейских языков, ср. напр. польск. *hajduk* 1564, блр. *гайдук* 1568, русск. «литовские гайдуки» 1582, *гейдук*, нем. *Heiduck: Heiduckentanz* 1691 и др. (HOLLÓS 1996: 23–24) < венг. *hajdú*. Общее (и первоначальное) во всех упомянутых языках значение: 1. ‘наемник-пехотинец в войсках Стефана Батория (отсюда и русск. сочетание)’; 2. (с XVI до нач. XVIII в.) ‘наемник-пехотинец австрийской (иногда и другой) армии, участвующий в борьбе с турками’; 3. ‘слуга, одетый по-венгерски’. В польском и русском языках слово засвидетельствовано и в значении ‘разбойник, вор’. Такое значение в литовских источниках не встречается.

В литовском языке, особенно на территории ВКЛ слово могло появиться через посредство польского и белорусского или даже непосредственно из венгерского, а в кенигсбергских словарях также под влиянием немецкого языка. По всей вероятности (на основе сохранения начального согласного), к белорусскому языку восходит форма *haidukas*, употребляемая и в наши дни в значении ‘энергичный, решительно поступающий человек’ (по устному сообщению V. Našlėnaitė). Подобная семантика обнаруживается и в следующих поговорках: *Eina kai eidukas (greitai), stovi kai stiebas*. ‘Идет как гайдук, стоит как стебель.’ *Eina kai eidukas, lekia kai ė* ‘Идет как гайдук, летит как домовый’ (VOSYLYTĖ 1995: 68).

germkas ‘оруженосец, паж’ (BEZZENBERGER 1877: 284) < польск. *giermek* 1500 ‘то же’ < венг. *gyermek* ‘ребенок’. Изменение в семантике произошло на польской почве (WOŁOSZ 1989: 254). Слово в литовском было, по всей вероятности, менее распространено, чем в польском или в белорусском (*кгермекъ* 1567, *кгермокъ* с нач. XVII в.; ЭСБМ). По крайней мере, на это указывает тот факт, что слово засвидетельствовано только в работе Беценбергера (1877).

husāras (huzāras, gusāras, usāras, uzāras, ozāras, uzorius, uzarėlis) ‘кавалерист’. Ср. польск. *husarz* 1564, диал. *uzar, usar*; блр. *гусар* 1697, *по гусарски* 1565. Венгерское слово является заимствованием из ст.-сх. *husar* ‘вор’ < сл. *ch^osa* ‘грабеж, разбой’. Значение ‘кавалерист’ развилось, однако, уже на венгерской почве, так как кавалерия данного типа была организована в Венгрии в XV веке (HOLLÓS 1996: 26–28).

kañtaras / kantarai, kañtaris ‘уздечка; повод’ < польск. *kantar* 1607 ‘то же’ < венг. *kantár* 1599 ‘то же’ < тур. *kantar* ‘то же’ (HOLLÓS 1996: 35).

katánka, katénka ‘короткое верхнее платье; своеобразный жилет со сборками в задней части’. Ср. русск. *катанка* 1664, блр. *катанка* 1602 < польск. *katanka, katana* 1627 ‘куртка, китель’ < венг. *katona* ‘солдат’. Само венгерское слово одними исследователями возводится к греч. *κατοῦνα* ‘лагерь, палатка, багаж, жилой дом’ (TESz 2: 409), другими к итал. *cattano* ‘Burgherr, Vasall mit kleinerer Macht’ (EWUng 1: 712) (HOLLÓS 1996: 34).

karvāšas, karvāšis ‘манжета’ < польск. *karwasz* 1641 1. ‘металлический обшлаг’; 2. ‘манжета’ < венг. *karvas* 1539 ‘металлический обшлаг, часть вооружения’ (от *kar* ‘рука’ и *vas* ‘железо’). По всей вероятности, это слово в польском первоначально распространилось в значении оружия, и только потом, вторично, уже на польской почве развилось значение ‘манжеты’, которое было заимствовано и литовским языком (HOLLÓS 1996: 33–34).

kóčas, kočia, kòčes ‘тип повозки, фаэтон’ < польск. *kocz, kotczy* 1500 ‘то же’ < венг. *kocsi*. Ср. также блр. *котчий* 1565, *котчь венгерский* 1585 (ЭСБМ); нем. *Kutsche* 1518, англ. *coche* 1556 > *coach* и т. д. (HOLLÓS 1996: 36–37). Венгерское слово является сокращением выражения *kocsi szekér* ‘повозка из местности *Kocs*’ и засвидетельствовано с конца XV в.

kuñtušas 1. 'тип платья; национальная одежда польско-литовского дворянства'; 2. 'волосы; (лошадиная) грива, также **kuntušys** 'растрепанные, спутанные узлы шерсти или волос'; 3. (обычно во мн. ч.) 'тряпка; лохмотья; старая, плохая одежда', также **kuñtušis** 'пальто из плохого материала'; **kuñtušai** 'alte Habseligkeiten besonders Betten und Kleider' (Nesselmann); **kuñtušiuoti** 'мять, комкать'; **kuñtušuotas** 'спутанный, растрепанный'; **apsikuñtušiuoti** 'одеваться чем-то толстым, окутаться'.

Источником этих лексем могут быть польск. *kontusz* XVI в., диал. *kuntusz* и / или блр. *кунтуш* 1661, оба непосредственные заимствования венг. *köntös*. Венг. *köntös* (с XIV в.) 'одежда, женское платье' первоначально было прилагательным, образованным с помощью суффикса *-es* от диалектной формы нем. *Gewand* (*kwent* > *kent* + *-es*). В польском и белорусском языках слово засвидетельствовано с середины XVII в. в значении 'тип платья' (HOLLÓS 1996: 38–39). Остальные значения, таким образом, развились уже на литовской почве.

magerkà, magenkà 1. 'короткое женское платье, подбитое ватой'; 2. 'тип шапки, шапка венгерская' (Fraenkel). Ср. польск. *magierka* 1621 'шапка из грубого сукна'; блр. *макгерка, магерка* 1577 'то же'; русск. *магирки литовския* 1618 'тип шап-ки' (HOLLÓS 1996: 42). Название одежды с суффиксом *-ka* от венгерского этнонима *magyar* возникло в польском языке, где такая модель словообразования была продуктивной в XVI в. **rokošas** 1. 'собрание дворян'; 2. 'вооруженное восстание шляхты против королевской власти (XVI–XVIII в.)' < польск. *rokosz* 'то же' < венг. *Rákos*.

Слово восходит к названию поля в Венгрии *Rákos* [Ракош], где с XIII по XVI в. Проходили – иногда весьма бурные – совещания венгерского сейма. **Šātras / šētrà** 1. 'хата, палата'; 2. 'устройство для защиты очага от ветра в лодках ры--баков' (Fraenkel). Это слово известно в ряде славянских языков, ср. блр. *шатер, шатровый*; польск. *szater, szatra, szatr, szatro* 1582; др.-русс. *шатрь* XII в., русск. *шатер* (HOLLÓS 1996: 69). В конечном итоге оно восходит к тюрк. *čatyr*. Мнения исследователей расходятся в вопросе о путях распространения слова в славянских языках. На основе его раннего появления в др. русском, некоторые исследователи предполагают непосредственное заимствование из тюркского. Такая этимология, однако, оставляет без ответа вопрос о фонетических изменениях слова (*č* > *š*; *y* > *ь*), не вписывающихся в систему фонетического развития славянских языков. Поэтому более верной представляется этимология, предложенная Я. Мелихом и И. Книежей (Melich; Kniezsa), согласно которой в данном случае необходимо считаться с посредством венгерского языка, где такие изменения являются регулярными.

šerengà, šaranga 1. 'ряд людей, выстроившиеся люди'; 2. 'наказание розгами'; 3. 'место, по которому бьют, зад'; *varyti per šerengą* 'прогнать сквозь строй, т. е. избить' *eiti kaip šaranga / kaip per šarangą* 'идти сквозь строй, т. е. очень быстро израс-ходошаться'. Ср. блр. *шеренг* 1599, *шераг* 'армия'; русск. *шеренга* 1649 'выстроившиеся, стоящие плечом к плечу солдаты' < польск. *szereg* 'армия'

< *szereg* 1621 < венг. *sereg*. Венг. *sereg* ‘армия’ засвидетельствовано с XIV в. Оно восходит к тюрк. *čärig* ‘то же’. В польском языке слово было заимствовано при Стефане Батории в форме *szereg*, от которой в XVII в., в первую очередь на литовских территориях развилась диалектная форма с назальным *ę* (WOŁOSZ 1989: 306–307).

tāboras 1. ‘группа, лагерь цыган’; 2. ‘военный лагерь’.

Ср. польск. *tabor* 1424 ‘военный лагерь; палатка; лагерь цыган’ < венг. *tábor* 1383 < тур. *tapqur*.

Drotvinas, Vincentas. Iš etnonimų istorijos. Terminologija 16 (2006): 160–165.

Vengras, vengris

Etnonimas lietuvių kalboje žinomas dviem formom: senąja *unguras* ir dabartine *vengras*. *Unguras* yra to paties senumo skolinys iš senosios rusų kalbos kaip ir *lenkas*: po X a. nosiniam balsiui *u* išvirtus dvigarsiu *un*, plg. vok. *Ungar* „vengras“, taip pat lot. *Hungaria*, *hungaristica* „vengrų kalba ir kultūra“. Iš Jugros upės šiaurės Urale kilęs savivardis *Magyar*. Bendrinės kalbos forma *vengras* yra antrinio, vėlesnio, skolinimosi pavyzdys, plg. lenk. *Węgier* „vengras“, *Węgry* „Vengrija“ (Būga 1961: 757). M. Daukšos *Postilėje* randama naujesnė forma *Węgrai*. Dabartinė forma *vengras* randama jau XVII a. žodynuose: *Ungar Wengras*, o M. C. IV ir K. Sirvydo žodyne *Węgrzyn / Panonius, Hungarus, Wingris* (*Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*: Konstantinas Sirvydas. *Dictionarium trium linguarum*, fotografuotinis leidimas, par. K. Pakalka, Vilnius, 1979) ir *Węgiefka ziemia / Panonia inferior, vngaria vel hungaria, Wingriu zieme* (*Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*).

Gardonyi, Geza. Egerio žvaigždės. Vilnius, 2001, 326–334, 565–571.

Rugsėjo devintąją saulė nepasirodė. Dangų aptraukė pilki debesys. Stačias Matros viršūnės apgaubė rūkas. Oras buvo panašus į besiožiuojantį kūdikį: jis ir verkti nori, ir neateina jam į galvą, dėl ko čia pravirkus.

Tvirtovė sujudus: žmonės zuja, taukši. Žemutinėje turgavietėje dailidės nusklembia maždaug pusės sieksnio ilgumo smaigų galus. Čia pat keletas kareivių tuose nusklembtuose galuose gręžia skyles, o smaigus sukala kryžmiškai. Trečia grupė kareivių riša prie tų kryžiokų dervoje ir alyvoje išmirkytas pakulas. Kryžiokai vadinosi „furko“, vėzdais. Jų buvo sukrauta visa krūva.

Prie zakristijos senis Šukanas saikeliu seikėja paraką. Valstiečiai prisipila nedidelius odinius maišus parako ir neša artileristams. Čia pat seržantas artileristas Janošas žiūri, kaip užtaisomos paraku apskritos molinės granatos. Iš padegamųjų skylučių kyšo pėdos ilgumo dagčiai. Vielinėmis mėtųklėmis, panašiomis į angliškas lazdas sviediniams mušti, tas granatas su uždegtais dagčiais kareiviai mėto į tariamą priešą. Bet mėtė granatas ir iš rankų, o jei jos buvo su kilpelėmis, tai ir nuo ieties. Granatų buvo prigaminta jau koks tūkstantis.

Šalia Senujų vartų stovi dvi ilgos namų eilės, kurias skiria žemutinės turgavietės aikštė. Tai kareivinės. Čia darbuojasi tekintojai, trinksi šaltkalviai. Jie privalo taisyti ginklą kiekvienam, kad ir kas jį atneštų.

Greta Tamsiųjų vartų erdviuose požeminiuose aptvaruose atrajoja karvės ir jaučiai. Mėsininkai įtaisė skerdyklą tiesiog šalia tvirtovės sienos. Kraujas latakų nuteka į griovį.

Tvirtovės gyventojams kiekvieną dieną skerdžiama po keturis, po penkis jaučius ar karves.

Gergėjus stovėjo kaip tik Šandoro kuore. Aplink kuorą iš rąstų ir lentų buvo padaryti pastovai, kad tvirtovės viduje būtų galima lipti ant sienos visu būriu. Akmeniniai kuorų laiptai nebuvo pritaikyti, kad, skubiai prireikus, gynėjai iš karto galėtų atsikurti viršuje.

Pastovai buvo įrengti prie kiekvieno kuoro, bet prie Šandoro juos dirbo iš naujo, nes poliai buvo blogai sukalti ir pastovai siūbavo.

Dobas užlipo ant pastovų kartu su savo karininkais, paskui, pajudinęs stulpus, tarė:

– Stulpas turi būti įkastas taip, kad jis vienas galėtų atlaikyti šimtą žmonių, jeigu net visi kiti stulpai būtų nutrenkti. Kiekvieną stulpą paremkite spyriais ir sodriai juos nubaltinkite. – Ir atsisukęs į ginklanešį pridūrė: – Eik pas moteris, tegu atneša kalkių ir šepelių.

Bažnyčios varpinėje veriamai sutrimitavo trimitininkas.

– Kas atsitiko? – sušuko trimitininkui Mekčėjus. – Ko trimituojai? Juk mes čia!

– Žygiuoja!

Dabar visi karininkai suprato: žygiuoja priešakinis turkų būrys.

Jau daugelį dienų iki pat Maklaro stovėjo ilga sargybinių grandinė. Tas gyvas žiūronas, ištįsęs iki Abonio laukų, dieną ir naktį stebėjo besiantinančią turkų kariuomenę. Persirengę žvalgai nueidavo ir toliau, iki Vamošdjoro ir Hatvano. Jie jau Dobui buvo pranešę, kad turkai išžygiavo. Leitenantas Lukačas Nadis pasišovė surengti išpuolį iš tvirtovės ir su rinktiniu dvidešimt keturių raitelių būriu išblaškyti priešakinius turkų būrius. Bet žinia, kad į Abonį atžygiavo pirmasis turkų būrys, pasklido visai neseniai. Dabar jau tikrai buvo žinoma, kad turkai žygiuoja kaip tik į Egerį.

Štai ką reiškė šūksnis „Žygiuoja!“ Mekčėjus užbėgo ant sienos ir nudūmė prie pietinių vartų. Dobas – irgi. Karininkai nusekė paskui jį. Prie pietinio kuoro jie sustojo ir prisidengę delnais žiūrėjo į kelią, kuris ėjo iš tolimos lygumos per Almadiaro ir Tihamero kaimelius tiesiog prie tvirtovės vartų.

Almadiaro keliu, kiek tik įkabina žirgas, lėkė raitelis, sukeldamas debesis dulkių. Jis buvo vienplaukis. Už nugaros plevėsavo raudonas dolomanas, kabantis prie diržo.

– Tai mano kareivis, – tarė Gergėjus. – Bakočajus!

Bakočajus buvo puikus raitininkas ir tik atsitiktinai tapo pėstininku. Jis visą laiką maldavo duoti jam žirgą ir galų gale pateko į raituosius žvalgus.

Kai jis priėjo prie tvirtovės, buvo matyti, kad jo veidas kruvinas, o ant šono prie balno tabaluoja kažkoks apskritas daiktas, panašus į melioną.

– Mano kareivis! – sušuko Gergėjus, džiugiai treptelėjęs koja. – Bakočajus! Tikrai, Bakočajus!

– Hm... Jis, matyt, mušėsi! – svarstė Dobas.

– Egerietis! – pagyrė Mekčėjus.

– Bet mano kareivis! – linksmai atkirto Gergėjus. – Mano mokinys.

Įkandin pasiuntinio keldami debesis dulkių keliu dūmė dar trejetas.

Kitus, matyt, iškapojo.

Vadinasi, turkai arti.

Ką pajuto Dobas išgirdęs tą žinią?

Traukia turkų kariuomenė, kuri vasarą sutriuškino dvi pačias galingiausias Vengrijos tvirtoves: Temešvarą ir Solnoką; užėmė Drėgejų, Holokį, Šalgą, Bujaką, Šagą, Balašadiarmatą, – žodžiu, viską, ką panorėjo. Traukia turkų kariuomenė, nori pajungti sultono valdžiai visa tai, kas dar liko iš Vengrijos.

Ir va turkai jau čia. Atslenka lyg paskutinis Dievo teismas, lyg sivilinanti ugnis, lyg kruvinas viesulas. Šimtas penkiasdešimt tūkstančių žmogaus pavidalo tigrų, laukinių žvėrių, naikinančių viską aplinkui. O gal jų net du šimtai tūkstančių. Dauguma jų nuo mažumės įpratę šaudyti iš lanko ir šautuvo, brautis ant sienų, pakęsti žygio nepriteklius. Jų kardai nukalti Damaske, šarvai – Derbento plieno, ietys – prityrusių Indostano kalvių darbo, patrankos nulietos geriausių Europos meistrų, parako, sviedinių, pabūklų, šautuvų turi devynias galybes. O jie patys – kraujo ištroškę velniai.

Ir kas gi jiems priešinsis?

Mažutė tvirtovė, šešios skurdžios senos patrankos ir ketiniai vamzdžiai – šaudyklės, kurios taip pat buvo vadinamos patrankomis.

Ką gi galėjo pajusti Dobas!

Pasiuntinys Ištvanas Bakočajus įlėkė į tvirtovę ir nušoko nuo žirgo. Suprakaitavęs, kruvinas, apdulkėjęs sustojo jis prieš Dobą. Prie balno pririšta turko galva – tamsaus veido, su užraitytais ūsais. Kairioji Bakočajaus veido pusė pajuodusi nuo sukrešėjusio kraujo.

– Turiu garbę pranešti, pone kapitone, – tarė jis sumušęs kulnais: – turkai jau čia, kad juos kur velniai griebtų!

– Tiktai priešakinis būrys, – ramiai pataisė jį Dobas.

– Taip, pone kapitone, priešakinis būrys. Visos kariuomenės pamatyti nepasisėkė: ji už Abonio miško, bet priešakinio jų būrio, kad juos kur velniai griebtų, vaikinai – vikrūs. Kai tik mus pastebėjo, bematant du sučiupo. Mane taip pat vijosi. Toliausiai vijosi va šitas tamsiaveidis, kad jį kur velniai griebtų!

– O kurgi tavo draugai?

Karžygys pažvelgė vartų pusėn ir raportavo:

– Prausiasi upelyje, kad juos kur velniai griebtų!

– Na, – tarė Dobas, – nuo šios dienos tu – jaunesnysis seržantas. Eik, išgerk puoduką vyno, kad jį kur velniai griebtų, – pridūrė jis šyptelėjęs.

Tvirtovės kieme spietėsi žmonės, norėjo pažiūrėti nukirstą galvą. Nuo jos pakaušio karojo ilgas kuodas. Nusitvėręs už to kuodo Bakočajus laikė iškėlęs negyvėlio galvą ir išdidžiai visiems ją rodė.

Kai tik pasklido žinia, kad artinasi turkai, tvirtovė pavirto dūzgiančiu aviliu.

Visi susigrūdo apie Bakočąjį paklausti, ką jis kalba ir savo akimis pamatyti nukirstą turko galvą. Net moterys išbėgo iš virtuvių ir kepyklų. Pasistiepusios ant pirštų galų užpakalyje susirinkusios minios jos klausėsi kario pasakojimo ir su siaubu žiūrėjo į netikėlio galvą, iš kurios dar lašėjo kraujas.

Visa tai dėjosi, žinoma, po to, kai Dobas kartu su vyresniaisiais karininkais paliko turkaus aikštę ir nuėjo į rūmus, kur jie nusprendė pasitarti.

Pakabinęs turko galvą ant liepos šakos Bakočąjus atsisėdo ant kėdės ir atkišo kirpėjui savo galvą.

Tvirtovėje buvo trylika kirpėjų – keturi meistrai ir devyni pameistrai. Jie buvo čia sutelkti, žinoma, ne tam, kad skustų galvas ir kirptų plaukus. Jie turėjo plauti, užsiūti žaizdas, alūnu sustabdyti kraują. O ką darė gydytojai? Ogi jų visame krašte buvo mažiau negu dabar kiekviename atkampiausiam miestelyje. Kirpėjai visur praversdavo kaip gydytojai.

Visi trylika kirpėjų puolė prie Bakočąjaus tikėdamiesi išklausinėti naujienas.

Pirmiausia jie nutempė nuo jo dolomaną ir marškinius. Pats seniausias kirpėjas buvo meistras Peteris – jis pirmasis ir ėmėsi darbo.

Priešais Bakočąjį laikė didelį molinį dubenį ir ąsotį su vandeniu.

Jie nuprausė Bakočąjį kaip reikiant, vengriškai!

Kol jam kirpėjai plovė ilgą žaizdą galvoje ir dėjo alūną, jis kantriai kentė. Bet kai žaizdą pradėjo siūti, Bakočąjus pašoko, apvertė kėdę, dubenį, kirpėją, jo padėjėją ir surikęs: „Kad jus kur velniai griebtų!“, nuėjo į kareivines.

– Žiūrėk tik, sugalvojo siūti mane kaip kelnes, kad juos kur velniai griebtų!

Jis nutraukė nuo lango krašto didelį voratinklį, pridėjo prie žaizdos ir pats ją aprišo. Paskui atsisėdo už stalo, prisišveitė lašinių, išgėrė vyno, atsigulė ant šiaudinio čiužinio ir bematant užmigo.

Beveik sykiu su kareiviu taip pat raitas atjojo į tvirtovę valstietis. Jis buvo su rudine ir su juoda atlenktais kraštais skrybėle. Rankoje jis laikė ilgą žalią lazda.

Kai Dobas baigė kalbėti su kareiviu, valstietis nenulipdamas nuo žirgo paklausė kažkokią moterį:

– Kuris čia ponas kapitonas?

– Va tas aukštas ponas, kur eina pro kirpėjus, – nurodė moteris. – Patys galite jį pažinti iš plunksnos ant kepurės.

Valstietis pažiūrėjo į nurodytą pusę ir pirmiausia pamatė kirpėjus. Visi trylika buvo užsiėmę – kirpo. Pirštus į plaukus, keletas ypų žirkklėmis – ir baigta! Taip jie nukirpo kone plikai visus karininkus: ilgi, ligi pečių nukarę plaukai galėjo užsidegti, be to, ir šukuotis apsiausties metu nebus kada. Valstietis nulipo nuo arklio, pririšo jį prie medžio, ranka pagrabaliojo krepšyje ir ištraukęs iš jo laišką su dideliu antspaudu nubėgo paskui Dobą.

– Pone kapitone, atgabenau laišką.

– Nuo ko?

– Nuo turko.

Dobas paniuro.

– O kaip tu išdrįsai atnešti! – suriko jis treptelėjęs koja. – Tu gal turkas?

Valstiečiui pakirto kojas.

– Koks aš turkas, prašau atleisti. Aš esu iš Kalbos.

– O ar tu žinai, kad vengrui nuodėmė nešioti priešo laiškus? – Ir Dobas įsakė kareiviams. – Suimti jį!

Du kareiviai su ragotinėmis atsistojo prie valstiečio iš abiejų pusių.

– Maloningasis karžygy, – ėmė maldauti valstietis, – juk mane privertė.

– Tave galėjo priversti tik paimti laišką į rankas. O atgabenti jį čia niekas negalėjo tavęs priversti. – Ir Dobas pažvelgė į kareivius: – Stovėkite čia!

Jis liepė trimituoti sueigą ir sunėręs rankas atsistojo po liepa, kur kabojo turko galva. Laukė, kol susirinks žmonės iš visos tvirtovės.

Nepraslinko nė trys minutės ir visi subėgo. Karininkai apsupo Dobą. Kareiviai išsirikiavo, už jų sustojo valstiečiai ir moterys.

Dobas prašneko:

– Aš sušaukiau tvirtovės žmones dėl to, kad turkai atsiuntė laišką. Su priešu aš nesusirašinėjau. Jei priešas atsiunčia laišką, sviedžiu jam atgal arba sugrūdu į gerklę tam, kas drįso jį atnešti. Tik šį pirmąjį laišką liepsiu perskaityti ir nedelsdamas nusiųsiu karaliui. Tegu jis savo akimis įsitikina, kad turkai čia ir mums reikia paramos. Aš ir šiaip žinau, ką rašo: jie grasina mums arba derasi su mumis. Grasinimų mes nebijome, į derybas nesileidžiame. Tėvynė neparduodama nė už jokių pinigų! Bet kad jūs savo ausimis išgirstumėte, ką sako priešas, aš liepsiu perskaityti laišką. – Ir jis atkišo laišką Gergėjui žinodamas, kad tas mokyčiausias tvirtovės vyras ir iš pirmo žvilgsnio perpras bet kokią rašyseną. – Skaityk balsiai.

Gergėjus atsistojo ant akmens. Jis perlaužė antspaudą, nubėrė smėlį nuo popieriaus, pažiūrėjo į parašą ir tarė:

– Laišką siunčia Achmet-paša iš Kalos.

„Sveikinu Egerio tvirtovės komendantą Ištvaną Dobą!

Aš, Anatolijos Achmet-paša, didžiojo, nenugalimojo sultono vyriausiasis patarėjas, milžiniškos, neįveikiamos jo kariuomenės vyriausiasis karinis viršininkas, jums pranešu, kad šį pavasarį galingasis padišachas pasiuntė į Vengriją dvi kariuomenes. Viena jų užėmė Lipą, Temešvarą, Čanadą, Solnoką, taip pat visas tvirtoves ir pilis Kioriošio, Marošio, Tisos ir Dunojaus pakrantėse. Antroji kariuomenė sutriuškino dvi vengrų kariuomenes, užėmė Vesprėmą, Drėgejų, Sėčėnį ir Ipojaus krantą. Nėra tokios jėgos, kuri atsilaukėtų prieš mus!

Ir dabar tos dvi pergalingos kariuomenės susijungia prie Egerio.

Vykdydamas galingojo ir nenugalimojo sultono valią, aš kviečiu jus nesipriešinti Jo Didenybei, o nusilenkti jo valiai – įsileisti pašą, kurį aš atsiųsiu, atiduoti jam miestą ir Egerio tvirtovę.“

– Kad tu nesulauktum! – suūžė iš visų pusių. – Neskaityk toliau! Tegu šunys jo klausio!

Bet Dobas liepė visiems nutilti.

– Ne, jūs pasiklausykite turkiškos muzikos. Gerai jie ima aukštas gaidas. Skaityk toliau.

– „Garbingai užtikrinu jus, jeigu jūs parodysite nuolankumą, tai nei jūs, nei jūsų turtas nenukentės. Padišachas bus jums maloningas, o aš jums duosiu tokią laisvę, kokią jūs turėjote tik ankstesniųjų jūsų karalių valdomi.“

– Nereikia mums turkiškos laisvės! – riktelėjo Cecėjus. – Mes jau kaip nors ir su vengriškąja išsiversim!

Visi nusišypsojo.

Gergėjus tęsė:

– „Aš apsaugosiu jus nuo visų Bėdų...“ – Va kaip tik dėl to jie ir atvyko norėdami mus apsaugoti nuo bėdų! – sušuko Gašparas Petė.

Aplinkui visi ėmė kvatotis. Nusijuokė ir Gergėjus.

Žmonės jau žinojo, kaip elgiasi turkai, jeigu pasiduoda kokia nors tvirtovė.

Tik vienas Dobas stovėjo niūresnis už debesį.

Gergėjus skaitė toliau:

– „Viską patvirtindamas, aš uždedu savo tikrąjį antspaudą. Jei jūs nepaklusite – užsitrauksite ant savo galvų galingojo padišacho rūstybę, o tuomet ir jūs patys, ir jūsų vaikai mirs baisia mirtimi. Ir dėl to atsakykite nedelsdami!“ Pasigirdo grėsmingas ūžesys:

– Kad jis nusprogtų, tas padišachas, su visa savo galybe! Tegu tik ateina čia!

Veidai įraudo. Net ir pačių romiųjų akyse išsižiebė ugnis.

Gergėjus grąžino laišką Ištvanui Dobui. Triukšmas nutilo.

Dobui nereikėjo stoti ant akmens, kad jis būtų matomas: jis ir taip visa galva buvo aukštesnis už kitus.

– Štai, – pratarė jis sielvartingai, bet jo balsas buvo kietas kaip plienas, – tai pirmutinis ir paskutinis turko laiškas, kurį perskaitėme savo tvirtovėje. Jūs jau supratot, kodėl turkas traukia. Ugnimi ir kalaviju jis mums neša „laisvę“. Netikėlių padišachas, išsimaudęs krikščionių kraujuje, mums neša savo „laisvę“! O jeigu mes jos nepriimsime, tai jis mums galvas nukirs! Iš mūsų reikalauja atsakymo. Tai va jis!

Suglamžęs laišką Dobas sviedė jį valstiečiui į veidą.

– Kaip tu išdrįsai jį atnešti, niekše?

Ir atsikusęs į kareivius įsakė:

– Sukaustyti jam kojas. Į kalėjimą šunsnukį!

[...]

Po to siaubingo puolimo turkai tris dienas rinko žuvusiuosius. Rinko juos ir dervišai, ir neginkluoti asabai.

Apačioje prie sienų gulėjo krūvos žuvusiųjų. Grioviuose telkšojo kraujo klanai, kai kur teko padaryti net tiltelius, kitaip nebuvo įmanoma pereiti. Prie lavonų mėtėsi sulaužyti skydai, bunčukai, kardai, ragotinės, strėlės ir šautuvai. Aplink sklido baisus lavonų tvaikas.

Dieną ir naktį turkai rinko savo užmuštuosius. Vien iš po išorinių įtvirtinimų teko išnešti aštuonis tūkstančius lavonų. Paskutinį kūną išnešė trečią dieną, kai jau šūviais teko baidyti daugybę suskridusių varnų.

Bet ir vengrų daug žuvo. Rytą po puolimo dvasininkas Martonas sugiedojo *Absolute Dominet* iš karto trims šimtams žuvusiųjų.

Trys šimtai žuvusiųjų ilgomis gretomis gulėjo aplink bendrą kapą. Viduryje ilsėjosi dvasininkas Balintas balta kamža ir stula. Šalia jo gulėjo nukirsta galva senis Cecėjus, aštuoni leitenantai, ginklanešys Balažas su motina, Maklaro malūnininkas Matė Sioris, Felnėmeto kalvis Gergėjus, Gašparičius, Ferenco Vašo žmona, ponija Balog, moterys, merginos ir daug kitų kruvinų lavonų. Gulėjo čia ir tie, kurių nebuvo galima pažinti. Štai vien tik galva, o šalia tik ranka arba kruvini skarmalai, o juose koja su batu.

Laidotuvėse dalyvavo visi gyvi išlikę karininkai. Pats Dobas stovėjo vienplaukis, laikydamas rankoje tvirtovės vėliavą.

Kai dvasininkas švęstu vandeniu apšlakstė žuvusiuosius, žodį tarė Dobas. Liūdnai pradėjo jis savo kalbą. Jo balsas nuolat nutrūkdamas.

– Be šalmo stoviu prieš jus, brangieji mano kovos draugai. Jūs atlikote didvyriškus žygdarbius, kraujyje ir ugnyje paguldėte savo galvas už šventąjį dalyką. Jūsų sielos jau ten, už žvaigždžių, amžinojoje Tėvynėje. Tebūnie palaiminti jūsų palaikai ir dabar, ir per amžius! Aš lenkiu prieš jus, šlovingieji didvyriai, karinę tvirtovės vėliavą. Jūs žuvote už Tėvynę. Jūsų laukia atpildas danguje. Sudiev! Mes susitiksim amžinojo gyvenimo palaimoje prieš karaliaus Ištvano veidą.

Ir, saliotuojant tvirtovės patrankoms, žuvusiuosius po vieną leido į duobę.

Iš dangaus baltais dribsniais krito sniegas.

Sekmadienis, spalio šešioliktoji. Po pietų Dobas nusnūdo valandėlę, o kai tik pramerkė akis, sėdo ant žirgo ir nušuoliavo prie Šandoro kuoro.

Tvirtovės gynėjai sienų daugiau netaisė, o sėdėjo ar stovėjo prie pralaužų.

Buvo niūri rudens diena.

Turkų patrankos drioksėjo be paliovos.

– Krištofai, sūnau mano, eik pažiūrėti, kas ten dedasi prie Boikio kuoro, – tarė Dobas ginklanešiui. – O aš josiu prie Senųjų vartų.

Krištofas – viena jo akis buvo aprišta balta skarele – nujojo.

Palei Tamsiuosius vartus prisirišo prie stulpo žirgą, užbėgo ant viršaus ir nudūmė siena tiesiog pas Bornemisą.

Ties viena pralauža į jį pataikė kulka. Berniukas pargriuvo ant pakylos apibertas akmenų skeveldrų.

Sargybinis suriko Zoltajui:

– Pone vyresnysis leitenante! Mažąjį ginklanešį užmušė!

Sukrėstas Zoltajus užbėgo ant sienos. Ant berniuko krūtinės skleidėsi kruvina dėmė. Prie Krištofo klūpojo kažkoks kareivis. Berniuko galva nusviro, kareivis nuėmė nuo jos šalną.

– Bėk greičiau pas komendantą, – įsakė Zoltajus kareiviui prispaudęs prie savęs Krištofą, – pranešk jam.

Berniukas dar buvo gyvas. Jo veidas pasidarė baltas kaip drobė. Žvilgtelėjęs nuvargusiu žvilgsniu į Zoltajų jis sumurmėjo:

– Pasakykite jam, kad aš numiriau.

Jis atsiduso ir numirė.

Kitą rytą apsuptieji negirdėjo pabūklų trenksmo. Ant kalvų ir įkalnėse baltavo palapinės, bet turkų niekur nebuvo matyti.

– Budėkime! – susirūpinęs tarė Dobas. – Kad tik jie mums neiškrėstų kokios naujos šunybės.

Ir jis pastatė sargybinius prie požeminių eigų ir pralaužų.

Ant sienos buvo sunku stovėti, akmenys virto iš po kojų. Tvirtovė buvo panaši į pelių išgraužtą migdolų tortą.

Visi stebėjo turkų palapines, klausėsi neįprastos tylos, ir staiga kažkas tarė:

– Jie pasitraukė...

Tas žodis sklido kaip ugnis sausais nukritusiais lapais. Visi kartojo:

– Pasitraukė! Pasitraukė!

Vėl su didėjančiu džiaugsmu:

– Pasitraukė! Pasitraukė!

Bet karininkai nieko neleido iš tvirtovės.

Praėjus ketvirčiui valandos po saulės užtekėjimo sargybiniai pranešė, kad kažkokia moteris prašosi į tvirtovę. Iš juodos šilkinės parandžos, dengusios jos veidą, visi pažino, jog ji yra turkė.

Ji atėjo mulu nuo Maklaro pusės. Priešais ją ant balno su aukšta guga sėdėjo mažas vengriukas. Mulą už apynasrio vedė kokių penkiolikos metų paauglys saracėnas.

Tvirtovės vartų neatidarė. Ir kaip juos atidaryti, jei vartų jau nebuvo!

Moteris įėjo pro pralaužą šalia tos vietos, kur anksčiau buvo vartai. Vengriškai ji nemokėjo ir tik šūkavo:

– Dobas! Dobas!

Dobas stovėjo ant aukštos akmenų krūvos, atsiradusios vartų vietoje, ir žvalgėsi į Fiuzeš-Abonio pusę. Pamatęs turkę jis tuojau pagalvojo, kad ji būsianti mažojo Selimo motina, o išgirdęs šūkčiojant savo vardą šlubuodamas nulipo nuo griuvėsių.

Turkė krito jam po kojų, paskui pakėlė galvą ir klūpodama pastūmėjo prie jo vengriuką.

– Selim! Selim! – maldavo ji ištiesusi rankas.

Vengriukas buvo kokių šešerių metų. Tamsus veidelis, protingos akutės, rankoje – medinis arkliukas.

Dobas uždėjo ranką berniukui ant galvos.

– Kuo tu vardu, sūneli?

– Jančis.

– O pavardė?

– Bornemisa.

Krūptelėjęs iš džiaugsmo Dobas atsisuko į Šandoro kuorą.

– Gergėjau! Gergėjau! – suriko jis. – Bėkite greičiau pas poną leitenantą Gergėjų!

Bet Gergėjus jau pats dūmė nuo kuoro.

– Janči! Mano Janči! – vis kartojo su ašaromis akyse.

Jis vos neuždusino vaiko glėbyje.

– Einam pas mamą!

Turkė abiem rankomis įsikibo į vaiką. Įsikibo lyg erelis į ėriuką.

– Selim! – šaukė ji išsproginusi akis. – Selim!

Ir buvo matyti, kad ji galėjo sudraskyti vaiką, jei neatgaus savo sūnaus.

Po valandėlės iš rūmų išbėgo Eva su besiplaikstančiu apatiniu sijonu. Jos kakta buvo apmuturiuota balta skarele, bet veidas paraudęs iš džiaugsmo. Ji tekina tempė paskui save mažąjį turkiuką. Šelimas buvo su įprastais turkiškais drabužėliais ir rankoje laikė didžiulę balto pyrago riekę.

Abi motinos išskėstomis rankomis šoko prie savo vaikų.

Viena šaukė:

– Selim!

Kita:

– Janči!

Moterys puolė ant kelių priešais vaikus, kiekviena glostė savo sūnų, bučiavo ir negalėjo į jį atsižiūrėti.

Ir klūpodamos jos pasikeitė žvilgsniais ir padavė viena kitai ranką.

Turkai iš tikrųjų spruko.

Varšanis, atėjęs į tvirtovę tuojuo paskui Selimo motiną, papasakojo, jog pašos dar kartą norėjo pulti, bet pranešus apie tai janičarams tie numetė prie pašų palapinių ginklus ir įtūžę ėmė šaukti:

– Daugiau nesikausime! Nors visus iškarkite, bet nesikausime! Dievas vengrų pusėje! Prieš Dievą neisim!

Achmet-paša verkdamas rovēsi barzdą visos kariuomenės akivaizdoje.

– Klatingasis niekše! – šaukė jis Ali-pašai. – Egerio tvirtovę tu vadinai supuvusiu tvartu, o jos gynėjus – avimis. Dabar pats eik papasakok sultonui, kokia gėda mus ištiko!

Jei nebūtų įsikišę bėjai, pašos būtų susikibę visiems matant.

Turkų karininkų žuvo be galo daug. Vali-bėjus buvo išneštas iš kovos lauko neštuvais. Derviš-bėjus buvo rastas prie tvirtovės sienų vos gyvas.

Turkų stovykloje viešpatavo toks nusiminimas ir tiek buvo sužeistų, kad pašos dar nespėjo duoti įsakymo trauktis, o kariuomenė jau traukėsi. Būriai, stovėję prie Felnėmeto, padegė kaimą ir naktį leidosi kelionėn lydimi gaisro pašvaistės. Kiti taip pat nelaukė ryto: paliko palapines, mantą ir skubiai iškeliavo.

Neapsakomas džiaugsmas apėmė tvirtovės gynėjus, kai jie išgirdo Varšanio žodžius. Žmonės šoko, metė aukštyn kepures. Turkų vėliavas išstatė kaip trofėjus. Paleido salvę iš patrankų. Dvasininkas Martonas, iškėlęs į dangų kryžių, spindėdamas džiaugsmu garsiai užgiedojo:

– *Te Deum laudamus!*

Jis puolė ant kelių, bučiavo kryžių, verkė.

Tvirtoviečiai iškasė iš žemės varpą. Skersinį, ant kurio jis kabojo, padėjo ant dviejų stulpų ir ėmė skambinti.

„Bim-bom, bim-bom...“ – linksmi skambėjo varpas.

O viduryje prekyvietės aikštės iškėlęs kryžių giedojo Tėvas Martonas. Aplink jį klūpojo žmonės. Dobas taip pat atsiklaupė.

Net sužeistieji išlindo iš savo lindynių ir požeminių prieglobsčių, atkiūtinę į aikštę ir taip pat suklaupė užpakalyje.

Bet staiga Lukačas Nadis garsiai suriko:

– Paskui juos! Kad juos kur šunys sudraskytų, tuos Muchamedo išperas!

Kariai žiūrėjo į Dobą žybciojančiomis akimis. Dobas linktelėjo galvą.

Ir kiek tik buvo likę tvirtovėje arklių ant visų sušokę kareiviai išlėkė pro vartus ir nudūmė įkandin turkų Maklaro kryptimi.

O pėstieji išsklido po palapines. Surinko daugybę parako, kulkų ir ginklų. Palapinių buvo tiek daug, kad ir po kelių savačių vis dar jas ardė ir vilko.

Pavakare raitieji grįžo apsikrovę laimikiu.

Trys šimtai tvirtovės gynėjų ilsėjosi brolių kape. Ant šieno ir šiaudų gulėjo du šimtai sunkiai sužeistų, už kurių gyvybę negalėjai laiduoti.

Buvo sužeisti ir visi vyresnieji karininkai. Dobas ir Bornemša – į ranką ir koją. Zoltajus paslikas gulėjo. Mekčėjus turėjo ištisą žaizdų ir randų kolekciją. Jo plaukai, barzda, ūsai, antakiai buvo apsvilę kaip ir Borneisos, Dobo ir daugelio kitų kareivių. Fiugedžio galva buvo apmuturiuota raiščiais – kyšojo tik ausys ir žibėjo akys. Jam stigo ir trijų dantų – per kautynes kažkoks turkas išmušė juos vėzdu. Bet Fiugedis dėl to nė kiek nenusiminė, nes kartu su sveikaisiais išmušė ir skaudamą dantį.

Buvo sužeisti visi tvirtovės gyventojai – vyrai ir moterys, be išimties. Beje, atsirado vienas sveikut sveikutėlis – čigonas Šarkiozis.

Paskutinis Šukano raportas skambėjo šitaip:

– Pone kapitone, turiu garbės pranešti, kad visus didžiuosius patrankų sviedinius, patekusius į tvirtovę, surinkome ir suskaičiavome.

– Ir kiek jų yra?

– Neskaitant kelių šimtų, susmigusių į sienas, be penkių dvylika tūkstančių.

Pabaiga

Apie tai, kas įvyko po apgulimo, galima paskaityti istoriniuose veikaluose. Aš pats irgi juos skaičiau ir trumpai užrašiau štai ką.

Kai Dobas dar prieš apgulimo pradžią kreipėsi pagalbos į bajorų susirinkimą Siksoje, jam – teisingiau, Mekčėjui, kuris ten atstovavo Dobui, – šitaip buvo atsakyta:

– Jeigu jūsų mažai, tai kodėl kapitonai neatsisakė savo įgaliojimų? O jei jau užsikrovei naštą ant pečių, nedejuok, kad neturi jėgų.

Atsimindami tai po apsiausties abu kapitonai atsisakė savo pareigų.

Pergalės žinia greit apskrido Vakarų Europą plojo ir džiūgavo. Romoje Popiežius aukojo mišias. Karaliui iš visur plaukė laiškai su karštais pagyrimais jo adresu. Vienos gyventojai stebėjosi užgrobtomis ir į Vieną atsiųstomis turkų vėliavomis (aksovinė Ali-pašos vėliava gal dar ir iki šiol tebėra tarp kitų karinių Habsburgų trofėjų).

Karalius į Egerį pasiuntė vyresnįjį kapitoną Matiašą Sforcijų, kad tas įkalbėtų Dobą ir Mekčęjį likti tvirtovės komendantais. Bet jie buvo nepermaldaujami.

– Mes atlikome savo pareigą, – atsakė Dobas. – Būtų buvę kur kas geriau, jei ir kiti ją būtų atlikę! Perduokite Jo Didenybei mūsų pagarbą.

Po to į Dobo vietą Egerio tvirtovės komendantu karalius paskyrė Gergėjų Bornemisą.

Ferenc, Ōrsi. Kapitonas Tenkešas. Iš vengrų kalbos vertė Janina Išganaitytė. 3-iasis leidimas. Vilnius, 2007, 107–125.

Mugė

Dabar senųjų baronų Eberšteinų šeimos jaunesniajam sūnui atėjo sunkios, pilnos nerimo dienos. Nuo ryto ligi vakaro jis sėdėdavo savo didžiuliame krėsele ir žiūrėdavo į vieną tašką. Ir kai tik imdavo galvoti apie tai, kas jam nutiko prie tvenkinio, tučtuojau griebdavosi pypkės su kvepiančiu olandišku tabaku.

Koks gėdingas, baisus, neapsakomas įvykis, tokį ne visada ir kronikoj surasi. Ir viską padarė kažkoks kurucų kapitonas, kitaip tariant, paprasčiausias kaimietis! Juo daugiau baronas galvojo, juo baisesnės jam atrodė šito maudymosi pasekmės. Jis visas nustėro, kai vienąsyk, taip jam besvarstant, staiga į pilį įlėkė strėlė, o kartu su ja ir jam adresuotas trumpas laiškelis.

Pulkininkas tuojuo suprato, kad šitas apsišaukėlis pirtininkas ne be reikalo pagrobė jo drabužius, kardą su sidabruota rankena ir valdovo lazda.

Naujus drabužius jis, žinoma, savo skrynioje surado, bet ką daryti su imperatoriaus pulkininko munduru? Palikti jį šitam plėšikui? Jei visos tos žinios pasieks Vieną, paslaptinę imperijos grafą, tai jis galės visiems laikams atsisveikinti su Šiklošo pilim ir penkiasdešimčia tūkstančių holdų žemės.

Būtų tikra velniava, jei paausiuota rankena kardą reiktų visam laikui palikti prieš rankose. Jį ant Reino kranto jam padovanojo imperatoriaus rūmų karinės tarybos vyriausiasis vadas hercogas Eugenijus Savojietis. Ant kardo ašmenų puikavosi auksinis užrašas: „Aš esu tavo garbė – brangesnė už gyvybę!“ O pulkininko lazda buvo valdžios ir galybės simbolis. Lygiai taip, kaip karalių rankose skeptras. Kas ja mostelėdavo prieš pusėn – mostelėdavo tarsi pačia imperatoriaus ranka.

Kartu su strėle į pilį atlėkusiame laiške buvo baisus įspėjimas:

„Pulkininke! Jūs turėjote progos įsitikinti, kokie mes stiprūs. Gražinau įmonėms pagrobtus gyvulius ir nubaudžiau jūsų malonybę už per didelį gobšumą. Paėmiau jūsų mundurą, hercogo dovanotą kardą ir valdovo lazda. Pespėju: jei tik vėl imsit skriausti žmones, tučtuojau mundurą vyriausiajam vadui, kardą – *rūmų karinei tarybai*, o valdovo lazda – pačiam imperatoriui! Kapitonas Tenkešas.“

Šitas laiškas Eberšteinui įvarė ligą. Tačiau Amalijai jis nedrįso prisipažinti, kodėl jį visą dieną krečia šaltis ir kodėl karščiudamas vartosi lovoje. Jei šis kaimietis savo pažadą ištesės ir generolas Botianas iš tikrųjų visus tuos daiktus pasiųs į Vieną, barono

garbė bus prarasta amžiams. Ir tai šimtąsyk baisiau net už pačią mirtį! Tada jam jau nieko kito nebeliks, kaip tik paleisti sau kulka į kaktą.

Kai pulkininkas atsikėlė iš patalo, buvo tarsi iš naujo užgimęs. Jis daugiau ne tik nespaudė kaimiečių su rekvizicija, bet dar ir pats sulaikė nuo šio žingsnio vietoj dingusio kapitono Brukenbakerio naujai atvykusį vyresnįjį leitenantą Kamererį ir amžinai nerimstantį feldfebelį Pitjiką.

Pastarosiomis savaitėmis Tenkešo kalno papėdėje viešpatavo ramybė ir gyventi buvo visai įmanoma. Įbaugintas pulkininkas sukandęs dantis kentė, leisdamas valstiečiams tvarkytis taip, kaip jie norėjo.

Tačiau jis visgi nepamiršo ir kitko: jo žmonės, persirengę kaimiečių drabužiais, dieną ir naktį turėjo būti ant kojų, naršyti visus Tenkešo kampus, miško tankumynus, Dravos upės užliejamas kemsynes – ieškoti kapitono Tenkešo pėdsakų.

Pulkininkas žinojo arba, tikriaus sakant, tikėjosi, kad šiam baisiam žmogui pakliuvus į jo tinklus, jis tučtuojau susigražintų savo kardą ir valdovo lazdą. Tada galų gale ir jam nusišypsotų laimė. Bet dabar, vos tik pagalvojus apie tai, kas atsitiko, jį nukrėsdavo šiurpas.

Bet Matės Ekės pėdsakai per šias ramias savaites tarsi skradžiai žemę prasmego. Nebuvo girdėti apie jį jokios žinios.

Kasdien vis blogėjant piniginiams reikalams, pulkininkas skubiu paštu išsiuntė laišką į Vieną Helenai, Amalijos jaunesniajai seseriai. Gerai apgalvotais žodžiais jis užsiminė apie tai, kad Helenai kuo greičiausiai neatsiuntus, tai yra nepaskolinus, pinigų, galima laukti pačių nemaloniausių pasekmių.

Tačiau tuo metu, kol su didžiausiu nekantrumu laukė Helenos atsakymo, pulkininkas spaudė ir Georgą Dudvą, kad tasai jam duotų paskolą.

Smuklininkas niekaip negalėjo atsisakyti. Veltui jis muistėsi ir šiaip bei taip atsisakbinėjo, pulkininkas jam atvirai pagrasino, kad neužmirštų, kas yra Šiklošo ir jo apylinkių ponas.

Ponas Dudva suprato, jog vis dėlto geriau pulkininko palankumą pirkti grynais, negu jo netekti taip beprasmiškai išsisukinėjant. Tris sykius jis skolino pulkininkui nemažas pinigų sumas, kiekvienąsyk, žinoma, griežtais terminais, už tai gaudamas vekselius.

Tačiau veltui jis laukė skolos. Visi terminai jau seniai praėjo, o pinigų kaip nebuvo, taip nebuvo.

Tada ponas Dudva, įsidrąsinęs ir pasiėmęs su savim vekselius, ryžosi pats nueiti į pilį. Kartu paėmė Amalijai dovanų mažytį kačiuką.

Iš pradžių pakalbėjęs apie šį bei tą, pasakė, ko nori.

– Teikitės pažvelgti, ponas pulkininke, šių vekselių terminai jau seniai pasibai-
gę, – jis išlygino ant stalo laisvai susuktus popierinius ritinėlius.

– Kol iš Vienos negausiu pinigų, – suiržęs pasimuistė pulkininkas, – negalėsiu
jums sumokėti!

Bet smuklininkas verkšleno toliau:

– Aš suprantu jus, ponas pulkininke, bet supraskite ir mane! Aš iš to ir gyvenu,
kad leidžiu pinigų apyvartai, prekiauju... turiu garbės jums pranešti!

– Labai apgailestauju, ponas Dudva! Reikia palaukti... – atsakė pulkininkas ir, paėmęs nuo stalo skambutį, jį pakratė.

Tuomet smuklininko dovanota katė, matyt, išgąsdinta neregėtos aplinkos, „pagerbė“ pulkininko stalą, palikdama ant jo balutę...

Išgirdusi skambutį, įėjo Veronika.

– Nunešk štai šitą mano žmonai, – mostelėjo pulkininkas stalo pusėn. – Tai pono Dudvos dovana!

Veronika vikriai pribėgo prie stalo ir, paėmusi kačiuką, šmurkštelėjo iš kambario.

Pulkininkas žiūrėjo į poną Dudvą, bet smuklininko susižavėjęs žvilgsnis, sakytum, lipte prilipo prie durų, už kurių dingo mergina.

– Nuostabi! – pakiliu balsu ištare Dudva.

– Taip, ji iš tikrųjų labai išgražėjo... galima sakyti, per paskutines kelias savaites, – pripažino pulkininkas.

– Puiki! – pakartojo smuklininkas.

– Daug su ja turėjo vargo mano žmona, – toliau šnekėjo baronas, – kol padarė tokią vikrią, sumanią tarnaitę. Netrukus bus galima išleisti ir už vyro. Kas gaus – neapsigaus.

Staiga smuklininkas pasislinko arčiau stalo.

– Kieno ji baudžiauninkė?

– Mano, – kuo ramiausiai atsakė pulkininkas.

Dudva griebėsi kišenių. Išsitraukė tris vekselius ir sušlamino jais.

– Ponas pulkininke! – prabilo jis ryžtingu balsu. – Gražinsiu visus tris vekselius, jei vietoj skolos jūs man atiduosite šitą merginą.

Tuo metu į kambarį įėjo Amalija, norėdama smuklininkui padėkoti už dovaną. Nugirdusi Dudvos paskutinius žodžius, ji stabtelėjo ir visa užsiplieskė.

– Veroniką? Neatiduosiu! – beveik rėkte išrėkė ji.

Baronas šoko prie jos ir ėmė tyliai aiškinti:

– Bet paklauskite, Amalija! Daugiau mes neturime kuo jam užmokėti!

– Tai ir nemokėkim! – karščiovosi ponias.

– Tada šitie popieriai atsidurs teisme! – Ir pulkininkas, paėmęs vekselius, pakratė jai po nosim. – Ar jūs šito norite?

Pagaliau Amalija suprato, kad teismas gali jiems neišeiti į naudą. Nors ir labai nusiminusi, ji greit pasakė:

– O kur aš dabar gausiu tokią supratingą, malonią, tokią darbščią tarnaitę?

Tačiau baronas neklausė žmonos verkšlenimo.

– Kada mes galėtume viską sutvarkyti? – paklausė jis, ištiesdamas ranką ponui Dudvai.

Smuklininkas čiupo barono dešinę ir, nesitverdama džiaugsmu, tarė:

– Kuo greičiau! Po savaitės, mugės dieną.

Veronika pastaruoju metu iš tikrųjų visa pražydo. Tarytum užgimė iš naujo. Anksčiau buvusi visados nusiminusi, susirūpinusi, dabar visa švytėjo iš džiaugsmo. Dažnai buvo galima išgirsti ją dainuojant, ir darbas jos rankose tirpte tirpo. O vakarais, kai

gulėdavo lovoje, sudėjusi rankas po galva, ir užmerkdamo akis, tik apie tą nepaprastą žmogų ir galvodavo. Galbūt niekas ir nežino, kur jis gyvena, tačiau šis žmogus prieš kelias savaites buvo čia, pilyje, ir, nutaikęs akimirka, karštai ją pabučiavo. Ji jautė, kad šitas gudragalvis šiuo metu irgi daug galvoja apie ją.

Dėl to ji ir pražydo, ir diena iš dienos vis gražėjo.

O dabar – baisu ir pagaltoti! Šitam lupikui, šitam palaižūnui, šitam niekšui Duvai atiduoda ją į žmonas!

Duotų žinią kapitonui, bet nežino, kur jį rasti. Ir Veronika tvirtai nusprendė: greičiau pasirinks mirtį negu šitą šnarpšlį Dudvą!

O dienos bėgo, kaipmat pralėkė visa savaitė. Išaušo mugės rytas.

Per pastarąsias ramias savaites, kai pulkininko raiteliai nepuldinėjo kaimų, žmonės atkuto. Ir kaip anais gerais laikais į garsiąsias Šiklošo muges pilies aikštėje dabar vėl ėmė rinktis turgininkai, smuklininkai, balaganininkai, aiškiaregiai ir visokie kito-kie prekiaujantys žmoneliai.

Tuo metu toli nuo pilies, Tenkešo kalno šlaite, užlipęs ant Velnio kanopos uolos, kapitonas pro ilgą žiūroną stebėjo vis labiau augantį mugės šurmulį.

Jakabas Buga tą dieną buvo labai prastai nusiteikęs.

– Kapitone! Kapitone, neik šiandien į mugę, būk geras! – maldavo jis Matę.

Bet šis nepaisė jo perspėjimo.

– Klausyk, Jakabai! – bandė jis aiškintis. – Į pilį aš negaliu nueiti, o mugėje tikriausiai bus Veronika.

Tačiau Jakabas, traukdamas savo kasdieninę pypkę, tikrai karčiai pro lūpų kraštą nusispjovė.

– Ar maža vyrų paguldė galvas dėl gražių merginų!

– Aš turiu ją susitikti, – nusprendė kapitonas.

– Aš tave palydėsiu! – pasisiūlė Jakabas.

– Ne! – ryžtingai atsakė Matė. – Keliausiu vienas.

Jis užsimovė ant galvos kepurę, užsimetė ant pečių kailinius ir patraukė šurmulio pusėn.

Mugės aikštė jau iš pat ankstyvo ryto klegėjo nuo prekiautojų balsų. Čia buvo pardavinėjami gyvuliai, batai, drabužiai, pakinktai, virvės – žodžiu, viskas, ko tik žmogui reikia.

Pačiame viso šio sambrūzdžio viduryje stovėjo didžiulė smuklininko palapinė. Vėjas nešiojo nuo jos į visas puses čirškinamos mėsos kvapą, kuris kvietė žmones po gero turgaus išlenkti magaryčių.

Kapitonas, užsitraukęs ant akių šiek tiek dulkiną kepurę, slampinėjo, maklinėjo tai šen, tai ten ir pagaliau stabtelėjo tarp palapinių. Jo žvilgsnis klaidžiojo nuo vieno žmogaus prie kito; pamatęs bet kokią merginą, jis palaikydavo ją Veronika, bet kiekvienąsyk nusivildavo.

Šalia jo stumdėsi, šurmuliavo žmonės, tik Veronikos vis nesimatė, ir Matė jau buvo beprarandęs viltį. Staiga kažkas čiuptelėjo jį už rankos.

– Išguldysiu tau visą ateitį, jaunasis žmogau! Visą tiesą pasakysiu! – nusišypsojo juodaakė čigonaitė.

- Sakyk! – linktelėjo jai viskam abejingas kapitonas.
- Mergina pažiūrėjo į Matės delną ir palinko jam prie ausies.
- Tavo mielajai gresia didelis pavojus! – sušnibždėjo.
- Koks pavojus? – nustėro Matė.

Ir tartum pats velnias būtų sumaišęs kortas. Šią pat akimirką sugriaudėjo būgnas, o senasis pulkininko raštvedys Samuelis Šneideris tuojau pat ėmė skaityti:

– Pranešame aplinkiniams, kad mūsų gerbiamas smuklininkas Georgas Dudva šiandien susižiedavo su baudžiauninke Veronika Sėkej, kuri lig šiol buvo ponios pulkininkienės tarnaitė. Jei kas nors iš jūsų žinote ką nors tokio, kas galėtų sutrukdyti šiai santuokai, prašau tučtuojau pranešti man, nes dar šiandien įvyks jungtuvės!

Ir trinktelėjo būgnas. O Matei šią minutę atrodė, kad sugriaudėjo ištisa patrankų baterija. Visas persigandęs, atsisuko į čigonę.

- Še tau pinigą! Imk!
- Oho! Čia juk sidabrinis! – didžiai nustebo mergina.
- Bet Matė jai neleido ilgai stebėtis.
- Gausi ir auksinį, jei sužinosi, kur dabar yra toji Veronika Sėkej!
- Aš sužinosiu! Viską sužinosiu! – nieko nelaukusi, išpyškino čigonė.

Ir ji tučtuojau patraukė tiesiai pilies vartų link, nes juk pats ponas Samuelis Šneideris savo pranešime užsiminė, kad Veronika yra pulkininkienės tarnaitė.

Čigonė gal kokį pusvalandį lūkuriavo tarp pakelės medžių, kol pagaliau atsivėrė didžiuliai pilies vartai, ir pro juos išriedėjo pulkininko karieta. Šalia vežėjo ant pasostės sėdėjo ginkluotas labancas. Už jų nugarų kraipėsi Amalija. O priešais ant tarnams skirtos pasostės sėdėjo susigūžusi Veronika ir išdidžiai nusiteikęs Georgas Dudva.

Vežimas pravažiavo tiltą ir pasuko mugės link.

Tada čigonė išlindo iš už medžių ir nuskubėjo prie karietos.

- Gerbiamoji hercogienė! Aš išguldysiu jums laimę! Visą tiesą pasakysiu!
- Eik šalin! – užriko ant jos Dudva.
- Bet mergina prie tokių žodžių buvo pripratusi.
- Gerbiamasis smuklininke, jums gresia didelė nelaimė! – toliau varė savo čigonė.
- Man? Nelaimė? Kokia nelaimė? – Dudva staiga visas nustėro.
- Tai aš jums pasakysiu po to, kai gerbijamajai hercogienei išsakysiu laimę.

Tada Amalija sušuko:

- Vežėjau! Sustabdykite arklius!

Čigonė nubraukė nuo medžio saują sausų lapų, sutrynė juos delne ir atkišo pulkininkienei.

- Na, prisilieskit!

Pulkininkienė pridėjo savo pirštą prie čigonės delno.

– Gerbiamoji hercogiene... – iš lėto pradėjo čigonė. – Šiandien susitiksime su tuo, kuris jau tiek laiko jums sapnuojasi.

- Gerai ar blogai aš jį sapnuoju? – paklausė ji.
- Ir gerai, ir blogai, – žiūrėdama į sutrintus lapus, atsakė čigonė.

„Tai gali būti nebent kapitonas Tenkešas!“ – staiga toptelėjo Amalijai, bet ji nutylėjo, bijodama išduoti savo mintis.

– O jums, gerbiamasis pone smuklininke, yra ko bijoti! – dygiai žvilgtelėjo į jį čigonė. – Dar šiandien jus ištiks didelė nelaimė. – Ir ji mostelėjo ranka į tolį: – Žiūrėkite va ten, žiūrėkite, koku viesulu sukasi raganos!

Kol Amalija ir smuklininkas dairymiesi ieškojo viesulu besisukančių raganų, kur buvo parodžiusi čigonė, ši spėjo sušnibždėti Veronikai:

– Mugėje tavęs laukia vienas vaikinasis. – Ir kai Veronika atsakė galvos linktelėjimu, čigonė vėl spigiu balsu suriko: – Va ten viesulas, va ten!

Kai pulkininkienė ir smuklininkas atsigrėžė, čigonė jau buvo dingusi.

– Kvaila mergiškia! – numojo ranka paniuręs Dudva. Ir staiga atsisuko į visą nušvitusią, besišypsančią Veroniką. – O tu ko džiaugiesi?

– O kodėl aš savo jungtvių dieną turėčiau būti surūgusi? – žvelgdama Dudvai tiesiai į akis, atsakė mergina.

Matė trypinėjo šalia vieno balagano, kai greta jo stabtelėjo čigonaitė. Jis kaip tik buvo numušęs rutulį, kuris kabėjo ant virvutės, o balaganininkas tuo metu užkimusiu balsu aiškino:

– Muškite pirmyn! Jei pataikysite į lėlę, pinigai jūsų!

Pastumtas rutulys pralėkė mediniam žmogui pro šalį, paskui, atšokęs atgal, numušė lėlę, kuri stovėjo ant sidabrinio talerio.

– Paimkite šitą pinigą, jis jūsų! – nutaisęs linksmą miną lyg jam nebūtų jokio nuostolio, tarė balaganininkas Matei. Bet lošėjas jau buvo dingęs.

Kapitonas, palikęs balaganininką ir išloštą savo laimikį, leidosi paskui čigonę.

Atriedėjusi puošni karieta išsklaidė susibūrusius žmones. Smuklininkas paslaugiai padėjo išlipti pulkininkienei. Veronika taip pat vikriai nušoko nuo vežimo ir slapčiomis ėmė žvalgytis, kur galėtų būti tasai, kuris davė jai žinią.

Ji visa krūptelėjo, kai staiga iš už vienos palapinės išlindo Matė ir šiek tiek kilstelėjo ant akių užsmauktą kepurę.

– Iš pradžių pažiūrėsime plonų drobių! – pažadino ją staiga pasigirdęs pulkininkienės balsas.

Ir jie visi patraukė prie tos palapinės, už kurios buvo pasislėpęs Matė.

Kaip tik čia ir prasidėjo gana keistas žaidimas. Iš už palapinės brezentu pasigirdęs pardavėjo balsas jiems pasirodė kažkaip pažįstamas.

– Prašom, prašom, čia visam pasauly geriausia drobė! – jis taip vikriai išskleidė didžiulį drobės ritinį, kad pardavėjo veidą tikrai Veronika ir tegalėjo įžiūrėti. – Nereikia bijoti, kol aš čia esu! – šaukė Veronikai pardavėju apsimetęs kapitonas. – Tokios drobės tik pas mane galite gauti.

Mergina suprato jo žodžius. Bijoti ji nebijojo, tik nesuprato, kuo visa tai baigsis.

Amalija liepė ponui Dudvai nupirkti tris ritinius drobės Veronikos kraičiui.

Kai smuklininkas mokėjo pinigus, – šį sykį jau tikrajam pardavėjui, – kapitonas prasmuko prie kitos palapinės.

Prisiartinus pulkininkienei, jis vėl užgiedojo savo dainelę:

– Polenta! Rašalinės! Serenados! Geriausias Venecijos šilkas! Geriausias, jei sa-kau! Tai tokia pat tiesa, kaip kad dar šįvakar apkabinsiu tą, kurią myliu!

Ponas Dudva tempė drobę ir kartu laužė galvą, kur jis yra girdėjęs šitą balsą.

Staiga baisus įtarimas nusmelkė jam širdį.

Prie šilkų palapinės jis bandė žvilgtelėti pro plevenančią medžiagos uždangą, tačiau nepasisekė.

– Va čia pats tikriausias šilkas! – naiviai džiūgavo Amalija. – Norėčiau dešimt aršinių! – ji pasisuko į Dudvą.

– Prašau paimti pinigų! – ištiesė jai kapšį smuklininkas ir slapčiomis užlindo už palapinės.

Tuo metu Matė Ekė jau movė italų pirkliui ant galvos jo smailaviršūnę kepurę su kutu. Tai pamatęs, smuklininkas jį atpažino. Skubiai atsitraukė atgal ir žengė prie Amalijos.

– Galite išleisti visus pinigus, kiek tik čia yra! O aš pabėgėsiu į smuklę naujo kapšio.

– Kol jūs sugrįšite, mes atsipūsime štai toje, kaip ją ten vadina... – parodė Amalija į didžiulę palapinę, iš kurios sklido tokie kvapai, kad net seilė varvėjo.

– Smuklėje! – pagavo žodį Veronika ir tyčia pasakė taip garsiai, kad išgirstų ir palapinėje esantis Matė.

Georgas Dudva po kelių minučių uždusęs nulėkė pas pulkininką ir užsikirsdamas ėmė aiškinti:

– Atpažinau! Tai jis! Kapitonas Tenkešas!

Baronas Ekbertas Eberšteinas, apsvaigęs iš džiaugsmo, pasitrynė delnus.

– Jei taip, tai jis tuoj pakliūs man į tinklą! Pašaukite vyresnįjį leitenantą Kamererį! Šį sykį gyvas neištrūks!

Po to jis liepė Georgui Dudvai grįžti atgal į mugę. O kai pro duris įlėkė vyresnysis leitenantas, Eberšteinas su juo turėjo rimtą karinį pasitarimą. Jie abu sutiko: kapitono Tenkešui sugauti reikia mesti visas jėgas.

Keturis savo patikimiausius žmones aprens valstiečių drabužiais ir, vadovaujant feldfebeliui Pitjikui, pasiųs į smuklininko palapinę. Kiti keturi labancai, taip pat valsietiška apsitaisę, įsimašys į mugės minią. Jie turės saugoti Amaliją ir kartu nepastebimai prisitarti prie kapitono, o kai atkaks pulkininko vadovaujami pėstininkai, duos ženklą, kur ir kas tuo metu vyksta.

Pilies bokšto viršuje buvo liepta užtaisyti didžiulę patranką ir nutaikyti į mugės pusę. Raiteliams, vyresniojo leitenanto Kamererio vadovaujamiems, sėsti į balnus ir, pasiruošus puolimui, išsirikiuoti pilies kieme prie vartų.

Pulkininkas pats išleido pro vartus pirmąsias savo kareivių grupes.

Tuo metu Georgas Dudva uždusęs įlėkė į smuklininko palapinę.

– Atnešiau jums šalto midučio, – vėl pasigirdo pažįstamas balsas, ir įėjęs smuklininkas pastatė ant stalo putojančio gėrimo asočius.

– O ką ponas Dudva teiksėtės užsakyti?! – pažvelgė smuklės savininkas į įėjusį, kuris prisėdo prie Amalijos ir Veronikos. – Tą patį, ką ir damos, – užsikirsdamas išstėnėjo Dudva.

– Klausau, tuojau pat!

Kai smuklininkas nuėjo, Dudva persisvėrė per stalą ir kiek drebančiom lūpom sušnibždėjo moterims:

- Tik neišsigąskit, ką jums pasakysiu: štai tas žmogus ir yra kapitonas Tenkešas!
- Ajajai, kas dabar bus?
- Sučiupsime tą niekšą!

Kapitonas, sėdėdamas už palapinės širmos, girdėjo kiekvieną žodį.

Netrukus vėl pakilo palapinės uždanga ir įžengė keturi valstiečiai. Jie priėjo prie arčiausiai stovinčio staliuko, kažkaip staigiai stabtelėjo, paskui vienas iš jų davė ženklą, ir grupė susėdo.

Ir visi kaip vienas atsirėmė į stalą dešine alkūne.

– Nuvarykite šalin, ponas Dudva, šituos kaimiečius! – šlykštėdamasi paprašė Amalija.

Dudva įdėmiau žvilgtelėjo į juos ir tyliai sušnibždėjo:

- Čia mūsiškiai!

Nereikėjo kažin kokio ypatingo įžvalgumo, kad iš kampuotų, prie rikiuotės pratusių kareivių judesių atpažintum labancus. Feldfebelio Pitjiko greitosiomis prikliauti ūsai karojo kaip nuvaryto jaučio uodega.

Netrukus feldfebelis Pitjikas vėl švilptelėjo pro savo baisiuosius ūsus. Tada jie visi kaip vienas atsitiesė ir vėl pasirėmė į stalą, tik dabar jau kaire alkūne.

Tuo metu, kai valstiečių drabužiais persirengę labancai prakaitavo smuklininko palapinėje, pulkininkas kantriai mokė savo artileristą:

- Sekite, tiktai atidžiai sekite mane! Kai pakelsiu savo kardą, trenkit iš patrankos į mugės vidurį! Kad ir visą šimtą užmušim, bet kad tarp jų būtų kapitonas Tenkešas! Aišku?

Tai pasakęs, baronas Ebešteinas atsistojo pėstininkų priešaky ir pats juos nuvedė į mugę.

Kiti keturi labancai, kurie, persirengę valstiečių drabužiais, slampinėjo tarp žmonių, pranešė pulkininkui, kad jų ieškomas kurucas sėdi smuklininko palapinėje.

Ir pulkininkas su savo būriu patraukė tiesiai ten.

Kapitonas pro mažą plyšelį stebėjo ką tik atvykusius labancus. O smuklininko prikyštę ir kepurę buvo užsidėjęs jau tikrasis palapinės šeimininkas.

- Dabar nešk į salę alų, bet žiūrėk, kad šitie keturi paniurėliai kaimiečiai nepamatyti tavo veido! Kad ir kas atsitiktų, aš tau padėsiu! – tarė jam Matė.

Iš lauko jis nugirdo pulkininko šnibždesį:

- Nešaudykit! Gyvą reikia sučiupti šitą niekšą!

Pirmieji į palapinę įslinko dar keturi valstietišškai apsitaęs labancai, už jų – uniformuoti kareiviai ir galiausiai – pats pulkininkas.

- Imperatoriaus vardu! – išsitempęs sušuko baronas.

Ir labancai puolė – tik šį sykį, deja, tikrąjį smuklininką.

Ponas Dudva tuo metu stvėrė už rankų pulkininkienę su Veronika ir kuo greičiausiai tempte ištempė jas iš palapinės.

Tą pačią minutę subraškėjo ir griuvo visas pastatas. Mat kapitono rankose kaip žaibas švystelėjo didžiulis duonriekis peilis – jis ir nurėžė palapinę laikiusias virves.

Koks kilo triukšmas ir sambrūzdis po šituo nukarusiu brezentu! Netikėtai užklupti žmonės vienas kitą kumščiaavo, trypė ir spardė.

Matė pakėlė palapinės kraštą ir pamatė smuklininko ranką. Jis nutvėrė ją, gerokai truktelėjo ir šį žmogų ištraukė.

Dabar kapitonas kuo greičiausiai leidosi paskui pono Dudvos kompaniją, kuri jau buvo belipanti į vežimą.

Jis užsoko ant pasostės ir išplėšė labancui iš rankų ginklą. Skėlė vieną antausį sargybiniui, kitą – vežėjui! O tie abu, risdamiesi žemyn, pargriovė ir poną Dudvą.

Kapitonas čiupo vadeles, ir virš arklių nugarų sušvilpė botagas.

– Kelią! Kelią! – šaukė Matė.

Pora arklių kaip vėjas nulakdino vežimą.

Vyresnysis leitenantas Kamereris, kuris nuo pilies bastiono kampo stebėjo šiuos įvykius, iš siaubo visas nustėro ir įrėmė akis į žiūroną.

– Pagrobė pulkininkienę! Šitas niekšas sprunka Vokanio keliu! Vytis! Paskui jį! – suriko jis kareiviams ir nulėkė prie savo arklio.

Labancų dragūnai su didžiausiu triukšmu išlėkė pro pilies vartus.

Tolumoje, kur susieina Gambašo ir Terentašo kalnai, Vokanio pusėje, tvyrojo dulkių debesys.

Pagaliau vargais negalais klegesys po sugriuvusia smuklininko palapine nurimo. Pulkininkas irgi šiaip taip išsikapstė iš po suvirtusių kareivių krūvos.

Tačiau, o nelaime! Jis čia pat įsėdo į netoliese stovėjusią geldą su raugu.

Kai baronas vargais negalais atsistojo ant kojų, aplipusi tešla styrojo kaip šermuonėlio kailis. Pagaliau kažkur tarp kojų susieškojo kardą. Šiaip taip jį išsitraukęs ir iškėlęs aukštyn, jis sukomandavo:

– Išsirikiuoti!

Tuo metu artileristas, kuriam baronas buvo įsakęs, kad jam pakėlus kardą, reikia šauti, įkišo į pabūklo angą įkaitintą geležį.

Patranka driokstelėjo, užvertusi dūmais visa bastioną. Sviedinys švilpdamas nulėkė tiesiai į smuklininko palapinę.

Eberšteinas iš baimės vos Dievui dūšios neatidavė.

Ponas Dudva čiupo į glėbį svirduliuojantį pulkininką ir greit nusitempė į savo smuklę, kur jie iš to didelio išgaščio išlenkė po porą kvortų vyno, skirto toli gražu ne tokiai progai.

* * *

Vyresniojo leitenanto Kamererio dragūnai ant pailsėjusių arklių vis labiau artėjo prie vežimo. Matė tikėjosi išlaikyti tokį pašėlusį greitį iki Terentašo kalno šlaito, o ten, tankiame miške, jis su Veronika jau kaip nors ras išeitį. Bet lietus buvo paplovęs kelią. Ištaiginga karieta slydinėjo, riedinėjo akmenukais, ir nuo arklių jau dribo putos. O lygioje vietovėje, tarp plikų kalvelių, nuo persekiotojų nepabėgsi.

Labancų arkliai tarytum ištįso, taip smarkiai raiteliai juos vijo.

Pirmasis šalia vežimo atsirado vyresnysis leitenantas, o už jo ir kiti. Labancai čiupo arklius už apynasrių ir apsuko juos atgal.

Į kapitoną nukrypo koks tuzinas pistoletų.

– Pasiduok, kuruce! – valdingai riktelėjo vyresnysis leitenantas Kamereris.

Veronika sukliko, o pulkininkienė užsidengė rankomis veidą.

Matė apsidairė ir suprato, kad jokio išsigelbėjimo nėra. Mažiausias krustelėjimas – ir ji išvarpys kulkos. Dar labiau jis bijojo, kad kokio nors labanco kulka gali kliudyti Veroniką.

Ir jis tylėdamas iškėlė rankas aukštyn.

– Suriškite „poną kapitoną“! – paliepė kareiviams švytinčiu veidu vyresnysis leitenantas.

Keturi labancai priėjo prie Matės. Šis nesisipriešino, nes matė, jog tai būtų buvę beprasmiška. Tylėdamas kentė, kai jam užsuko rankas už nugaros ir tvirtai surišo.

Labancai pasodino jį į vežimą veidu priešais Veroniką ir pulkininkienę. Jam iš kairės ir dešinės susirangė po vieną ginkluotą kareivį.

Visą šią procesiją lydėjo dragūnai su atkištais pistoletais.

Kapitonas dabar į pistoletus nekreipė dėmesio. Savo liūdnei besišypsančiomis akimis jis žiūrėjo tik į Veroniką.

Mergina saugojosi, kad kokiu nors neapgalvotu judesiu neišsидуotų. Bet ėmė ir pabiro jai ašaros iš akių.

O tai, matyt, yra ne mažiau užkrečiamas dalykas, kaip ir žiovulys, nes ir Amalija tuoj prisikišo prie akių mezginiuotą nosinaitę.

– Kiek visokio išgąščio! – zirzė ji ir apgailestaudama žiūrėjo į Veroniką. – Gaila, kad šie nuotyčiai tik iki rytojaus tetruks. Auštant kapitonas neteks galvos.

Veronika dabar ėmė verkti pasikūkčiodama. Jos laimė, labancai, kurie visa tai matė, galvojo, kad vargšėlė išsigando ir verkia iš nervų.

Privažiavus Siklošą, iš pono Dudvos smuklės išlėkė pulkininkas ir, visas švytėdamas džiaugsmu, išklausė vyresniojo leitenanto Kamererio raportą.

– Ponas pulkininke, leiskite pranešti: sugavau kapitoną Tenkešą!

– Šaunu, ponas vyresnysis leitenante! Šaunu! – nužvelgdamas brangų trofėjų, gyrė Kamererį baronas.

Matė Ekė šyptelėjo ir mandagiai pasakė:

– Esu be galo laimingas, kad mano asmenybė gali suteikti tiek daug džiaugsmo ponui pulkininkui.

Baronas atsakė su dygia pašaipą:

– O aš toli gražu nesu įsitikinęs, kad jūs tiek pat džiaugiatės mano buvimu.

Keletą minučių jie tylėdami žiūrėjo vienas į kitą.

Tuo metu tylą nutraukė smuklininkas.

– Ponas pulkininke! – su įkvėpimu prašneko jis. – Atšvėskime šią dieną. Atšvėskime kartu kapitono Tenkešo sugavimą ir mano vestuves! Šiandien visi – mano svečiai! Kareiviai galės valgyti ir gerti, kiek tik norės!

– Mielai priimu jūsų pasiūlymą, – nusileido pulkininkas.

Vyresnysis leitenantas Kamereris nušuoliavo į pilį atnešti pulkininkui naujų drabužių ir pranešti ponui Samueliui Šneideriui, kad dar šį vakarą čia pat, smuklėje, reikia surašyti Georgą Dudvą ir Veroniką Sėkej.

* * *

Tuo metu Jakabas Buga pergyveno nė kiek ne mažesnę baimę. Būdamas patyręs ir daug ko matęs žmogus, jis suprato, į kokią pavojingą kelią išsiruošė kapitonas. Pasiėmęs žiūrėdamas, Jakabas nuo Velnio kanopos uolos stebėjo visą mugę. Nedaug jis iš to turėjo naudos, nes per didelę maišatį mažai ką tegalėjo įžiūrėti. Jis vis dar tikėjosi, kad Matė sugrįš. Bet kai visą kalno šlaitą sudrebino patrankos trenksmas, tuoj suvokė, kad kapitoną ištiko nelaimė.

Dėdė Šiklošį jie buvo išsiuntę toli į kaimus, ir jis turėjo grįžti tik kitą dieną.

Nebeliko nieko kito, kaip griebtis ginklo ir pačiam sėsti ant arklio.

Kilus tokiam dideliui triukšmui, mugė bemat baigėsi. Visi griebė savo prekes ir spruko kas kur – kuo toliau nuo šitos pavojingos vietos.

Išlakstę žmonės Jakabui papasakojo, kas nutiko: labancai sugavo kapitoną Tenkešą!

Tuo metu Buga pamatė ant vežimo sėdinčią čigonaitę.

– Rožė! – pašaukė jis.

Mergina atsigręžė ir apsidžiaugė, pamačiusi seniai regėtą Jakabą, kurį laikė palaidotu. Po valandėlės Jakabui jau buvo aišku, kaip Matė pateko į tokią beviltišką padėtį.

Tuomet Jakabas prisiminė, kiek daug pastangų anąsyk padėjo kapitonas, išplėsdamas jį iš seržanto Ervinerio nagų. Jis taip pat žinojo, kad, jam į bėdą pakliuvus, Matė viską padarytų ir jį išlaisvintų.

– Ar padėsi man, Rožė? – paklausė jis merginą.

– Juk tu pats žinai... – švelniu balseliu atsakė čigonaitė.

Jie susitarė, kad pirmiausia tiksliai išsiaiškins padėtį, o paskui nuspręs, ką daryti.

Jakabas užsikėlė Rožę ant balno, ir abu nujojo.

Smuklėje labancai kapitoną pririšo prie didžiulės ąžuolinės kėdės. Jis sėdėjo nugara į langą, stalo gale. Kojos buvo laisvos, bet rankų riešai tvirtai pririšti prie kėdės atkaltės.

Kai pulkininkas persirengė, prie šventiškai padengto stalo susėdo svečiai. Barono dešinėje – Amalija, kairėje – vyresnysis leitenantas ir raštininkas. Veronikai teko vieta šalia baronienės, o jos dešinėje įsitaisė ponas Dudva.

Prie dvejų smuklės durų sėdiniavo po du ginkluotus labancus.

Georgas Dudva buvo be galo laimingas, kad didysis pulkininkas, garsusis baronas, nepasididžiavo pasėdėti prie jo stalo.

– Išgerkim į mūsų garbingų svečių – narsiojo pono pulkininko ir jo mielosios žmonos – sveikatą! – išdidžiai paskelbė tostą smuklininkas.

Jie ištuštino iki dugno kvortas, pripiltas skanaus, medum kvepiančio vyno, ir, aikčiodami iš malonumo, pastatė jas ant stalo.

Tylos minutę sudrumstė Matės Ekės balsas:

– Leiskit ir man pasveikinti poną vyresnįjį leitenantą, kad mane sugavo!

– O, tai riteriškumas! – sublizgo Amalijos akys.

– Paduokit kvortą ir „kapitonui“! – mostelėjo pulkininkas.

Vyresnysis leitenantas garsiai nusijuokė. Jis suprato savo viršininko pokštą. Juk kurucas surištomis už nugaros rankomis negalės jos pakelti!

– Į vyresniojo leitenanto sveikatą! – susidaužė baronas.

Visi vėl iki dugno išlenkė vyno kvortas, tik Veronika ne.

Bet kai jie vėl buvo bepadedą jas ant stalo, staiga visų nosys ištįso, o rankos taip ir liko pakeltos.

Subraškėjo didžiulė ažuolinė kėdė, ir kapitonas iš lėto atsistojo.

– O Viešpatie! Šita kėdė sveria visą centnerį! – sumirksėjo akimis Dudva.

Stojo visiška tyla, buvo girdėti tik masyvios kėdės braškėjimas, kai Matė savo pririštomis rankomis truktelėjo už virvių ir užsikėlė ant nugaros tą gremėzdą. Jis palinko virš stalo, pačiupo dantimis už krašto pripiltą kvortą, paskui atsitiesęs taip ją išgėrė, kad nė vienas lašelis nenulašėjo. Ir šauniu mostu nusviedė į kampa.

Paskui vėl su savo kėde driokstelėjo prie stalo.

Pulkininkienė susižavėjusi sekė kiekvieną Matės judesį. Kiti taip pat nesusilaikė nešūktelėję iš nuostabos.

– Padarykite jūs taip, Ekbertai, ką? – nenustygo Amalija.

Kapitonas atlaidžiai nusišypsojo.

– Šitą moka tik kurucas, ponias! – tarė jis.

– Vadinasi, aš nemokėsiu taip padaryti? – pašoko baronas.

– Prašom pabandyti! – su kreiva šypsenėle žiūrėdamas jam į akis, atsakė Matė.

– Ponas Dudva! Paduokite man tokią pat kvortą! – mostelėjęs Matės pusėn, sušuko pulkininkas.

Vyresnysis leitenantas Kamereris irgi negalėjo pakęsti, kad kurucas išmanytų daugiau už jį.

– Ir man paduokite! – pasakė jis.

– Ir man! – sušnarpstė ponas Samuelis Šneideris.

– Ir man! – trinktelėjo į stalą ponas Dudva.

Dvi tarnaitės skubiai atnešė lygiai tokias pat kvortas, iš kokių gėrė Matė.

Pirmasis ryžosi pabandyti pulkininkas. Didžiai pasitikėdamas savim, jis užsigulė kvortą. Šiaip taip įsitvėrė jos krašto, bet vos pajėgė pakelti nuo stalo. Gurkstelėjo sykį, vynas sukliuksėjo, baronas įtraukė jo į nosį, nusičiaudėjo, ir galiausiai kvorta iškrito ant kelių.

Amalija nusivylusi pažvelgė į jį pro savo paauksuotą lornetą.

Ne geriau sekėsi ir vyresniajam leitenantui Kamereriui.

O ponas Samuelis Šneideris? Drebančiais senais žandikauliais jis šniokštuodamas vos prisilietė prie kvortos.

O Georgas Dudva? Stengdamasis iš visų jėgų, kriokdamas, bet išgėrė!

Dabar Matė Ekė ėmė garsiai juoktis.

– Šitą moka tik kurucas, ponas pulkininke!

– Pripilkite vėl! Aš jums dar parodysiu! Ponas vyresnysis leitenante! Jums irgi! Nepasiduosim!

Vos tik spėjo tarnaitės pripilti, vyrai vėl griebėsi kvortų. Nepasisekė ir šį sykį, ir Matė ėmė dar kandžiau iš jų šaipytis.

– Dar sykį pripilkite! – piktai suriko pulkininkas.

Šituos jo šūkčiojimus jau girdėjo ir Jakabas su Rože, kurie buvo suspėję nusigauti ligi smuklės ir tūnojo pasislėpę krūmuose.

Švietė visi langai, skambėjo pulkininko balsas.

Jakabas davė ženklą, ir Rožė prisiartinio prie smuklės durų. Iš vidaus įėjimą saugojo ginkluoti labancai, bet čigonaitė, pasiėmusi savo tamburiną, bakstelėjo juo vienam kitam į nosį ir šokdama įsisuko į vidų. O ten užtraukė širdį veriančią dainą, kuri pradžiugino visus smuklėje sėdėjusius vyrus. Čigonaitė skambino ir barškino tamburinu, šoko ir dainavo. Greitai visi kaip vienas plojo Rožei. Skambėjo visas namas.

Jakabui šitos linksmybės labai praverė. Iš pradžių jis prie smuklės durų atitempė vežimą ir, pasinaudodamas triukšmu, nuo kurio kilnojosi visa troba, numovė ratus. Po to užrėmė duris.

Priėjęs prie lango, pamatė viduj sėdintį kapitoną surištomis už nugaros rankomis. Jakabas atsargiai išsiėmė peilį ir iš visų jėgų paleido į smuklės vidų.

Peilis trenkėsi ir virpėdamas įsmigo į Matės ažuolinės kėdės atkalnę. Tą pat akimirka tris kartus sušvilpė strazdas. Per didelį šurmulį ir klegesį tą ženklą Matė ir teiškirdo. Kai tik jis pajuto, kas įsmigo už nugaros, atsargiai įtempė ranką, paskui, pačiupęs peilį, pamažu pamažu ėmė dzyrinti kanapines virves, keliomis eilėmis juosusias jo rankas.

Jakabas pro grotuotą langą stebėjo šitą nežmoniškai sunkų darbą. Ir kai nuo Matės riešų nukrito nupjautos virvės, jis lengviau atsiduso.

Jakabas to ir telaukė. Jis iš lėto, atsargiai taikydamas, ėmė kelti aukštyn pistoletą.

Buga spustelėjo gaiduką, pistoletas driokstelėjo, ir lempa ištiško. Smuklėje staiga pasidarė tamsu.

Veroniką pačiupo stiprios rankos ir stumte išstūmė pro virtuvę lauk. Tuo metu Matė pajuto, kad į jį įsikibo kažkieno moteriški pirštai ir tempia į tamsą... Kai išlindo pro duris, pamatė, kad tai Rožė.

Čigonė išeidama dar pasuko raktą duryse, o paskui nusitempė į krūmus Matę ir vos spėjusią atsitokėti Veroniką.

Jakabas su dviem arkliais jau laukė jų. Tiesą sakant, jie dviese nuo kalno atjojo vienu arkliu, bet juk dabar keturių žmonių jis neatlaikys. Ir Jakabas be ypatingo sąžinės graužimo „pasiskolino“ vyresniojo leitenanto Kamererio ristūną.

Jakabas užsikėlė į balną Rožę, o Matė apsikabino Veroniką. Taip jie ir nujojo urvo link.

Jakabas pakeliui nepratarė nė vieno žodžio. Įėjęs į urvą, palaukė, kol įsimylėjėliai nulips žemėn.

Ir tik tada, kai jie abu įėjo į vidų, jis tarė:

– Kapitone! Kapitone! Šito tu antrąsyk negalėtum pakartoti!

– Aišku, ne, – nusijuokė Matė, – nes tokia mergina yra tikrai viena visame pasaulyje.

Nors Matė viską pavertė juokais, bet jis gerai žinojo, kad padarė didelę klaidą. Nuo šiol, deja, ne tik jam vienam teks saugotis, kad nepakliūtų į pulkininko budelio nagus.

O dėdę Šiklošį su Mate sutaikė tik Veronika. Kelias dienas senis jautėsi užgautas ir labai pūtėsi.

Balsys, Rimantas. „Dunojus Mažosios Lietuvos dainose“. *Tautosakos darbai XVII (XXIV) (2002): 156–163.*

Jono Basanavičiaus pastaba, kad dainose upė Dunojus kur kas dažniau minima negu Nemunas, palei kurį šios dienos lietuviai gyvena, verčia dar kartą (nepaisant daugelio mėginimų) įdėmiai patyrinėti *dunojaus* bei įvairių šio žodžio formų vartojimą lietuvių liaudies dainose.

Beje, pats J. Basanavičius, atrodo, buvo įsitikinęs, jog kadaise lietuvių protėvių gyventa palei Dunojų. O štai Adalbertas Bezzenbergeris manė, kad lietuvių *dunojus* atėjo iš slavų tautosakos kaip savitas upės ar vandens simbolis, poetinis įvaizdis, kaip kareivių, dalyvavusių karuose su turkais Dunojaus pakraščiuose, atsiminimas. A. Bezzenbergerio spėjimui tik iš dalies pritarė Balys Sruoga, sakydamas, kad ir slavų poezijoje pasitaikęs Dunojaus vardas nėra tinkamai išaiškintas. Visus ginčus mėgino užbaigti kalbininkas Aleksandras Vanagas straipsnyje „Dėl Lietuvos upių vardų *Dunojus* ir *Dnieprus* kilmės“ teigdamas, jog šie upių ar ežerų vardai yra tam tikras Europos upės vardo *Dunojus* refleksas lietuvių vardyne. Per slavų folklorą bendriniai žodžiai *dunajus*, *dunojus*, *dūnajus* ir panašūs jų variantai pateko į lietuvių liaudies dainas, o iš jų – ir į lietuvių vardyną. Skoliniu iš slavų kalbų *dunojus* laikomas ir „Lietuvių kalbos žodyne“. Taip manė ir Kazimieras Būga. Ir tik Vilius Pėteraitis *Dunę* bei *Dūnalę*, „tam tikras gilias vietas Kuršių marėse“, linkęs sieti su lietuvių *dunas* 'gilus'. Kalbininko teigimu, šie pavadinimai turėtų siekti bendrus baltų laikus.

Norėdamas parodyti *dunojaus* paplitimą visų Lietuvos regionų dainuojamojoje tradicijoje, A. Vanagas išskyrė keturias populiariausias ir beveik visoje Lietuvoje žinomas dainas („Anoj pusėj Nemunėlio pievelė žaliavo“, „Kas subatos vakarėlį“, „Tykiai, tykiai Nemunėlis teka“, „Siuntė mane motinėle į dunojų vandenėlio“), kuriose *dunojus* kaitaliojasi su *marelėmis*, *jūrelėmis*, *ežerėliu*, *šaltinėliu*, *nemunėliu* ir pan.

Iš tų keturių dainų Mažojoje Lietuvoje žinomiausia „Siuntė mane motinėle“. Vien Viliaus Kalvaičio rinkinyje randame septynis jos variantus, kurie priklauso penkiems skirtingiems dainų tipams.

[...] Taigi Mažosios Lietuvos bei kitų Lietuvos regionų, taip pat ir latvių dainų leksika bei hidronimų su šaknimi *dun-*, *dūn-* paplitimas leidžia kelti hipotezę apie dvejopą nagrinėjamų žodžių kilmę bei sklaidą:

1. Lietuvių *dunas* (latvių *dūnās*) – senas baltiškąs žodis, kurio pėdsakų liko senosiose sutartinėse ir Mažosios bei Didžiosios Lietuvos vandenvardžiuose, taip pat Latvijos vandenvardžiuose ir vietovardžiuose.

2. *Dunojus* (ar kitos šio žodžio formos) – slaviško *Dunojaus* refleksas, atėjęs vėlesniais laikais per slavų folklorą. Skolinys nesunkiai prigijo lietuvių dainose dėl labai artimos fonetikos ir reikšmės. Mažosios Lietuvos dainuojamojoje tradicijoje dėl jau minėtų priežasčių (jūros, marių, Nemuno artumo) šis skolinys nepaplitęs. O latvių dainos, būdamos itin atsparios bet kuriems pokyčiams (latvių dainose beveik nėra vokiškų skolinių), išlaikė senąją minėto žodžio reikšmę.

1929 05 16. „Budapeštas. Prekybos ir laivininkystės konvencija tarp Lietuvos ir Vengrijos“. *Vyriausybės žinios* 314-2118 (1929-11-21).

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTAS IR JO ŠVIESIAUSIOJI AUKŠTYBĖ VENGRIJOS KARALYSTĖS REGENTAS, norėdami sustiprinti draugiškumo ryšius ir išplėsti ekonominius tų dviejų šalių santykius, nusprendė sudaryti Prekybos ir Laivininkystės Konvenciją ir tam tikslui paskyrė savo įgaliotiniais:

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTAS:

Jo Ekscelenciją *Vaclovą Sidzikauską*, Lietuvos Nepaprastąjį Pasiuntinį ir Įgaliotąjį Ministrą Budapešte,

JO ŠVIESIAUSIOJI AUKŠTYBĖ VENGRIJOS KARALYSTĖS REGENTAS:

Jo Ekscelenciją *Louis Walko*, Vengrijos Karališkąjį Užsienių Reikalų Ministrą, kurie pateikė vienas antram savo įgaliojimus ir, radę juos gera ir tinkama forma surašytus, susitarė dėl šių straipsnių:

1 straipsnis

Susitariančiųjų Šalių piliečiai turės teisės, tomis pat sąlygomis, kaip ir didžiausio palankumo šalies piliečiai, laisvai vykti į antros Susitariančiųjų šalies teritoriją, prisilaikydami vietos įstatymų nuostatų, ten įsikurti, verstis prekyba, pramone, rankų darbu ar visokiu kitoku verslu, įsigyti kilnojamo ir nekilnojamo turto, perkant jį, paveldint, gaunant įstatymo keliu, gaunant kaipo dovanų, keičiant arba įgyjant kitokiu teisėtu būdu, jį valdyti, turėti ar kam kitam perleisti.

Kiekviena Susitariančiųjų Šalių pasižada nereikalauti iš antros šalies piliečių jokių kitų arba didesnių mokesčių, taksų ar kitokių rinkliavų, kaip tų, kurios yra ar bus reikalaujamos iš savo arba didžiausio palankumo šalies piliečių.

2 straipsnis

Prekybinės, finansinės, pramonės, apdraudimo ir kitokios bendrovės, kooperatyvai ir asociacijos, taip pat ekonominės agregacijos, įsikūrusios vienoje dviejų šalių ir ten sudarytos vaduojantis atitinkamais įstatymais, bus pripažintos teisėtai įsteigtomis ir juridiskai veikiančiomis antroje šalyje. Jos galės, jei tik antros šalies įstatymai tam nesipriešina ir jei jos atliks visus tų įstatymų nustatytus formalumus, išplėsti savo veikimą šios šalies teritorijoje, įsigyti ten teisių ir jomis naudotis, taip pat užsiimti savo verslu. Jos naudosis ten tokiu pat palankiu traktavimu, kuriuo naudojasi ar naudosis trečiosios valstybės panašios bendrovės, kooperatyvai, asociacijos ir agregacijos, ir jos turės lygią teisę su didžiausio palankumo šalies bendrovėmis, kooperatyvais, asociacijomis ir agregacijomis įsigyti, valdyti, turėti ir perleisti kilnojamą ir nekilnojamą turtą.

Jos negalės būti kitaip arba didesniais mokesčiais, taksomis ir vis tiek kokios rūšies ir pavadinimo rinkliavomis apdedamos, negu didžiausio palankumo šalies bendrovės, kooperatyvai, asociacijos ar agregacijos.

3 straipsnis

Vienos Susitariančiųjų šalių piliečiai, taip pat įsikūrusios jos teritorijoje bendrovės, kooperatyvai, asociacijos ir agregacijos galės be kliūčių ir tomis pat sąlygomis kreiptis į antros šalies teismus ir įvairias įstaigas, kaip šios šalies piliečiai. Naudodamiesi šia teise, jie nebus apdedami kitokiais arba didesniais mokesčiais, negu tais, kuriuos moka savo šalies piliečiai, bendrovės, kooperatyvai, asociacijos ir agregacijos.

4 straipsnis

Kiekvienos Susitariančiųjų šalių piliečiai bus atleisti nuo karo tarnybos pareigų atlikimo, vis tiek kokiose kariuomenės rūšių dalyse antros šalies teritorijoje, taip pat nuo bet kurių rinkliavų, uždedamų vieton karo tarnybos; be to, niekaip nebus trukdomi atlikti karo tarnybos pareigas savoje šalyje.

Iš jų nebus reikalaujama, tiek taikos, tiek karo metu, didesnių statymų karo reikalams ir rekvizicijų, kaip iš savo piliečių, ir tai tuo pačiu dydžiu ir prisilaikant to pat principo, už atitinkamą kompensaciją ar atlyginimą.

Jie bus taip pat atleisti nuo atlikimo bet kokių privalomų viešųjų pareigų, kaip: teisminių, administratyvių ar savivaldybių, išskyrus savo tautiečių globos pareigas.

5 straipsnis

Pirkliai, fabrikantai ir kitokie vienos susitariančiųjų šalių prekybininkai, kurie įrodo, pateikdami prekybinį legitimacijos liudymą, išduotą kompetentingųjų jų šalies įstaigų, kad jiems yra leista ten verstis savo prekyba ar pramone ir kad jie ten moka įstatymais numatytas rinkliavas ir mokesčius, turės teisę, pildydami abiejų šalių veikiančius nuostatus, daryti pirkimus, tiek patys, tiek per savo tam reikalui turimus komivojažerius, antrosios Susitariančiųjų šalių teritorijoje, pas pirklius, gamintojus arba viešo pardavimo vietose. Jie taip pat galės, pasiremdami net prekių pavyzdžiais arba modeliais, priimti užsakymus iš pirklių arba kitokių asmenų, kurie savo prekybai ir pramonei vartoja prekes, panašias į jų pasiūlytas.

Jei viena iš Susitariančiųjų šalių uždėtų specialias rinkliavas ar patento mokesčius, antroji galės imtis panašių priemonių savitarpumo dėsniai atstatyti.

Vengrijos ir Lietuvos komivojažeriai, turintieji legitimacijos liudymus, atitinkančius Susitariančiųjų šalių bendru susitarimu priimtą pavyzdį ir išduotą šalies įstaigų, abipusiai turės teisę įvežti, kaipo tokie, prekių pavyzdžius ir modelius, bet ne pačias prekes.

Susitariančiosios šalys nurodys, kurios įstaigos galės išduoti legitimacijos liudymus, taip pat nuostatus, kurių turės prisilaikyti komivojažeriai savo veiksmuose.

Daiktai, galį būti apdėti muitais ar visokiomis kitokiomis panašiomis rinkliavomis, kurie bus komivojažerių įvežami kaip pavyzdžiai ar modeliai, bus abipusiai įleidžiami laisvai be jokių muitų, įvežimo, išvežimo ar kitokių rinkliavų, su sąlyga, kad jie bus atgal išvežti nustatytu laiku, vis tiek per kurią muitinę, by tik ji yra veikiančiais šalyje nuostatais ir įstatymais kompetetinga, ir kad įvežtų ir išvežamų daiktų tapatybė nebus abejotina. Kad pavyzdžiai ar modeliai tikrai bus išvežti atgal, turės būti garantuota juos įvežant, įnešus taikomą jiems apmuitavimo sumą arba koku nors kitoku, įvežimo šalies kompetentingųjų įstaigų pripažintu būdu.

Jei pavyzdžiai arba modeliai yra pateikiami kompetentingajai muitinei išvežti atgal prieš nustatytą laiką, muitinė turi patikrinti daiktus, ar iš tikrųjų jie yra tie patys, kurie buvo leisti laisvai įvežti. Jei šiuo atžvilgiu nelieta jokio abejojimo, muitinė patvirtina išvežimą atgal ir grąžina užstatą įneštą apmuitavimo sumą.

Jei nustatoma, kad pavyzdžiai ir modeliai liko neišvežti atgal iki nustatyto laiko, apmuitavimo suma įnešama į išdą. Importuojančios šalies muitinių valdininkai turės teisę, be prekių ženklų, oficialiai padarytų eksportuojančioje šalyje pavyzdžių ir modelių tapatybei įrodyti, reikalauti, jei tai jiems rodysis reikalinga, dar papildomų prekių ženklų uždėjimo.

Už šių ženklų uždėjimą Valstybė nereikalaus jokių rinkliavų ar ančdėlių.

Šie nuostatai nėra taikomi jokiems vaikščiojantiems prekiautojams arba keliaujantiems pirkliams, taip pat užsakymams, daromiems pas privačius asmenis, nesiverčiančius nei prekyba, nei pramone.

6 straipsnis

Jei Lietuvos piliečiai, negyvenantieji Vengrijoje, arba jų bendrovės, kooperatyvai, asociacijos ir agregacijos užsiima eksportavimu iš Lietuvos į Vengriją, jie nebus apdedami Vengrijoje eksporto pelno mokesčiu tol, kol ten neturės savo įmonių. Taip pat bus traktuojami užsiimą eksportavimu į Lietuvą Vengrijos piliečiai, bendrovės, kooperatyvai, asociacijos ir agregacijos.

Jei vienos Susitariančiųjų Šalių piliečiai, bendrovės, kooperatyvai, asociacijos ir agregacijos turi savo eksploatacijos įmonių antros šalies teritorijoje, jie bus apdedami mokesčiais ir rinkliavomis tik šių įmonių eksploatacijos ribose.

7 straipsnis

Atsitikus, kad viena Susitariančiųjų Šalių darytų importuojamoms ar eksportuojamoms prekėms draudimų ar varžymų, ji taikys antrosios šalies prekėms tokį pat traktavimą, koks yra ar bus vėliau taikomas importuojamoms iš kokios nors trečiosios šalies arba eksportuojamoms į ją prekėms.

Visoks importo ar eksporto draudimo ar varžymo vienos Susitariančiųjų Šalių panaikinimas ar palengvinimas, taikomas, nors ir laikinai, trečiajai valstybei, tuoj pat ir be rezervų bus taikomas ir antrosios šalies tokioms pat ar panašioms prekėms, kilusioms iš jos ar skiriamoms jai.

Tačiau nebus laikomi apsilenkiant su didžiausio palankumo dėsniu draudimai ir varžymai nustatyti ar laikomi:

- a) atsižvelgiant į valstybės viešosios tvarkos ir jos vidaus ir užsienio saugumą,
- b) atsižvelgiant į viešosios sveikatos reikalavimus arba į gyvulių ar naudingų augalų apsaugą nuo ligų, kenkėjų ir parazitų, taip pat nuo naudingų augalų išsigimimo ir išnykimo,
- c) liečiantieji gaminius, kuriems yra ar bus įsteigtas valstybinis monopolis.

8 straipsnis

Dėl įvežamųjų mokesčių, rinkliavų, taip pat rinkliavų priedų ir dauginamųjų koeficientų, kurie yra ar bus imami įvežant prekes, abi Susitariančiosios Šalys pasižada teikti viena antrai, be rezervų ir automatiškai, visokius palengvinimus, nuolaidas ar atleidimus nuo mokesčių, kuriuos jos padarė ar padarys kiekvienai trečiajai valstybei.

Be to, Susitariančiosios Šalys garantuoja viena antrai didžiausio palankumo dėsnio taikymą visokiems išvežimo muitams ir rinkliavoms, vis tiek kokios rūšies ar pavadinimo. Didžiausio palankumo dėsnio taikymas abipusiai garantuojamas apmuitavimo formalumams, jų operacijoms ir muitų grąžinimui atlikti, lygiai kaip muitinių sandėliuose prekių sukrovimui, jų apsaugai ir tam reikalui imamiems mokesčiams.

9 straipsnis

Dėl viso, kas liečia kilusių ar importuotų iš bet katros šalies prekių vartojimo, gaminimo, perleidimo monopolio, akcizo ar kitokias vidaus rinkliavas, jos turi naudotis antroje šalyje tokiu pat palankiu traktavimu, koks yra pritaikytas didžiausio palankumo šalies prekėms.

10 straipsnis

Susitariančiosios Šalys viena antrai garantuoja tranzito laisvę ir pasižada savo tarpusavio santykiams taikyti „Tranzito Laisvės Konvencijos ir Statuto“, pasirašyto 1921 m. balandžio mėn. 20 d. Barselonoje, ir „Tarptautinės Geležinkelių Konvencijos ir Statuto“, pasirašyto 1923 m. gruodžio mėn. 3 d. Ženevoje, nuostatus.

11 straipsnis

Tranzitu pervežamos per vieną katrą salių, vis vien iš kur kilusios prekės ir skiriamos antrajai Šaliai arba iš jos siunčiamos, nebus pervežamoje Šalyje apdedamos jokiais įvežimo arba išvežimo muitais arba panašiomis rinkliavomis, nei jokiais kitais vidaus mokesčiais, išskyrus tuos, kurie išimtinai skiriami tranzito kontrolės ir administracijos išlaidoms padengti. Visokios rūšies prekės, einančios tranzitu per vieną iš Susitariančiųjų Šalių, turi naudotis, įvežant į antrąją šalį, vis tiek, ar jos buvo ar nebuvo sukrautos ten laisvuose uostuose, muitinių sandėliuose, tranzito magazinuose arba kitokiose muito įstaigose, mokesniu su rinkliavomis ėmimo ir kitais atžvilgiais tiek pat palankiu traktavimu, kiek jos naudotųsi, jei būtų tiesiog įvežamos iš šalies, iš kur jos yra kilusios.

12 straipsnis

Vienos Susitariančiųjų Šalių produktai arba fabrikatai naudosis visais atžvilgiais, šiaipjau esant visoms sąlygoms lygioms, antrosios šalies teritorijoje, pervežami geležinkeliais, tuo pat traktavimu, kaip panašūs vietiniai arba didžiausio palankumo šalies produktai toje pat linijoje ir ta pat kryptimi.

Tas pats dėsnis bus taikomas kitoms viešosioms transporto įmonėms tiek, kiek jos valstybės administruojamos.

13 straipsnis

Susitariančiosios Šalys, norėdamos rezervuoti savo šalių gaminiams aukščiau minimų nuostatų lengvatas ir išvengti visokių transporto nereguliarumų, galės reikalauti, kad į jų teritorijas importuojami gaminiai ir prekės turėtų kilimo liudymus.

Susitariančiosios Šalys viena antrai garantuoja didžiausio palankumo dėsnio taikymą šių liudymu formai, turiniui ir vartojimui nustatyti.

14 straipsnis

Kiekviena iš Susitariančiųjų Šalių pasižada imtis visų reikalingų priemonių apsaugoti antrosios Susitariančiosios Šalies produktus ar fabrikatus nuo nelojalios konkurencijos prekybinėse transakcijose, panaikinti ir uždrausti, sulaikant ir visais kitais praktikuojamais būdais: įvežimą, sukrovimą sandėliuose ir išvežimą, taip pat gaminią, pardavimą ir išpardavimą šalies viduje visų tų gaminių, kurie patys savyje, savo įvyniojime ar išviršiniame įpakavime turi markes, pavadinimus, prierašus ar šiaip kokius nors ženklus su tiesioginai ar netiesioginai suklustotais nurodymais apie šių prekių ar gaminių kilmą, rūšį, esmę arba specifinę jų kokybę.

Susitariančiosios Šalys pasižada tuojau, kaip tik bus galima, pradėti derybas, sudaryti specialią sutartį pramonės nuosavybei apsaugoti.

15 straipsnis

Lietuvos ir Vengrijos laivai, jų įgulos, keleiviai ir kroviniai naudosis visuose abiejų šalių uostuose ir teritorialiniuose vandenyse didžiausio palankumo šalies traktavimu tiek, kiek tai liečia bendrų ar tam tikrų rinkliavų ėmimą ir laivų rūšiavimą, taip pat visomis lengvatomis, taikomomis krauti ir iškrauti, ir, bendrai, visiems formalumams ir nuostatomis atlikti, kurie gali būti taikomi prekybos laivams, jų įguloms, keleiviams ir kroviniams.

16 straipsnis

Abi Susitariančiosios Šalys sutinka tarpusavyje leisti skirti konsularinius atstovus visuose antrosios šalies uostuose, miestuose ir vietose, kur yra priimti bet kurios trečiosios valstybės konsulariniai atstovai.

Kiekvienos Susitariančiųjų Šalių konsulariniai atstovai, gavę iš rezidavimo šalies vyriausybės egzekvatūrą, naudosis visoje jos teritorijoje visomis privilegijomis, lengvatomis ir tokia pat kompetencija, koki yra ar bus suteikiama bet kurios trečiosios Šalies konsulariniams atstovams. Tačiau šios vienos šalių teikiamos privilegijos, lengvatos ir kompetencija antrosios šalies konsulariniams atstovams, nebus didesnės, kaip tos, kurias ši teikia pirmosios konsulariniams atstovams.

17 straipsnis

Nė viena katra iš Susitariančiųjų Šalių negalės, vaduodamasi šios sutarties nuostatais, reikalauti sau lengvatų, kurias viena ar antra Susitariančiųjų Šalių teikia ar suteiks kaimyninėms valstybėms pasienio susisiekimui palengvinti ne didesniame ruože, kaip 15 kilometrų nuo sienos į abi puses.

Vengrija negalės taip pat šia sutartimi reikalauti sau lengvatų, kurias Lietuva suteikė ar dar suteiks Estijai ir Latvijai tol, kol šios lengvatos nebus išplėstos į bet kurią trečiąją valstybę.

Tačiau, kiekviena Susitariančiųjų Šalių suteiks antrajai šaliai, mažiausiai, taip pat palankų jos traktavimą, koks yra ar bus vėliau taikomas bet kuriai trečiajai valstybei, išskyrus tą ar tas valstybes, kurioms aukščiau nurodytais sumetimais buvo ar bus suteiktos nurodytos tam tikros lengvatos.

18 straipsnis

Jei tarp Susitariančiųjų Šalių kiltų ginčas dėl šios konvencijos nuostatų taikymo ar aiškinimo, vienai katrai Šalių pareikalavus, ginčas bus atiduota trečiųjų teismui. Trečiųjų teismo sprendimas yra privalomas.

Kiekvienam ginčui spręsti trečiųjų teismas sudaromas šiuo būdu: kiekviena Susitariančiųjų Šalių paskirs po teisėją, kompetentingą žmogų iš savo piliečių tarpo, kurie susitarę išrinks arbitrą, bet kurios draugingos valstybės pilietį. Atsitikus, kad Susitariančios Šalys negalėtų susitarti dėl arbitro asmens per keturias savaites po to, kaip trečiųjų teismas buvo pareikalautas, tai šis bus Nuolatinio Tarptautinio Teismo Hagoje Pirmininko paskirtas. Susitariančiosios Šalys pasilieka sau teisę iš anksto tam tikram laikui paskirti asmenį, kuris, kilus ginčui, atliks arbitro pareigas.

Susitariančiosios Šalys, kilus reikalui, nusistatys dėl trečiųjų teismo procedūros. Jei joms tai nepavyktų padaryti per du mėnesius, trečiųjų teismo pareikalavus, tada trečiųjų teismas pats nustato procedūrą.

19 straipsnis

Ši konvencija bus ratifikuota ir ratifikacijos dokumentais pasikeista Kaune ko greičiausiai.

Ji įsigalios penkiolikai dienų praslinkus po ratifikacijos dokumentų pasikeitimo ir liks galioje ligi trims mėnesiams pasibaigiant nuo dienos, kada viena Susitariančiųjų Šalių ją atšauks.

Ką tvirtindami tinkamai šiam reikalui skirti Įgaliotiniai pasirašė šią konvenciją ir pridėjo savo antspaudus.

Surašyta dviem egzemplioriais Budapešte, 1929 m. gegužės mėn. 16 d.

V. Sidzikauskas

L. Walko

(A. V.)

(A. V.)

BAIGIAMASIS PROTOKOLAS

Pasirašydami šią prekybos ir laivininkystės konvenciją, žemiau pasirašiusieji Įgaliotiniai padarė šiuos rezervus ir pareiškimus, kurie yra neskiriama konvencijos dalis.

Prie 1 straipsnio

Sutikta, kad kiekviena Susitariančiųjų Šalių turės teisę reikalauti iš antrosios piliečių, atvykstančių į jos teritoriją, apsisojimo mokesčių, tačiau ne didesnių, kaip tų, kuriuos moka bet kurios trečios valstybės piliečiai.

Prie 4 straipsnio

Kad išvengtų dvigubo apdėjimo tiesioginiais mokesčiais, taip pat sulaikytų fiskalių ir privalomų paskolų mokėjimų vengimą, Susitariančiosios Šalys pasižada šiam reikalui, kaip galima greičiau, imtis sudaryti sutartį.

Prie 13 straipsnio

Jei viena Susitariančiųjų Šalių imtų už prekių kilimo liudymų legalizavimą rinkliavas, antroji šalis, vaduodamasi tarpusavumo dėsniu, pasilieka sau teisę daryti tą pat.

Prie 14 straipsnio

Lietuva pasižada, atitinkamai šios sutarties 14-ojo straipsnio nuostatams, per aštuonis mėnesius imtis visų reikalingų priemonių, kad, jos įstatymais, būtų panaikintas vyno gaminiam netikrų pavadinimų vartojimas tiek, kiek tai liečia jų kilimą iš Vengrijos ir kiek tie pavadinimai bus tvarkingai pranešami.

Įtartų gaminių sulaikymo arba kitokių priemonių imsis administracija savo iniciatyva, arba teismo įstaigoms, arba suinteresuotai pusei, asmeniui, bendrovei arba sindikatui prašant, Lietuvos įstatymais.

Šis protokolai, kuris bus laikomas, ratifikavus konvenciją, kurią jis liečia, abiejų Susitariančiųjų Šalių patvirtintu ir priimtu, be jokio tam tikro ratifikavimo, surašytas dviem egzemplioriais Budapešte, 1929 m. gegužės mėn. 16 d.

V. Sidzikauskas
(A. V.)

L. Walko
(A. V.)

Mes, Antanas Smetona, Lietuvos Respublikos Prezidentas,

išžiūrėję ir susipažinę su kalbama konvencija ir šiuo baigiamuoju prie jos protokolu, pareiškiame, kad jiems pritariame, juos priimame, ratifikuojame ir LIETUVOS RESPUBLIKOS vardu prižadame nelaužomai jų laikytis.

Šiam patvirtinti mes šį raštą pasirašome ir pridedame Respublikos antspaudą.

(Padaryta Kaune, tūkstantis devyni šimtai dvidešimt devintų metų lapkričio mėn. dvyliktą dieną.)

A. Smetona
J. Tūbelis

Savickis, Jurgis. *Raštai, t. 3: Kelionių apybraižos. Vilnius, 1995, 275–298.*

Vengrija. Aš ieškau pusztos [p u š t a – Vengrijos stepės ir miškastepės] Gana nenoriai palieki Budapeštą, kai su juo jau šiek tiek esi žmogus apsipratęs. Miestas daro jaukaus, saulingo, neišdildomo įspūdžio. Nors, regis, nei tos saulės, nei ypatingo saulingumo, nei Dunojaus ypatingo „mėlynumo“, be archajiškų sparninių laivų, drumsčiančių perdėm pilkąjį upės vandenį, nepamatysi. Gražus tai miestas. Ir ypačingai harmonizuojąs su visa šalim.

Šalis irgi, atrodo, tokia skaisti, kiek poetiškos melancholijos apimta.

Restoranas surastas.

Karaliaus palocius vis žavi kaip gerai nusisekusi pasaka. Mieste vis surandi naujų įdomybių. Ir miestas toks charakteringas.

Esu kažkur skaitęs, kad toji pazalata tik iš viršaus. Šiaip čia esama ypatingos varguomenės. Kaip reta kur kitur. Dar neseniai mačiau kažkuriame žurnale, kaip badmintonininkai vengrų varguomenę atkasa arklių lavonus pasimaitinti. Ir net iškasto arklio foto. Foto nemeluoja. Ir greta juodai vilkinčių kažkokių niūrių moteriškų statulos. O gal tai tik sensacijos būta?

Man atrodo, kad tas vargas Graikijoje, bent Graikijos sostinėje, ir net Jugoslavijoje buvo kur kas ryškesnis.

Gal jis ir čia iš tikrųjų slepiamas ar nematomas, tame Belos Kuno buvusiam mieste. Šiaip jau nei elgetų, nei bedarbių, vieškeliais slankiojančių, man neteko matyti.

Pirmą kartą susipažinus su Vengrija, šalis atrodo tokia kultūriška, gražiai įdirbtai laukais.

Vynuogynais.

Visą laiką tenka važiuoti išilgai idiliškai gražaus Balatono ežero.

Ūkininkų namiukai čia atrodo it pasėtos vilos paežerėje. Tos visos sodybos atrodo nudailintos, prižiūrimos ir miestietiškos. O ežero esama Europoje didžiausio. Tik marguliuoja savo švelniomis spalvomis ir įvairiausiais spalvų niuansais kitame ežero krante vilos, sodybos, sodai. Ir pats ežeras. Ir vynuogių apšodintos pakrantės, ir tolimi miškeliai.

Stabdau perdėm asfaltuotame ir perdėm pirmos rūšies kely savo susisiektimo priemonę ir stumiu ją kiek į pavėsį. Alsu.

Balatonas.

Žmona, visu staigumėliu iššokusi iš vežimo, jau seniai vandenyje.

Kiek užmatai, tai vis pievos. Ar puštos.

Kur ne kur daigtelėtas į žemę milžiniškas gluosnis, ažuolas vienišas ar tuopa. Bet šiaip jau platūs horizontai.

Maudaus ir aš.

Tikra gyvenimiškos būties prasmė. Ši valanda niekuo nesudrumsčiama. Tarytum visi saitai su rūsčiu ir įkyriu gyvenimu visiškai atpalaiduoti, nutraukti.

Nupjauti.

Tik ungariškas Dievas aukštai žydriame danguje, užsikūręs pypkę, rūko ir sako:
„Gera, mano vaike.

Kam čia triukšmauti. Ir man gera. Kokie jūs visi tuose savo miestuose juokingi.“

Mano poetiškai dangiškas observacijas sudrumsčia tylutėliai užėję ungariški jaučiai. It detektyvai kokie taip tyliai, net vogčiomis, prisiartino prie manęs. Nė nepastebėta. Jau jie čia. Savo maurojančiais balsais. Tik žolė šlama. Savo ilgais kaip ietys ragais. Kurio vieno užtektų man pasmeigti ir, jaučiui iškėlus savo stiprų sprandą, užtektų visai pasiūsti mane viršun. Pas mano vaizduojamą ungarišką Dievą.

Tokių jų stiprių esama. Ir tiek daug. Ir tokių nebaisių. Ir piemens šunes manęs nepuola.

Jaučiai tik sistematiškai skabo puštos žolę. Jie eina toliau. Nors aš pakrantėje guli nuogas. Ir tikriausiai dėl to turbūt labai keistas ir nesimpatiškas akmuo galvijams.

Tolygių bandų pasitaiko visur čia labai daug.

Per parpiečio kaitrą jie visi sugula.

Kur ne kur svirtys prie šulinių, tradiciškai ungarų išsaugotos, kaip ir jų drabužiai. Nors tokiai kultūrai esant, atrodo, svirtį pakeisti elektriška pompa vandeniui – tik valandos darbas.

Taip kaitru, nėra kuo alsuoti.

Tik miesčiukuose, susimetusiuose paežerėje ir visai moderniškuose, dar vis triūsia savo vynuogynuose ūkininkai ir jų moterys. Sodai tokie įdirbti kaip darželiai. Kai kur pačiame sode, tiesiog po atviru dangum, pastatytos baltai dažytos krosnys. Duonai ar kam kitam kepti. Nežinau kodėl. Bet negyvenamuose namuose krosnys.

Jei Tokajaus mieste – esama tokio miesto – karčemėlėje prie pat kelio pamėgintas tokajus atrodo gana per stiprus ir kažkaip per daug užtaisytas – o vis dėlto prie kelio karčemoje savo kepurę užmiršau! – tai viename prašmatniame restorane paežerėje kelnerio paprašytas vynas sužavėjo.

– Tokio, kurį jūs pirmąkart galėtumėt pasiūlyti pakeleivingam žmogui! – jam buvo pasakyta.

Savo lengvumu, aromatu, įžvilgiu. Toks permatomai geltonas, it saulės spindulių būtų jame užgriebta. Aromatas – it midum pakvipo. Į žygį drąsinąs. Sustiprinantis. Bergeriant jauste jauti kaitriąją Vengrijos saulę ir puštos žolių kvapą, ir lėtą, švelnų vėją...

Žmonės pakeliui ramūs. Ir galvijai ramūs.

Visur tie ilgi, vis kelių kilometrų sodžiai, namai priešakiniais dviem trim langais į gatvę. Kai kur prieš sodžiaus namus suželdinti dideli, per amžius augę medžiai. Tipiškesnis ūkininkų namas tokiam sodžiuje turi iš kiemelio verandą. Namo siena verandoje būtinai išrašyta raštais, o gal apmušalais išklajuota.

Kieme dar būtinai ant ilgos karties karveliams suleisti namelis. Burkavimas be galo ir visur. Toks nuoširdus, gundantis ir gilus.

Vengrų ūkininkų arkliai – tai džiaugsmas žiūrėti. Ypač po Dalmatijos. Kurių vis dar negaliu užmiršti.

Kaip ūkininko sūnus, negaliu ir dovanoti žmonėms už juos. Bet Dalmatijoje užtat juk vienos tik uolos... Nenoromis prisimeni ir sugretini mūsų dabartinio Kauno ir kitų miestų arklių ir mūsų miesto arklio veislę.

Visi tie „furmonai“ ir „furininkai“ mieste, vežą žvyrą, smėlį miesto gatvėms parbarstyti. Kokių tik nuvargintų ir tikrų skeletų arklių pasitaiko. Dažnai gyvuliai taip sulyse, kad gaila darosi ir tų arklių patrintomis strėnomis, ir būtinai materija varvančiomis kojomis. Ir tų tamsių ir iš vargo tvojančių savo gyvulius žmonių, dar iš rusų laikų paveldėtais botagais ir rusiškai dar besikalbančių. O kartais arklys tvojamas basliu... Kai kelias kur slidesnis. Ar žvyro vežimas sunkesnis ir prieš žvyrų kalnelį neužvežamas.

Bet užtai vengrų arklys nuolat dryliuoja. Užkinkytas į mūsiškius vežimus primenantį vežimą ar palaidas.

Kaip tas lietuvių ūkininko pasakoje žirgelis. Bet, be šitų vyndirbių sodybų mažiuokėmis koketiškomis vilomis, prie Balatono ežero dar teko matyti ir kitokios rūšies vienkiemius. Kiek jau daugiau primityviškų. Bet ir jie atrodė kaip pačios gražiosios sodybos. Suvalkuose ar Danijoje. Ar iš viso Lietuvoje *in spe*. Tokios, kokios būdavo nusakomos mūsų ministerių pirmininkų deklaracijose. Seimui pristatant. Be galo skaisčios.

Pasukam į Puštą. Į tikrąją Puštą, prie Debreceno.

Garsioji *Hörtobage puszta*.

Mažais sklypais vienkiemiai. Švarutėliai. Gamta visiškai kaip kokioje pietų Švedijoje, Skandinavijoje. Čia viskas paplokščia. Per daug jau paplokščia. Kaip blynas. Nei upeliuko, nei giraičių. Tik mažiukais gabalais sudalinta žemė sodybėlėse.

Nors ir vietinės reikšmės keliukas, bet jis geras. Puikiai pastatytas ir gerai pavažiuojamas.

Visur šulinių kartys. Namučiai dažniausiai baltučiai, bet kai kur įvedamos naujos mados – raudonai ir kitokiomis spalvomis aliejiniais dažais nudažyti namai.

Sodybėlės pasibaigė.

Dešimt ir vėl dešimt kilometrų tenka važiuoti aukšta kastine. Iš abiejų supilto kelio pusių gilūs grioviai. O už jų, kiek akys užmeta į visas šalis, – pušta kaip jūra.

Šiandie lynoja. Toks smulkutis ir nedrąsus lietus pakrapino. Užtat šiandie nėra čia *fata morgana*. Tas lietus man visur kelią pakerta. Čia kasdien būdavo tos morganos.

Žolė nublukusi, išdeginta. Nes anksčiau čia visiškai nelijo. Tik šiandie pradėjo. Rudais kailiais avių bandos. Kai kur palaidų kaip kokių laukinių arklių kaimenės. Galvijai. Šiaudinės pašiūrės piemenims pasislėpti. Šuliniai.

Tiek prisiklausęs apie puštos ypatingumus, iš tiesų, kaip Lietuvos ūkininkas, lauki kiek daugiau. Tai kas, kad dvi dešimt kilometrų saulės nudegintos lygumos. Mūsų bažnytkaimių ganyklos prieš karą, ypač Žemaičiuose, su šimtais galvijų buvo tokios pat paplokščios, saulės nudegintos ir be žolės. Tik be tų fatamorganų. Išskyrus kurio nuo meilės kvaištelėjusio jaunuolio, viską rausvai matančio. Jam tai ir ten pasirodydavo morganos. Čia norėtum dar didesnės puštos, bent per šimtą kilometrų. Visai žiaurios.

Tai pasiekti, matyti, reikėtų kažkur važiuoti dar toliau. Pasukti pievomis. Išsukti iš kelio. Gyventi drauge su ūkininkais naktimis po šėtromis arba visai atvirame ore. Reikėtų toliau pasiplakti nuo turistams numatyto kelio.

Vengrų lėtumas tik paviršutinis. Tenka tik pasiklausyti jų dainavimo ar muzikos. Tūristams numatyta karčema puštoje.

Girti ūkininkai tiek baisiai plėšia, – kiek įrėkdami ir nuo takto, ir gaidos nuolat nusprūsdami, – kad ne juokais imi manyti, ar tik ne turistams jie čia sukviesti. Nors jų girtas klykimas per daug jau įtikinantis, ne vaidinamas. Plėšimasis nepaprastas. Tai puštos ūkininkai.

Bet kitoje, jau švarutėlėje seklyčioje kita muzika. Ši seklyčia numatyta gražiajai publikai.

Šmalcuoti surdūtai smuikuoja ir cimbaluoja. Taip nuoširdžiai. Tarytum ką tik būtų pasamdyti priešvestuviniam maršui sugriežti ir jaunesiems kaip reikiant sutikti. Net užsisvajoję žmonės, begrieždami savo melodijas.

Motyvai jau beveik visi žinomi. Iš ausies. Visi jie čia griežia be gaidų. Tik pirmasis smuikas duoda toną, kiti seka. Tikriaus pasakius – viena vientisa gaida. Paslėptas džiaugsmas – ura! – su dideliu šauksmininku ir vėl – liūdesio.

Žinoma, šiuo atveju minėti Listo kompozicijų konstrukciją gal būtų ir per drąsu. Vengrų kapelijos motyvai liūdni, dažnai čia pat improvizuojami niūniavimui, staiga persimetą į čardašo linksmus, dinamiškus ir jau ligi pusiaunakčio nesustabdomus tonus.

It jokio jokiausio rūpesčio šiais paikais laikais šalyje nebūtų!

Tai iš dalies dar Rusijoje mūsų girdėti čigonų motyvai. Daugelyje vietų ir čia griežia į smokingus įsprausti čigonai. Nors šiaip jau atskirti čigoną nuo vengro, o vengrą nuo žydo, kurių čia daug, aš neapsiimu.

Ypač sodžiuje pamatai čia pačius patriarchališkus, pačius dekoratyviškus žydus. Net ir jauniems tokiais išblyškusiais ir gražių gražiausiais veidais, besubręstantiems ir jauniems žydams, skaistumo kaip mergelės, auga ir rutuliojasi ilgi peisai. Kaip kokios filmo artistės moderniškiausių būdu onduliuoti puduriai.

Ir sabalo briaunomis sunkios žieminės kepurės.

Ypač gražų orkestrą teko mudviem patikti minėtame Debrecene. Dvylikos žmonių orkestras. Vidunaktis.

Iš nakties tamsumos, iš ilgo kelio ir iš sumigusio sodžiaus staiga prieš akis stoja elektros nužertas palocius. Nepaprastų dimensijų viešbutis su kažkokiais vis koridoriais, apšviestais kiemais ir halėmis, paremtomis kaip bažnyčiose barokiniais stulpais. Nepaprasto aukštumo lubos. Niekur kitur tokių nepamatysi. Magnatų užsimojimų vertas pastatas.

Ir visa tai tokia ne per didžiausiame Debrecene!

Smuikavimas vidunaktį. Smuikavimas, nuo kurio užmiršti nuovargį. Užmiršti labai norėjęs valgyti. Tik muzikos liūdesys. Ir noras ką nors pačiam sukurti. Ir likti geresniu žmogumi. Kad ir vėlai, – daug geresniu ir daug įdomesniu negu dabar.

Arčiau gyvenimo atsistoti.

Mano žmona užmiršusi valgiusi vidunaktį užsakytą omletą. It savo sunkią moteriškąją dalį laidodama, ji rymo ir žvalgo aplinkumą. Ji yra užmiršusi mane, gyvenimą, viską.

Muzika.

Kaip bažnyčioje.

Ir viskas tai vidunaktį Debreceno magnatams statytame viešbutyje. Ir aš magnatas.

Tas magnatiškumas vis pastebimas čia dažniau. Dievobaimingas kepurų nuiminėjimas, ūkininkui susitikus su aukštesniojo luomo žmogumi.

Esant ponu bet kaip čia negalima gyventi.

Tik įvažiavus mudviem į Vengriją, viename viešbutyje mudviem buvo suteiktas kambarys trimis langais. Gana grandioziškais, kaip ir viskas čia. Turėti mažiau kaip trijų langų kambarį buvo neįmanoma. Mat nelemtu būdu *portier* pamatė mūsų automobilį, pastatytą gatvėje netoli nuo viešbučio. Tokį blizgantį, naujintelį ir brangų. To tik ir reikėjo. Šį momentą ne juokais buvau supykęs ant savo kelionės draugo automobilio. It tyčia tokio pasipūtusio.

Vakarienės, kurios užtektų dešimčiai išalkusių medžiotojų, metu dar klausė manęs, ar aš būsiu reikalingas kapelijos. Mano ausyse ir be to tokią vėlybą valandą kapelijos grojo. Žmona mano net suplojo rankomis. Bet mano: „Ne! Ačiū“, – padėjo galą. Moterims tik šokti.

Likome nulydėti į kambarį miegučio. Bet stebėtinu būdu mūsų kambaryje šį kartą nebe trys jau langai buvo, bet visi keturi ir dar du balkonai... Kai aš užsispyriau, mudviem pakaksia ir vienu langu kambario, aš kone buvau išmestas iš viešbučio. Man kad ir mandagiai, bet tuo pat metu labai griežtai ir įsakmiai buvo pasakyta, kad tokiam kambaryje man nepritinka migti. Aš – svetimšalis! O svetimšalius reikia dorai priimti.

Miegu dideliame su keliais balkonais ir daugeliu langų kambaryje tokiam kambariui pritinkamu miegu.

Politika valdo čia šalį.

Vengras atsibunda besisielodamas savo politika.

Dar iš seniau iš vieno tikro politiko vengro esu girdėjęs, kad jie negalį prisi-džiaugti mūsų, lietuvininkų, atkaklumu. Mums beginant Vilnių ir šią problemą be jokios atodairos didžiųjų valstybių tarpe keliant. Taip ir reikia. Ir iš tiesų. Tas siekimas prie vengriškojo „Vilniaus“, – per Trianoną nugriebtų jiems sričių, – jaučiamas visur.

Nes madjaras dabar prisiekia: „Tikiu į vieną Dievą, tikiu į Vengrijos susijungimą. Amen.“

Tokia priesaika visur dabar platinama Vengrijoje.

Tik įkėlus koją į Vengriją, į tą suminėtą daugialangį viešbutį, rytojaus dieną *portier*, lydėdamas mudu į tolimesnę kelionę, nedavė mudviem ramybės. Jis išsipolitika-vo. Duok tik jam kardą į rankas!

– Su Austrija mes taip! – rodo dviejų rankų stipriai sukabintus pirštus. Vadinas – prieteliai.

– Su Vokietija – numeris pirmas. Su Italija – irgi taip! – Sukabina vėl pirštus. – Su Jugoslavija...

Portier kalba nutrūko. Įvyko užsikirtimas. Sužvangėjo kardas.

Iš viso vengrų vidaus politikoje kardas vaidina didelę rolę. Dar, matyti, karo žaizda ne visai užgijo.

Kiek tų pokarinių paminklų paminklėlių, vis siūbuojamais kardais. Kažin, kad ne tas nelaimingas štabo viršininkas, visas mobilizacijos paslaptis pardavęs rusams, *Riedl*, karas gal būtų sekęsis kitaip. Gal ne tiek būtų žuvę ir vengrų jų laukuose.

Šiandie čia blogiau negu Lietuvoje, visi politikuoja. Tai ypač pavojinga, kai pamato, kad esama svetimšalio, galinčio išgirsti jų vargus... Visi turi išsipasakoti. Tarytum nuo jų jų įtikinėjimų visai Ungarijai gali pasidaryti lengviau. Ir tarytum gali kas pasikeisti nuo jų žodžių ir pageidavimų tarptautinėje politikoje.

Pražilusiais plaukais ponias pašte *poste restante* skyriuje, užmiršusi paduoti man tiek prisirinkusių laiškų bei padėti kitai savo draugei, klientų apgultai, išsipolitikavo. Čia pat, prie *poste restante* langelio.

Pirmą kartą mane pamačiusi. Ar aš jai būčiau jau toks patikimas žmogus? Jai taip labai sopėjo. Savo mentalitetu ji man priminė baltų pokarinių laikų tokią baronienę, itin keikiančią moderniškąs latvius ir moderniškąją Rygą...

Esanti iš „Čekoslovakijos“. Iš vengrų tegyvenamos srities. Ji nepanorėjusi ten likti. Nors ir gyvenusi ten savarankiškai. Bet verčiau jau čia, prie *poste restante* laiškų langelio...

– Ak, pone, ką jie čia dabar daro su mumis.

Dar kita dama.

Dama garaže.

Ši ponias kone suriko, žvilgterėjusi į mane.

– Tamsta į Slovakiją? Ko tamsta tenai važiuoji? – Tai buvo užgavimas šiaip jau gana skaisčios ir gana maloningai *vis-à-vis* manęs nusiteikusios ponios.

Jaunutė garažo ponias tik žvilgterėjo į mane. O gal tai buvo garažo savininkė?

Mūsų taip skaisčiai užsimezgusi prietelystė subiro kaip Bohemijos stiklas. Ji nebenorėjo nė žiūrėti į mane. Aš važiuojas jos pripiltu į baką benzinu į Čekoslovakiją. Jei įmanytų, tai savo aštriomis spilkomis prabadytų man tekinių karnas ir iš jų orą išleistų. Kaip dabar badė mane savo jaunos, užsirūstinusios moteriškos žvilgsniu.

Jai tikrai, matyti, padariau skriaudos.

Užėjus į banką – iš viso čia be galo malonūs visi žmonės – tuoj kalba nukrypsta į politiką. Kalbasi visi. Kasininkas. Kasininko padėjėjas. Direktorius. Daugiausia tačiau man teko išsikalbėti su užsienio skyriaus vedėja banke, gana pagyvenusia ir gana rezoliutinga ponias. Jei būtų laiko, ji galėtų valandomis kalbėti apie Ungarijos suplėšimą į gabalus.

– Ir Austrija yra nugriebusi gabalą nuo mūsų.

Ek! O dar, vadinasi, mūsų sesuo... – Ji sarkastiškai nusišypso, duodama man pasirašyti kažkokį banko popierių.

Prielankumas svetimtaučiai nepaprastas.

Atsiklaususi direktoriaus, ji duoda man klientų kiek nušmalcuotą politišką knygą. Knygoje nagrinėjama Vengrijos tragedija. Kas būtų, jei, pavyzdžiui, nuo Anglijos atplėštų gerą sritį... Amerika. Kas būtų, jei nuo Anglijos atplėštų gerą sritį Prancūzija arba Vokietija.

Arba Norvegija...

Ypač Norvegija, neišdrįsianti politikoje pelei ant uodegos užminti.

Atsakymas aiškus – Anglija negalėtų išgyventi. Ergo ir Vengrija, Trianono trakto prispausta, negalės išgyventi.

Paralelės, man atrodo, gana reikšmingos, kad ir kiek tolimos.

Mano banko direktoriaus padovanotoji knyga svori ir reikšminga. Joje, kaip ir pridera gerai knygai, pradedama kalbėti nuo istorijos. Esą senovėje, tai yra giliais viduramžiais, Vengrija buvo „viena iš Europos geriausiai pavaldomų valstybių“. Turbūt čia kalbama apie tuos laikus, kai Lietuvoje Krivė Krivaitis bitutes augindavo.

Bet kaip pavojinga prisiminti skaisčiąją senovę. Ypač pavartojus dar superlatyvišką formą: „geriausiai“.

Bet ko tik negalima daryti šiais laikais mūsų politikoje.

Pirma nuvelti gerą vengrų gabalą ir atiduoti rumunams ir kitiems šio pasaulio vertiems sūnums.

Vėliau duoti progos vengrams dėl didesnio aiškumo savo propagandos knygose įrodinėti, – kas būtų, jei būtų. Jei Norvegija okupuotą Angliją. Kas būtų, jei Lietuva okupuotą Lomžą?

Šia proga nevertėtų kalbėti, kiek patys vengrai nemylėjo savo monarchijoje sutalpintų tautų ir jas patys spaudė. Kalbėti apie tai būtų per daug naivu ir bluku.

Kaip mes be Vilniaus nenurimsime, taip ir Vengrija, plakatų nusagstyta, nepasiduosianti.

Kaimynės šalys ginkluojasi.

Jei ūsai ir kardas senovės vengrams buvo jų patriotiškumo pažymis, – taip jie dažniausia figūruoja istoriškuose paveiksluose, – tai šis kardas vengrų ir dabar nėra iškritęs iš rankų. Šiuo kardu jie pašvytuoja ir dabar. Veik visuose pokariniuose, kad ir pačių moderniškųjų skulptorių statytuose paminkluose.

Kiekviena šalis savo pokariniuose paminkluose ir iš viso paminkluose turi savo sielą.

Italai klasiškai monumentalūs.

Urnos, blokai, architektoniškos linijos.

Prancūzijoje, kiek man teko joje važiuoti, visur į frontą aprengtas ir į frontą leidžiamas realistiškas kareivis. Su batais ir atlapsnotais skvernais. Žūstąs už tėvynę ar mirdamas išleidžiąs iš rankų vėliavą.

Ir dažnai viršum jo jauna, gloriškujam vėliavą laikanti Prancūzija. Vėliava paminkluose dažniausiai plevėsuoja.

Vengrai, kaip sakyta, karduoja.

Čekoslovakijoje įvairios rūšies paminklai. Kaip ir nėra dar šiuo požvilgiu aiškios linijos ir tendencijos. Bet jei ima kareivį paminkle statyti, tai šis kareivis išeina iš molio nulipdytas, nejaukus, drimbąs. Kad ir gana nuoširdus darbas. Matyti, tai visai nauja tema čekams karį lipdyti. Žinoma, kalbama apie sodžių.

Lietuvos ūkininko, įvairių iškilmių komitetų paskatinto, paminklo idealas – tai bokštas. Gedimino kalnas su bokštu kelių metrų aukštumo. Būtinai judresnėje rinkelės vietoje pastatytas. Kur prie miestelio šulinio. Ar kooperatyvo. Kartais daug žemesnis už seną dviem aukštais aptieką. Bet tame mūsų paminkliniame pastate esama visa ko. Ir žvalgybos bokštelio. Ir langų. Ir vėliavai iškelti stiebo. Ir praktiška, ir liaudiška. Raudonų plytų pavidalu išdažyti tie Vilniaus lūkesčio bokštai.

Kai kur dar Vytautas. Dažniausiai toks rūstus, it nepatenkintas kuo moderniškoje Lietuvoje.

[...] Turbūt užvis sunkiausia – tai statyti palocius. Kai paprastai yra daug lėšų ir kiekvieną architektorių pagunda ima dribtelėti medžiaga ir pazalata.

Bet pasitaiko ir nusisekusių. Madrido, Stokholmo. Neminint ir Italijos šedevrų. Ir šis šiandie žvalgomas – Budapešto. Šis tai tikrai pasisekęs ir viduje, ir iš oro. Bet ypatingai viduje. Jis tokio lengvo, koketiško baroko. Matyti iš karto, ką žmonės norėjo pasakyti.

Privatiškieji karaliui teikiami kambariai palociuje uždaryti, žmonių nelankomi.

Nes tarnas sako: „Pas mus monarchija!“

Tartum čia pat laukiamas tas „monarchas“, kuriam tuojau reikės pavesti iš nauja visus karaliaus privatiškus kambarius. Tuo tarpu, iki karalius įžengs į rūmus, viename rūmų sparne gyvena valstybės regentas, admirolas *Horthy*.

O kai dar gyveno austrų-vengrų karalius, kiek retai jis čia lankydavosi. Pranas Juozapas tik kartą kitą užsukdavo į savo rūmus Budapešte.

Nors, matyti, kiekvienas iš to jų nedažnų „užsisukimų“ yra kaip ir įėjęs į vengrų istoriją. Minimios datos, – kokie rautai, kuriomis progomis kas buvo ištarta, kaip elgtasi. Žodžiu, visa tai įamžinta.

Kad ir švedų karalius Oskaras savo laiku atsisakęs būtų savo nenoro dažniau užsukti į Kristianiją, į savo norvegus, – jo nuomone, nesukalbamus žmones, – gal ir Švedų-Norvegų unijai 1905 metais būtų nereikėję daryti galo. Bet čia karalius dar mylimas.

Prie Karaliaus rūmų aikštėje Budapešte daug stilingų pastatų. Kad ir skirtingų epochų, ir įvairiomis, matyti, paskirtimis jie buvo statyti. Bet tokie jie reikalingi čia visi ir taip darniai yra sustoję pagal aikštę.

Seni riteriai ir šalies gynėjai ir čia, Budapešte, švytuoja savo kardais. Dabar kai kurie iš jų daugiau ar mažiau į krūmus nustumti ir paslėpti. Matyti, įgriso sodininkams tas amžinas jų kardų švytavimas.

Alyvų krūmai skaisčiai sužydę.

Duomo bažnyčioje vargonininkas fantazuoja ir improvizuoja viską, kas tik jam į galvą pakliūva. Visi tie jo bachai ir bažnytiniai atdūsiai skrenda liūdnei šią valandą aikštėje.

Bažnyčia pavakarės valandą tuščia.

Karaliaus rūmų kiemelyje keičiasi sargyba.

Visi tokie šaunūs vyrai. Kaip sakalai.

Šiai sargybai pagerbti vaikas atiduoda garbę.

Bet rimtai. Savo paties padirbtu mediniu šautuvėliu. Visas išsitempęs ir rimtai žiūrįs į marširuojančius pro jį sargybos kareivius. Tokiais pat rimtais žvilgsniais priimančius ir iš jo pagarbą. Priešakyje einąs karininkas net pagerbia vaiką savo karišku kardu.

Viskas taip rimtai. Drausmingai. Kariškai.

Tarytum pats karalius, o ne gatvės vaikas čia būtų.

Puikūs vyrai. Šauniomis sakalų plunksnomis kepurėse. Visi augaloti, drąsūs ir gerai susiklausę, ir išsimankštinę.

Tas vaikas mane dabar užvis daugiausia įtikina apie vengrų kariškąjį pasiruošimą ir jų norą išspręsti savo politiškas ir teritorialines problemas ginklu.

Būsią karo.

Vengrija nori savo karaliaus ir savo žemių.

Vengrų Parlamento rūmai atrodo kaip kokie charakteringi vargonai savo gotiškomis triūbomis.

Prie pat upės. Pakrantėje. Kaip kokioj Kalkutoj prie pat upės pagodos ir šie vengrų Rūmai palaipsniškai nusileidžia čia į Dunojaus vandenį.

Taip gražiai suderinta upė ir pastatas. O tiltai!

Dar 1222 metais buvo suteikta parlamentui auksinė bulė, bet jau 1241 sukurtasis parlamentas ir pati valstybė buvo sutriuškinta į Madjariją įsiveržusių mongolų... – pasako man iš banko direktoriaus gautoji informacijos knyga.

Bet dabar čia ramu ir kultūringa. Toji rami upė.

Jei Kaunas, praganęs savo parkus ir naujų neįsteigęs, galėtų prisiminti savo net dvi upes! – maldaujame mes, marieji.

Vengrijos sodžius ir Vengrija.

Gilūs šalia namų grioviai važiuojamuose sodžiuose.

Už griovių per tiltelius vengrų ūkininkų namai.

Kristaus siluetas rudoje skardoje. Burkuoją karveliai. Šimtai pripenėtų galvijų, kuriems reikia duoti kelią ir ilgai laukti, kol jie neskubėdami praeis. Rimto, net rūstaus veido juodais drabužiais sodietės. Tik ne mūsų sodietės, bet daugiau savo rimtumu, rytietiškais veidais... Kapelijų duslūs tonai. Tiltų lengvumai per Dunojų. Miesto darumas.

Tą viską matai, apleisdamas skaisčiąją Vengriją.

B. „Senų gyvulių prieglauda“. *Trimitas* 29 (1927): 940.

Senų gyvulių prieglauda

Šiomis dienomis Budapešte (Vengrijoje) mirė turtinga našlė Popelskienė ir paliko testamentą, kurio visi pinigai turi būti suvartoti paruošimui iš jos vilos prieglaudos pasenusiems gyvuliams. Ji gyveno savo namuose kartu su 12 šunų, 20 kačių ir įvairiais kitais, daugiau ar mažiau naminiais, gyvuliais. Dabar jų ateitis apdrausta jų šeimininkės turtu.

„Postkolonijinių literatūrų vertimas (su Endre Bojtáru kalbasi poetas ir vertėjas Zoltánas Halasis)“. Interviu transliuotas dalimis per Budapešto radiją Vertėjų susivienijimo laidų serijoje „Vertėjų dirbtuvėse“ 2008 m. balandžio mėn. Iš vengrų kalbos vertė Vitas Agurkis. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-07-30-postkolonijiniu-literaturu-vertimas/3690>.

[...] Vienu metu vengrų skaitytojai turėjo progos susipažinti su nuostabiu lietuvišku romanu, beje, tavo išverstu. Tai Sauliaus Tomo Kondroto kūrinys „Žalčio žvilgsnis“. Kaip suradai tą romaną ir kuo visa tai baigėsi?

Tai šedevras, o aš pats turėjau jį versti todėl, kad tas romanas dar nebuvo išverstas į rusų kalbą. Rusiškai jau išleista lietuvių proza buvo verčiama iš rusų kalbos. Daugiausia ją vertė Lászlas Maráz – beje, radijo teatro vadovas. Jis buvo tiesiog įsimylėjęs lietuvių literatūrą, tai tikrai puikus vertėjas. Lietuvių autorių knygas vertė ir mano žmona Anna Bojtár. Aš, kaip kontroliuojantis redaktorius, tikrindavau vertimus lyginamas su lietuvišku originalu. „Žalčio žvilgsnis“ pakliuvo į mano rankas lygiai taip, kaip ir kitos lietuviškos knygos: „Europos“ leidykla paprašė, kad parašyčiau vidinę to romano recenziją. Knyga išleista 1980 m., tai buvo pirmasis jauno rašytojo romanas. Perskaičiau jį ir netekau žado. Tai buvo 1982, o gal 1983 m., mat 1984 m. rašytojas pasitraukė į Vakarus. Knyga išėjo vengriškai 1986 metais. Savo krašte, Lietuvoje, S. T. Kondrotas buvo laikomas opozicionieriumi, tad ir jo romano neišleido rusiškai. Užtat taip jau susiklostė, kad aš pats turėjau jį versti, – tada niekas kitas Vengrijoje nemokėjo lietuviškai. 1986 m. romanas išėjo aštuonių tūkstančių egzempliorių tiražu, o skaitytojai, nė nežinau kaip, tiesiog paslaptinai užuodė, kad tai gera knyga, – visas tiražas ištirpo per savaitę. Man buvo sunku patikėti savo akimis. Paskui per radiją nuskambėjo ditirambai romanui, o vargšelis Balázsas Simonas, nuostabus poetas, parašė apie jį ilgiausią straipsnį, buvo išspausdintas vėliau, jau pasikeitus Vengrijos politinei santvarkai. Taigi romanas patyrė daug didelių sėkmių. Beje, su juo susijusi ir viena tiesiog neįtikėtina istorija. Štai Slovėnijoje ar ne nuo 1988 m. rengiami Tarptautiniai Vilenicos literatūros festivaliai, juose susitinka Vidurio Europos rašytojai, daugiausia opozicionieriai arba kitamaniai, tai tokia vieta, kurioje Rytai susitinka su Vakara. Ten buvo premijuoti ir vengrų rašytojai, kad ir Péteris Nádas, Péteris Esterházy'is, Endre Kukorelly'is. Taigi 1989 m. aplankė mane toksai slovėnas – Jože Hradilis. Pasirodo, tas vyras, baigęs Debreceno universitetą, yra vengrų literatūros istorikas, vertėjas, be kita ko, turi ir savo leidyklą. Jis buvo skaitęs šio S. T. Kondroto romano vertimą. Slovėnijoje tuo metu neatsirado lietuviškai mokančio žmogaus, tad jis pats ryžosi versti šį romaną į slovėnų kalbą. Knyga buvo išleista su mano pabaigos žodžiu, o po poros metų ir S. T. Kondrotas buvo premijuotas Vilenicoje. Jis buvo gerokai nustebęs – iš kur slovėnai apie jį sužinojo? Tai sėkmingiausias viso mano gyvenimo vertimas.

[...]

Už ją gavai apdovanojimą „Metų vertimas“.

Vėliau, kai leidykla „Osiris“ ėmėsi leisti mano redaguojamą seriją „Aukstinė Vidurio Europa“, pirmoji tos serijos knyga buvo „Žalčio žvilgsnis“. Antrąjį leidimą irgi lydėjo sėkmė – trijų tūkstančių tiražas tučtuojau ištirpo.

Ar nereikėtų dar kartą to romano išleisti? Nuo antrojo leidimo praėjo jau šešiolika metų, daugelis jo nėra skaitę: nelengva gauti. Dabar paaiškink mums dar vieną dalyką. Keista toji lietuvių literatūros raida – į lietuvių kalbą yra įsigrauzusių ir senosios baltarusių bei senosios ukrainiečių kalbos žodžių, ir lenkiškų žodžių, ir sovietinės rusų kalbos dalykų. Tad galų gale kokia kalba šneka daugybė to romano personažų? Ar tai gyva kalba, ar ji suliteratūrinta, stilizuota?

Stilizuota. Beje, autoriui buvo priekaištaujama ir už tai – buvo tiesiai sakoma: girdi, romano veikėja XIX a. kaimo moteris, negalinti kalbėti taip, kaip šneka šių dienų studentė. Mano galva, S. T. Kondroto stilizacija puikiai dera su visu romano tekstu ir yra visiškai natūrali – bent jau taip yra mano vertime.

„Apie literatūrų lyginimą ir gyvybingąją žuvelę. Pokalbis su vengrų filologu, baltistu E. Bojtáru (Vengrų filologas, baltistas Endre Bojtáras atsako į Lauros Laurušaitės klausimus). Metai 8–9 (2013). <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-12-09-apie-literaturu-lyginima-ir-gyvybingaja-zuvelę-pokalbis-su-vengru-filologu-baltistu-e-bojtaru/111296>.

Kurį laiką buvote vienintelis filologas Vengrijoje, mokantis lietuvių kalbą, savotiškas Lietuvos ambasadorius. Kuo patraukė Baltijos kraštai, kas paskatino mokytis tokių mažų tautų kalbų, kaip tapote lietuvių literatūros tyrėju ir propaguotoju?

Pasibaigus Stepono Batoro valdymui, tuo metu užmegzti Lietuvos ir Vengrijos ryšiai nutrūko. Kalbininkas Algirdas Sabaliauskas yra pavadinęs mane antruoju Steponu Batoru. Kad ir kaip nekukliai skambėtų, bet jau buvau žymus filologas, kai tapau vertėju, baltistu. Kad susidaryčiau tikresnį vaizdą apie Rytų ir Vidurio Europos kultūrą, nutariau, kad į komparatyvistikos studijas reikėtų įtraukti baltų literatūras. Pasitaiko, kad vienintelis žmogus išmoka mažos tautos kalbą, norėdamas tapti tos kultūros propaguotoju, literatūros vertėju ir t. t. Ir tai bėda literatūrai, kurią jis išsirinko, nes turėtų būti atvirkščiai. Pirmiausia reikia turėti gabumų versti ir tik tada mokytis kalbos, o ne tam mokytis kalbos, kad būtum vieninteliu vertėju. Taip atsitinka tik mažoms literatūroms: jeigu tik vienas žmogus pažįsta tos šalies kultūrą, literatūrą, ji „bankrutuoja“, nes nėra, kas kontroliuotų tą vienintelį. Pavyzdžiui, Vengrijoje yra trys estų literatūros specialistai – visa šeima, tėvas ir du sūnūs, ir estų literatūra „bankrutavo“, nes jie vertė visus estų poetus iš eilės, o patys kaip poetai yra diletantai. Estų literatūra penkiasdešimčiai metų Vengrijoje prarado prestižą. Aš niekada neverčiau eilėraščių, tik dariau poetams filologinį, pažodinį vertimą, tarkim, Kristijoną Donelaitį vertėme kartu su tada dar negarsiu, o dabar vienu garsiausių vengrų poetų Dezső Tandori. Poema „Metai“, išėjusi 1970-aisiais, ne tik tapo svarbia pakopa jo kūrybos kely, bet ir susilaukė negirdėtos sėkmės. Tai buvo pirmoji lietuvių knyga, versta

iš originalo. Savo sudarytose lietuvių, lenkų, čekų poetų antologijose nė vieno eilėraščio neverčiau pats, tik dariau pažodinius vertimus. Vertimų profesionalumas labai svarbus populiarinant Rytų Europos literatūras, bet tai retenybė. Dėl vengrų literatūros Lietuvoje ima didelis apmaudas – dabar apskritai nėra vertėjų.

Kodėl labiau susidomėjote lietuvių, o ne latvių kalba ir literatūra?

Susidomėjau atsitiktinai, bet, man rodos, latviai abejingesni savo kultūrai ir jos skleidėjams, nesu gavęs iš jų nei jokios oficialios paramos, nei knygų. O lietuviai fantastiškai stengėsi – vienintelė tauta, kuri anuomet taip rūpinosi savos literatūros vertimais ir brangino kiekvieną žmogų, kuris ką nors darė Lietuvos labui. Ką reiškia tautos gyvenime literatūra, tai tautai stengiantis išlikti, aš supratau iš Lietuvos pavyzdžio ir už šią pamoką amžinai liksiu jai dėkingas.

Kai pirmą kartą svečiavausi Lietuvoje, daviau interviu televizijai. Galite įsivaizduoti, kaip tada kalbėjau lietuviškai. Na, galbūt geriau negu dabar (*juokiasi*), nes tada aš mokiausi, o dabar paskutinį kartą bendravau lietuviškai prieš dvejus metus. Kitą dieną po filmavimo važiauvau troleibusu ir už mane vyresnis žmogus užleido man vietą sakydamas – mačiau jus vakar per televizorių.

Daugiau nei keturiasdešimt metų lyginate Vidurio ir Rytų Europos literatūras. Kaip manote, ar įmanoma tiksliau apibrėžti regioną ir parašyti jo literatūros istoriją, jeigu kultūriškai dauguma šalių priklauso Vakarams, o geopolitiškai ilgai priklausė Rytams?

Geras klausimas. Galima lyginti, ir aš visą gyvenimą užsiėmiau tokiais dalykais, pavyzdžiui, monografijoje „Apšvieta ir romantizmas Vidurio ir Rytų Europos literatūrose“ pristatau net penkiolikos Rytų ir Vidurio Europos literatūrų, įskaitant ir Lietuvos, komparatyvinę mokslinę apžvalgą. Bet dabar komparatyvistikai esu labai abejingas. Skepticizmas kyla iš to, kad neįmanoma vieną kartą visiems laikams apibrėžti regiono sąvokos. Kuo daugiau literatūrų lyginame, tuo paviršutiniškesnę išvadą tegalime padaryti. Man atrodo, visų literatūrų – net ir vieno regiono – lyginti apskritai negalima, nes yra tik kūriniai. Aš skaičiau ne regiono literatūrą ir net ne lietuvių literatūrą, o kūrinius – Saulių Tomą Kondrotą, Tomą Venclovą ir t. t. Komparatyvistika turi prasmę, jei galiu paaiškinti estetinę kūrinio vertę, jo grožį, lygindamas jį su kitais. Reikia rasti vidurį tarp apibendrinimų ir konkrečių detalių.

Kaip žiūrėtumėte į lietuvių, latvių ir estų literatūrų lyginimą? Juk estai priklauso visai kitai kalbų grupei ir save tapatina su skandinavais, žvalgosi į Šiaurę. Ar panaši politinė situacija yra pakankamas pagrindas lyginti literatūras?

Žinoma, galima lyginti lietuvių ir latvių literatūras, bet kas iš to. Man rodos, taip pat sėkmingai galima suporuoti portugalų ir lietuvių literatūras. Estų ir latvių literatūros panašesnės viena į kitą negu į lietuvių, nes abi tautos ir literatūros priklausė šiaurės vokiečių kultūros sferai. Vadinasi, kalbos panašumas nieko nelemia. Kalbų giminiškumo aspektas gali būti labai apgaulingas.

Jūsų nuomone, remiantis lingvistinio giminingumo principu negalima daryti išvadų?

Netgi žalinga, nes tai klaida. Yra tokia iliuzija, kad priklausymas tai pačiai kalbų grupei lemia ir literatūrų, ir kultūrų bendrumus, bet tai netiesa. Kalbų giminiškumas dažnai painiojamas su teritoriniu principu. Kas iš to, kad priklausome bendrai fino-ugrų kalbų šeimai, estų ir suomių literatūros rimtų panašumų su vengrų literatūra niekada neturėjo.

Taigi daugiau pagrindo lyginti teikia istorinis ir politinis kontekstas?

Žinoma, panaši politinė situacija lemia bendrumus. Rytų ir Vidurio Europos literatūros nulemtos panašių istorinių ir socialinių aplinkybių, gyvavo jungiamos vieno politinio režimo, todėl teoriškai labai panašios. Kai parašiau laišką Lietuvos ir Latvijos literatūros ir kalbos institutų direktoriams, prašydamas vadovėlių ir medžiagos kalbų studijoms, dar tik teoriškai nujaučiau, kad socialistinio bloko literatūros turi būti giminingos, ir tikrai, tai pasitvirtino. Kaip chemikas Mendelejevas, kuris pagal turimą informaciją sugebėjo nuspėti nežinomus elementus, aš spėjau man nežinomos literatūros savybes. Socializmo laikais situacija buvo geresnė, nes tada deklaruotas oficialus lozungas – socialistinių šalių brolybė. Tai, žinoma, buvo idiotizmas, bet kalėjimas galėjo būti proga ir galimybė geriau pažinti kameros draugą. Tada išaugo ir specialistų. O dabar didžiausia problema yra praktinė. Aš visą gyvenimą bandžiau auginti mokinius, Vengrijoje yra mano pasekėjų, kurie lygina mažiausiai dvi Rytų ir Vidurio Europos literatūras.

Ką manote apie dabartinę komparatyvistikos situaciją, ar praėjus šešiasdešimčiai metų nuo savo užuomazgų ji kaip disciplina dar perspektyvi?

Komparatyvistika išlieka aktuali ir perspektyvi. Galima lyginti, tik negalima tikėtis gausių rezultatų. Reikia rasti dalykų, kuriuos verta sustatyti greta. Pavyzdžiui, ne visas literatūras ir ne visą regioną. Niekam nepasisekė parašyti regiono literatūros istorijos. Jos nebuvo ir nebus, nes tai neįmanoma. Dabar jau daug literatūros istorikų sako, kad nėra netgi vienos tautinės literatūros, nebegalima parašyti net vengrų literatūros istorijos, nes nėra vieno naratyvo. Pavyzdžiui, vengrų literatūra prasidėjo X a. ir buvo lotynakalbė. Šis palikimas irgi priklauso vengrų literatūrai, nors estetiniu požiūriu yra bevertis, tai – kalbos paminklai, geriausiu atveju, – vengrų kalbos, bet ne literatūros. O literatūrą aš suprantu kaip estetiškai vertingus tekstus. Kada gimė vengrų literatūra? XIX a. pabaigoje. Lietuvių literatūra šiuo požiūriu prasidėjo nuo Donelaičio – jis vienintelė išimtis, stebuklas. Aš taip ir rašiau, kad Donelaitis – tai apskritai didžiausias XVIII a. Rytų ir Vidurio Europos literatūrų autorius. Vienas lenkų literatūros istorikas neseniai paskelbė, kad visos Rytų ir Vidurio Europos literatūros yra antraeilis reiškiny. Aš žinau, kad, pavyzdžiui, XX a. trečiojo dešimtmečio vengrų romanai – tai geresnės ar blogesnės prancūzų romano imitacijos. Galiu švaistytis tokiomis aštriomis tezėmis, bet išimtis visada yra mano literatūra. Vengrų literatūra – man, o lietuvių – jums, nes jos sukurtos mūsų gimtąja kalba. Vengrų literatūros aš negaliu vertinti tik estetiniu požiūriu, nes ji mokė mane kalbėti ir galvoti, todėl mano akyse vengrų prozininkas yra geresnis negu Balzacas. Nors ir žinau, kad nėra geresnis, bet jei romanas parašytas vengriškai ir apie vengrų gyvenimą, aš jį vertinu labiau negu išverstą prancūzų romaną.

Bet kartais pasitaiko, kad ir Rytų Europoje gimsta toks originalus kūrinys kaip Jaroslavo Hašeko „Šauniojo kareivio Šveiko nuotyčiai“ arba Sauliaus Tomo Kondroto „Žalčio žvilgsnis“. Nedaug galėčiau išvardyti tokių pirmo rango kūrinių, neperimtų iš Vakarų. Lenkų – Bolesława Pruso „Faraonas“, čekų – Karelo Čapeko kūryba. Ir dabartinė vengrų literatūra labai stipri, pažįstama pasaulyje – Imre Kertész, Péteris Nádasas, Péteris Esterházy'is žinomi Vokietijoje, Britanijoje, JAV. Nieko nemėgdžiodamas I. Kertészas 2002 m. gavo Nobelio premiją. Žymus šiuolaikinis vengrų rašytojas Péteris Nádasas irgi unikalus, autentiškas, todėl jis taip pat vertas Nobelio. Vakaruose žino, kad mes turim vertingų kūrinių, bet jiems tai nelabai rūpi. Jau ir pernai Nádasas buvo pristatytas ir turėjo šansą laimėti – kaip arklių lenktynėse Anglijoje. Esu buvęs su Kaziu Saja arklių lenktynėse Budapešte. Anais laikais dažnai statydavau už arklius. Jeigu yra septyni lenktyniaujantys arkliai, galiu statyti už vieną, ir nuo to, kiek šansų arklys turėjo, priklauso, kiek pinigų aš laimiu. Nádasas pernai turėjo vieną šansą iš trisdešimt trijų. O kinų rašytojas, kuris laimėjo pirmą vietą, prieš rezultatų paskelbimą buvo tik dvyliktas. Vadinasi, Nádasas gana gerai pasirodė!

[...]

O ar nemanote, kad komparatyvistika yra vienas iš profesinių provincialumo palydovų ir kyla iš mažos tautos komplekso? Juk didelės ir stiprios literatūros tam tikru požiūriu yra „savipakankamos“, joms nereikia lyginamosios perspektyvos.

Lyginamosios perspektyvos reikia ir stiprioms, didelėms literatūroms. Dabar jau yra daug Vakarų literatūrų istorijų, kurios iš principo yra lyginamosios. Bet ne dėl to yra skirtumų tarp mažų ir didelių literatūrų, o, mano nuomone, todėl, kad mažosios yra jaunesnės. Pavyzdžiui, XIX a. vengrų literatūros negalima lyginti su lietuvių literatūra, mūsų literatūroje jau buvo žanrų sistema, o lietuvių arba baltarusių literatūroje – nieko. Pirmas lietuvių romanas – Vinco Pietario „Algimantas“ – kada išėjo? Dabar jau nebeperskaitomas. Įveikiau iki pabaigos tik todėl, kad esu literatūrologas. Dėl istorinių sąlygų Lietuvoje neišsivystė tvirta ir pastovi vertybių sistema, kuri tarnauja kiekvienai didžiajai literatūrai kaip bazė ir užnugaris. O Vengrijoje jau tada buvo stiprių romanų. Pirmas vengrų romanas pasirodė XVIII a. pabaigoje, Móras Jókai'us XIX a. parašė šimtą romanų. Dar geresnis pavyzdys yra lenkų literatūra, kuri jau XIX a. turėjo turtingą kraitį. Latvių proza irgi buvo stipresnė negu lietuvių. Bet manau, kad vienintelis mažosios literatūros kūrinys, kuris įėjo į pasaulinės literatūros fondą – tai J. Hašeko „Šauniojo kareivio Šveiko nuotyčiai“. Šedevras.

Didžiosios literatūros savipakankamos galbūt dėl to, kad turi tūkstančio metų tradiciją, o mes – šimto, na, dviejų šimtų. Kaip rumunų kilmės prancūzų rašytojas E. Cioranas rašė – subrendusios yra tos literatūros, kurios išstobulino prozą. Pavyzdžiui, baltarusių literatūra iki šiol neturi pasaulinio lygio prozos, tik poeziją. Jos yra visada ir visur, Afrikos gentys irgi turi poezijos, bet tai ne moderni literatūra. Poezija – prioritetas žanras Rytų ir Vidurio Europos regione, nes poezijai nereikia tiek laiko ir erdvės. Gerus eilėraščius rašyti nesudėtinga, ir jūs galėtumėt, ir aš galėčiau, jeigu labai pasistengčiau. Poezijos uždavinys yra kurti kalbą tautai. Mes, paprasti žmonės, kalbame mūsų poetų kalba.

Kur stipri tradicija, literatūros savipakankamos, o kur ne – tą tradiciją reikia „atimti“ iš kitų tautų. Tai nėra geras dalykas.

Mane domina „didžiųjų“ ir „mažųjų“ literatūrų santykio problematika. Kuo didžiosios literatūros yra labiau privilegijuotos?

Tai ne literatūros, ne mokslo ir net ne kultūros problema, o kiekybės klausimas. Kalbos požiūriu yra mažos tautos ir didelės tautos. Anglų kalba kalbančių žmonių pasaulyje yra penki šimtai milijonų, o gal ir daugiau, ir yra dešimt milijonų vengrų. Iš dešimt milijonų vengrų angliškai išmoka, sakykim, apie tūkstantį vengrų, kurie gali ir nori versti literatūrą. Tarp angliškai mokančių žmonių atsiras vienas, kuris taps vengrų literatūros vertėju. Galima kalbėti apie kultūrą, apie skirtumus tarp kultūrų, bet tai ne tiek svarbu. Svarbesnis yra šitas paprastas faktas. Pavyzdžiui, lietuvių literatūra vengrų kalba iki manęs neegzistavo. Būti vieninteliu kitos kultūros šeimininku, aišku, garbingas, bet kartu ir sunkus pašaukimas. Iš dalies dėl to paskubom parašiau lietuvių kalbos vadovėlį, tikėdamasis prisivilioti kolegų, su kuriais galėčiau pasidalyti našta. Nuo to laiko lietuviškai Vengrijoje išmoko apie dvidešimt žmonių. Tarp jų atsitiktinai buvo trys, kurie sugebėjo gerai versti. Tarp lietuvių pastaruoju metu nebuvo nė vieno, kuris išmoktų vengrų kalbą, todėl vengrų literatūros tęstinumas Lietuvoje neegzistuoja, nors tai ir labai stipri literatūra. Jeigu kalbame apie vengrų vietą pasaulio literatūros fonde, visada kalbame apie estetines vertybes ir kokybę. Bet viską lemia faktas, kiek yra vertėjų, visų pirma apie tai reikėtų kalbėti ir šitoje teritorijoje imtis veiksmų. Ir tik paskui kalbėti apie estetiką, apie literatūros vertybes ir pan. Mano nuomone, tai svarbiausias skirtumas tarp mažųjų ir didžiųjų literatūrų.

[...]

Papasakokite apie savo, kaip idėjų generuotojo, knygų serijų sumanytojo veiklą.

Sugalvojau ir inicijavau tris knygų serijas. Visų pirma, XX a. Rytų ir Vidurio Europos prozos seriją „Auksinė Rytų ir Vidurio Europa“, kurioje išleista penkiolika tomų (W. G. Sebaldas, dukart Czesławas Miłoszas, rusų postmodernistinių apsakymų rinktinė – Jevgenijus Popovas, Dmitrijus Prigovas, Venediktas Jerofejevas ir t. t.). Labai gera serija, deja, nustota leisti, nes nepirko. Įprasta istorija šiandien.

O ar iš lietuvių kas nors pateko į šią seriją?

Seriją pradėjo S. T. Kondroto „Žalčio žvilgsnis“, taip pat publikuotas Icchoko Mero romanas „Sara“. Ar žinote S. T. Kondroto romano vengriškąją istoriją? Originalas Lietuvoje pasirodė 1981-aisiais, o aš jį išverčiau 1986 m. Kaip tik tais metais S. T. Kondrotas emigravo, todėl buvo išimtas iš bibliotekų ir uždraustas, o pas mus knyga tik tada pasirodė ir *sukcesą* turėjo fantastišką. Nežinomas lietuvių autorius, pirmas romanas, vengriškai išleistas aštuonių tūkstančių egzempliorių tiražu, per dvi savaites išnyko iš knygynų. Tada parašiau recenziją, kad Lietuvoj irgi žinotų, koks rašytojas yra S. T. Kondrotas. Vengrijoje, be manęs, vienas didelis poetas parašė straipsnį apie romaną, kuriame lygina jį su gnostikų filosofija. Mano bičiulis slovėnas, kuris studijavo Vengrijoje vengrų filologiją, stebuklingai mokėjo vengriškai ir turėjo

privačią leidyklą Slovėnijoje, teiravosi manęs, ką vertėtų išleisti iš Rytų ir Vidurio Europos literatūrų. Papasakojau jam, kad kaip tik planuoju naują grožinės literatūros seriją, kurią pradėsiu S. T. Kondroto romanu. Šitoje serijoje tai buvo jau antras romano leidimas. Daviau jam romaną vengriškai, jis perskaitė, įsimylėjo iš pirmo žvilgsnio ir išvertė į slovėnų kalbą. Taip S. T. Kondrotas laimėjo net slovėnų literatūros premiją. Paskui knygą perskaitė ir prancūzai, nes Paryžių gyvenanti lietuvė Ugnė Karvelis išvertė romaną į prancūzų kalbą. Iki šiol, man atrodo, Rytų Europos literatūrose yra tik du universalios vertės kūriniai – „Šveikas“ ir „Žalčio žvilgsnis“. Nors emigravęs S. T. Kondrotas nieko neberašė, aš su juo palaikau ryšį. Jis gyvena Los Andžele ir užsiima juvelyrinių kolekcijų fotografavimu, iš to gyvena. Bandžiau įtikinti, kad reikėtų kurti, o jis atsakė, kad rašyti galėjo Sovietų Sąjungoj, nes tada rašytojas turėjo laisvę rašyti. Dabar Amerikoje kapitalizmo sąlygomis jis turi išgyventi.

[...]

Dar grįžkime prie Jūsų mokslo darbų ir kitų dviejų knygų serijų. Koks jų pobūdis?

Antroji serija – monografijos apie Rytų ir Vidurio Europos istoriją, įvairių šalių ir regionų, pavyzdžiui, Balkanų. Ten yra ir Austrijos istorija, kurią pats verčiau. Žodžiu, aš buvau stropus praeito amžiaus pabaigoje, o paskui dar stropesnis tapau (*juokiasi*). Lietuvių–vengrų kalbų žodyną rengiau septynerius metus nuo 2000 m. Be to, tada dar dirbau Vengrijos mokslų akademijos Vengrų literatūros institute, kur nuo 1964 iki 1986 m. buvau Literatūros teorijos skyriaus bendradarbiu, o 1986 m. įkūriau Rytų ir Vidurio Europos literatūrų skyrių, kuriam vadovavau. Aš daugiau rašiau ne apie baltų literatūras, o apie baltų istoriją, archeologiją, mitologiją. Žodyną rengti Literatūros institute irgi buvo neįmanoma. Mano autoritetas ir statusas tada jau leido daryti ką norėjau, bet oficialiai tai nefigūravo instituto planuose, niekur ir niekada. Mano oficialus darbas niekada nebuvo baltistika. Visa baltistinė veikla išliko kaip privatus interesas ir užsiėmimas. Tiesa, mano darbas susilaukė įvertinimo. Be to, galėjau daryti ką noriu, būti laisvas, o tai man visada svarbiausia.

Trečia knygų serija buvo literatūrologinės studijos apie Vidurio ir Rytų Europos literatūras. Tai mažos monografijos įvairiomis temomis, labai populiarios ir perkamos, visi tomiai. Šitos trys serijos labai svarbios, nes ne tik akademinė publika daugiau sužinojo apie regioną.

Dabar Jūsų darbus Rytų ir Vidurio Europos literatūrų skyriuje tęsia trys instituto darbuotojai, tiriantys daugiausia slavų literatūras. O ar baltistikos studijos Vengrijoje turi įpėdinystę, tęstinumą, ar esate savotiškas „paskutinis mohikanas“?

Kadangi baltistika, kaip minėjau, mano neoficialus darbas, institute ir negali būti tęstinumo. Bet už instituto ribų yra mano, galima sakyti, asmeninių mokinių, kurie darbus gali plėtoti, tik tarp jų kol kas neatsirado literatūrologo. Bet, tikėkimės, bus. Nesu paskutinis mohikanas, nes yra Aranka Laczházi, Beatrix Tölgyesi, Monika Baár, kuri dabar dirba universitete Olandijoje. „Oxford University Press“ išleido jos knygą apie XIX a. vengrų, lenkų, čekų ir lietuvių istoriografiją (iš lietuvių įeina Simonas Daukantas). Ji moka lietuviškai, latviškai, rumuniškai, lenkiškai. Labai miela mergaitė,

deja, ji išnyko iš mūsų horizonto ir jau penkiolika metų gyvena Vakaruose – Anglijoje, Škotijoje, Vokietijoje, dabar – Olandijoje.

[...]

Žinau, kad visą gyvenimą palaikote ryšius su lietuviais, Jūsų svetingame būste Budapešto senamiestyje nekart kalbėta lietuviškai, lankėsi nemažai žinomų lietuvių kultūros asmenybių, rašytojų. Prisiminkite šiuos vizitus.

Tikrai daug lietuvių pažįstu, mūsų namuose lankėsi patys įvairiausi. Man jie visi lietuviai – ir nors yra skirtingų pažiūrų bei talento, svečiuodamiesi buvo vieningi. Ne tik bendraudami su manim, bet ir tarpusavyje. Ne kartą viešėjo vienas geresnių draugų Tomas Venclova. Jis žinojo, kad čia prieš savaitę lankėsi Mykolas Karčiauskas, irgi vienas mano geresnių draugų, bet tai netrikdė harmonijos. Visi jie man vienodai mieli. Du kartus svečiavosi Vytautas Kubilius, labai geras žmogus. Donatos Mitaitės sudarytoje knygoje apie V. Kubilių yra ir mano atsiminimai. Atvykę rašytojai ne po miestą vaikščiodavo, o sėdėdavo ir skaitydavo „Akiračius“, kitą draudžiamą literatūrą.

Apibendrindami mūsų pokalbį, turbūt galėtume teigti, kad lituanistinė „nelaisvė“ Jums buvo produktyvi?

Yra senas vengriškas posakis, išlikęs iš tų laikų, kai Vengriją valdė turkai: „Paėmiau į nelaisvę turką, bet jis manęs nepaleidžia.“ O aš galiu taip pasakyti: „Išmokau lietuviškai, ir ši kalba nenori manęs paleisti.“